

Postmetodika

№ 2 (117), 2014

ISSN 1815-3194

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Позкуются незабаром
заковані люди...

Т. Г. Шевченко

І вольную святую душу
І руку вольную, мій друже,
Подай мені. То перейти
І Він допоможе нам калюжу...

Т. Г. Шевченко

Боріться-поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Т. Г. Шевченко

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Т. Г. Шевченко

Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих.
На всім світі Твоя правда,
І воля, і слава.

Т. Г. Шевченко

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.

Т. Г. Шевченко

ШЕВЧЕНКО. 200

Postmetodika

На шляху до Шевченка

9 березня 2014 р. світ відзначив 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Відгомін цієї дати ще довго лунатиме, бо вона збіглася в часі з подіями, що сколихнули всю Україну: Євромайдан і Революція Гідності, початок російської інтервенції. Ми добре усвідомили, що сьогодні від нашого національного самовизначення залежить цілісність держави, а національна самоідентифікація українців неможлива без Шевченка. Можна погодитися з авторами «Української правди» Ю. Майстренко-Вакуленко та О. Балашовою, які в статті «Тарас Шевченко: людина vs міф» пишуть: «Зараз, мабуть, найбільш слушний момент у нашій історії, коли можна переглянути своє ставлення до Шевченка, виховане радянською і пострадянською шкільною освітою».

Це їй допоможуть зробити автори «Постметодики».

Так, М. А. Антонюк застерігає педагогів від двох небезпек (архаїзація і модернізація) на шляху до Шевченка. Досліджуючи, наскільки сучасним є його образ у шкільному літературознавстві, наголошує, що Шевченко – не «атрибут української державності», а поет, мислитель, великий бунтар і нонконформіст.

А от для режисера С. В. Проскурні Шевченко – предтеча екзистенціалізму, майстер передачі найтонших порухів душі. Видається надзвичайно цікавим для використання в освітньому процесі його матеріал «Шевченко проти Шевченка» (С. 2). Гадаємо, наші творчі вчителі зможуть методично адаптувати цей текст, запропонувавши учням на його основі дискусії, твори-роздуми тощо. У пошуках справжнього, не маніпулятивного образу Шевченка в статті описано його конфліктуючі канони: адміністративний Шевченко, шкільний, модерний, майданний, космічний, богорівний, футуролог... Впевнені, учням буде цікаво більш розлого «розшифрувати» ці метафори, знайшовши, у підсумку, свого Шевченка.

На с. 11 публікуємо вірші учнів полтавських шкіл про Кобзаря і під кутом зору представлених вище статей запрошуємо помислити, наскільки сучасне бачення поетової долі і творчості формує в дітей літературна освіта.

Для тих, хто прагне принципово нового підходу до вивчення Шевченкової творчості, прислужиться веб-портал «Тарас Шевченко», який надає змогу досліджувати життєвий шлях і творчість Т. Г. Шевченка, вплив його особистості на оточення, історичні події минулого, сучасність і майбуття (С. 12). Корисним буде і «Збірник текстів із лінгвістичним завданням на шевченкознавчому матеріалі» полтавського педагога-майстра Т. І. Балагури (С. 23).

Російський педагог С. І. Ксьонжик, автор сучасного методичного посібника для російських учителів «Завещание Т. Г. Шевченко», описує маловідомі для нас факти святкування 200-річчя Великого Кобзаря в Російській Федерації та досягнення і проблеми популяризації життя і творчої спадщини Т. Г. Шевченка серед росіян, передусім, молоді (С. 14).

За твердженням дослідників життя Шевченка, Кобзар на Полтавщині перебував не менше, ніж на рідній Черкащині. Із одним із нових достатньо вагомих видань Полтавської Шевченкіани – «Тарас Шевченко і Полтавщина» – знайомить його автор О. А. Білоусько (С. 22).

Відомо, що в недільних школах Полтави використовувався Шевченків «Букварь южнорусский», який він уклав і видав власним коштом 1861 р. для початкового навчання грамоти. Цього ж року у Полтаві виходить друком «Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края» вчителя О. Строніна, у вправах якої педагог мотивував самотійно ознайомлюватися з творами Шевченка, і, подібно до Шевченка, зосереджував увагу на виховному потенціалі граматики (С. 34).

Сподіваємося, цей номер додасть бодай дециму нової інформації про Шевченка. Хтось завдяки ознайомленню з нашими публікаціями зробить ще один крок до розуміння постаті митця, хтось відкриє його для себе в іншому ракурсі, а хтось просто ще раз перечитає його твори. І, здається, ще більш актуально в такі непрості, емоційно насичені дні лунає слово Тараса: «Свою Україну любіть. / Любіть її ... во врем'я люте, / В остатню, тяжку минуту / За неї Господа моліть».

Журнал засновано в березні
1993 року

ВИДАВЦІ:

Департамент освіти і науки
Полтавської обласної
державної адміністрації

Полтавський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти
ім. М.В.Остроградського

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

В.В.Зелок (голова),
А.І.Бардаченко,
Н.М.Барболіна,
М.В.Гринова, С.Ф.Клепко,
І.О.Кіптілий, Г.О.Сиротенко

РЕДКОЛЕГІЯ:

Г.Є.Аляев, О.А.Білоусько,
А.М.Бойко, Т.О.Бондар,
Б.П.Будан, Б.В.Год, В.В.Громовий,
К.Ж.Гуз, М.Б.Євтух, В.В.Зелок,
І.А.Зязюн, В.Р.Ільченко,
С.Ф.Клепко, С.В.Королук,
В.Г.Кремель, М.Д.Кулгасва,
Л.В.Литвинюк, В.С.Луцай,
О.О.Мамалуй, В.І.Мирошніченко,
В.Ф.Моргун, Л.І.Нічуговська,
Н.В.Радіонова, О.В.Садоха,
І.В.Степаненко, Н.М.Тарасевич,
М.В.Трипяк, Г.Хілігі

Головний редактор:

С.Ф.Клепко

Перший заступник головного

редактора:

Н.В.Радіонова

Заступники головного

редактора:

Т.О.Бондар, Л.В.Литвинюк

Редакційний директор:

І.О.Кіптілий

Відповідальний секретар:

Н.Ю.Землякова

Літературний редактор:

О.В.Стоцька

Верстальник:

А.В.Дружиніна

Перекладач:

Л.М.Максименко

Відповідальність за підбір і виклад
фактів у підписаних статтях
несуть самі автори. Висловлені в
цих статтях думки можуть не
збігатися з точкою зору редколегії.
Рукописи не горять, але і не повер-
таються.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
36029, Полтава, вул. Жовтнева, 64
(05322) 7-26-08;
тел./факс: 50-80-85
e-mail: redpm@pei.poltava.ua
http://www.ipe.poltava.ua

Реєстраційне свідоцтво:
серія КВ №12233-1117 ПР
від 23 січня 2007 р.

© ПОПШО

Підписано до друку 25.06.2014
Формат 60x90/8.
Ум. друк. арк. 9,8.
Тираж 300.

ТОВ "АСМІ"
вул. Міщенка, 2,
м. Полтава, 36011
тел. (0532) 56-55-29, 61-50-69

Постановою Президії ВАК
України від 31.05.2011, №1-05/5
"ПМ" включено у перелік
наукових видань, у яких можуть
публікуватися основні
результати дисертаційних робіт.
Журнал "ПМ" № 2 (117), 2014 р.
підписано до друку за рішенням
вченої ради ПОПШО (протокол
№ 3 від 20.06.2014 р.).

ISSN 1815-3194

ЛЮДИНА В РУСИ

Шевченко проти Шевченка

Проскурня С. В.2

Шевченко в шкільному літературознавстві:
наскільки сучасним є його образ?

Антонюк М. А.5

Вірші полтавських учнів про Т. Г. Шевченка:

С. Павленко, «Україні – жити!», «На поклін Тарасові»;

А. Крайнік, «За кого молишся, Тарасе?»;

Н. Граб, «Гортаю сторінки твої, Кобзарю...»11

Портал Шевченка – Kobzar.ua12

Юбилей Т. Г. Шевченко и роль педагогической
общественности России в продвижении творческого
наследия Великого Кобзаря

Ксенжик С. И.14

Музейна кімната Т. Шевченка запрошує

Носова О. В.19

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ

Нова книга полтавської Шевченкіани

Білоусько О. А.21

Збірник текстів із лінгвістичним завданням на

шевченкознавчому матеріалі22

Рецензія на книгу О. М. Матвійця «Я ще, може, буду
живий...»

Щербань М. П.23

УКРАЇНСЬКЕ КОЛО

«Конституція Пилипа Орлика»:

проблемно-історіографічний вимір (закінчення)

Діптан І. І.26

РЕЦЕПТОМЕТРИКА

«Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского
края» А. Строніна як приклад вітчизняного
підручникотворення другої половини XIX ст.

Пилипенко В. В.34

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

Ігрові технології в освіті: історія і перспективи

Щербань П. М.38

Фізика у футболі

Кривчун С. Б.43

СЛОВО ПСИХОЛОГА

Характеристики психолого-педагогічної
компетентності науково-педагогічного працівника
вищої школи у контексті навчання впродовж життя

Гончаренко І. Ф.48

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Понятійно-категоріальний апарат проектів Закону
України «Про вищу освіту». Частина 2:

«Післядипломна освіта» в структурі вищої освіти

Клепко С. Ф.53

Інноваційне суспільство: школа і виховання лідерів

Помогайбо В. М.60

Довідка «ПМ»: Сергій Проскурня – режисер і продюсер, який у 200-й рік від дня народження Тараса Шевченка взявся за два прецікаві "навколошевченкові" проекти. Перший – це проект "Наш Шевченко". Саме в одному з його кліпів ми змогли побачити і почути Сергія Нігояна – першого з Небесної Сотні. Тепер відео з читанням поезії Шевченка Нігояном має більше ніж мільйон переглядів. Усього в проекті "Наш Шевченко" 365 відео, 365 героїв і героїнь, 365 прочитаних текстів Тараса Шевченка. Другий проект – документальний фільм "Шевченко. Ідентифікація". Текст, що нижче, опублікований в "Українській правді. Життя" 17.02.2014 р. – за місяць до прем'єр.

УДК37.016:908

ШЕВЧЕНКО ПРОТИ ШЕВЧЕНКА

С. В. Проскурня

Представлено огляд конфліктуючих канонів Т. Г. Шевченка: шкільний, космічний, богорівний тощо. Текст спонукатиме учнів до дискусій із приводу мозаїчності образів митця та до власних трактувань запропонованих автором метафор, що лаконічно створюють калейдоскоп образів Тараса Шевченка.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, канони Шевченка.

Проскурня С. В. Шевченко против Шевченко

Представлен обзор конфликтующих канонов Т. Г. Шевченко: школьный, космический, богоравный и др. Текст будет мотивировать учащихся к дискуссиям о мозаичности образов художника и к собственным трактовкам предложенных автором метафор, лаконично воссоздающим калейдоскоп образов Т. Г. Шевченко.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, каноны Шевченко.

Proskurnia S. Shevchenko Against Shevchenko

The author of this paper overviews Taras Shevchenko's conflicting canons: school, space, god-likeness, etc. This text will motivate students to discuss about the mosaicity of images of the artist and students' own interpretation of the proposed metaphors for laconic recreating kaleidoscope of images of Taras Shevchenko.

Keywords: T.H. Shevchenko, Shevchenko's canons.

Це моє відчуття маніпуляції довкола Тараса Григоровича. Мова йде про канон. Я не шевченкознавець, я – практик. Мої інструменти – символ, метафора, мистецька провокація. І як практик я бачу, що канони Шевченка між собою конфліктують.

Україна зараз перебуває в процесі формування держави. З 1970-х років ми говоримо про потребу української національної ідеї, і нам навіть вдалося сформулювати якісь елементи цієї національної ідеї... В цьому процесі формування політичної нації Шевченко виконує функцію лакмусу.

Чинній владі потрібен Шевченко "сім'ї єдиної". Згадайте цю риторику: "Кобзар

єднає Україну", "Обніміться, брати мої". Згадайте заяву Януковича в інтерв'ю Коротичу про те, що він хоче зробити 9 березня, день народження Тараса Шевченка, днем національного примирення та "червоним" вихідним днем (...).

Напроти стоїть майданний Шевченко – він присутній і візуально, і текстуально, і ментально. Це навіть не дзеркало, а активізація одного Шевченка проти іншого Шевченка.

Нещодавно говорив про це з Валентином Васильовичем Сильвестровим: він зауважив, що у "майданівців" на щитах Шевченко, а у "беркутів" – ніщо, сірі площини. (...) Водночас існує ще дуже багато різних Шевченків: адмі-

¹ Повна версія – на <http://life.pravda.com.ua/person/2014/02/17/152667/>

ністративний Шевченко, шкільний Шевченко, модерний Шевченко, космічний Шевченко, богорівний Шевченко...

Сьогодні справжній Шевченко ховається – він не на біл-бордах, а в серцях. В кожного – свій Шевченко.

Для мене особисто Шевченко – предтеча екзистенціалізму. Він володів мистецтвом передачі найтонших жестів душі. Це майже психоаналіз. Це self-analysis. Про це мало хто говорить і мало хто пише.

Шевченко і Євромайдан

Шевченко присутній на Майдані з першої хвилини. Це значить, що Шевченко завжди присутній в нас. Ми його носимо з собою.

Він присутній в карколомно різних аспектах. І в плакатах, буквально написаних кров'ю: "Борітеся – поборете". І в гіпсових бюстках, які продають торгаші біля Поштамту на Майдані.

Шкільний Шевченко і пантеон

2001 року в Ялті я був режисером міжнародних змагань бодігардів, які влаштувала Державна служба охорони. (...) І саме тоді в книгарні я знайшов комплект портретів класиків для кабінетів української літератури.

Починався він портретом Григорія Сковороди, закінчувався – портретом Юрія Андруховича. Був там і Шевченко. Такий пантеон.

Космічний Шевченко

Це не абстракція, це не поза. Його творить мозаїка, калейдоскоп образів митця.

Це і є небесне дзеркало нації в її боротьбі, формуванні, броунівському русі, в якому всі ми беремо участь. Ми всі тут – крапля води, з якої можна вирахувати формулу океану, і водночас кожен із нас – молекула, що складає величезну фігуру, територію, формує ціле.

І згори на все це дивиться Тарас, який це все вже описав, заклавши в свої поетичні твори. Не випадково на щитах самооборони Майдану малюють часто навіть не портрет Тараса Шевченка, а тільки його очі. Він, як Саваоф, спостерігає за тим, що відбувається на Євромайдані. Шевченко – провідник від історії до сучасності, він автор моделей і футуролог.

Шевченко-розбишака

1988 року мені запропонували попрацювати з драматичною поемою Стельмаха "Тарас", події якої закінчуються моментом отримання з друку сигнального примірника "Кобзаря". Туди я попросив автора ввести сцену, яку ми між собою називали "сценою в дусі Беранже". В цій сцені в квартиру Сошенка, яку митці використовували і як студію, приходять Шевченко. Він напідпитку, в мундирі Академії мистецтв, з гітарою, на якій пов'язаний великий червоний бант, і в

цьому стані розкріпачення, неймовірних веселощів і безтурботності – раптом зосереджується на коханій Сошенка, ставить її на подіум, додає позу, знімає з гітари червону стрічку, пов'язує їй на чоло – і в цей момент вона стає Катериною з однойменної картини.

Для мене ця сцена є найбільш важливою, бо вона об'єднує почуття свободи і правди Шевченка як людини. Не образу, не канону, не символу, а саме людини.

"Шевченко. Ідентифікація"

Це дивна історія. Мене запросили керівники студії "УкрКіноХроніка" почитати сценарій. Це було в серпні 2013 року. Сценарій написав Володимир Аренев, а допомагав йому консультаціями молодий шевченкознавець Михайло Назаренко. Мені одразу ж сподобалася назва "Шевченко. Ідентифікація".

Ідея сценариста – зустрічі з різними людьми, які володіють знанням про невідомого Шевченка. В основному це анекдоти, міфи, історії про рідних і близьких, які буцімто зустрічали Шевченка, який буцімто ніколи не помирав і продовжує жити поміж нас, як Горець. Це чудовий кіношній ефект. Але тут немає нічого спільного з документалістикою, хоча це була заявка на документальний фільм.

Відштовхуючись від цього сценарію, я розвинув ідею фільму, що ґрунтується на реальності. Реальність цікавіша за міф.

(...) Мені цікаво спостерігати прихованою камерою за життям людей, які можуть про Шевченка цікаво думати. На тлі сцен із їхнього життя – а я зберігаю автентичність їхнього життя, захищаю їх від навали кіношної техніки – звучать їхні монологи про Шевченка. І тут вибухає правда.

Це – фільм сильних людей.

Фільм буде готовий 9 березня. Попереду ще зйомки масовки та зйомки в Кембриджі. Залишилося мало часу, але я встигну. Ніхто не вірив, що мені це вдасться. Але Шевченко нам допомагає та відкриває всі двері. (...)

Пепік

Пепік з Донбасу – це людина, яку я шукав для фільму протягом двох місяців.

Почалося все з листування з людьми, що мали знайти мені героїню для зйомок на Донбасі в Снежному. Я думав, що цікаво буде зафільмувати монолог про Шевченка дівчинки-підлітка, що краде вугілля з копанок.

Але мої "контактери" за два місяці нічого насправді не підготували та героїні не знайшли. Перебуваючи у селищі Снежное, знайшов батька 14-річної пацанки, але вона поїхала до свого хлопця (!) в Торес за власні гроші. Уявляю собі цю дівчинку. Колись я її, можливо, зніму.

Але дівчинка тоді в Снежному вже була не потрібна. Бо я знайшов Пепіка.

Пепік – місцевий філософ і артист. Він батрачить, живе за їжу (...). Коли я вперше його побачив, то зрозумів: він буде героєм мого фільму.

(...) ми на базарі купили йому необхідні інструменти, знайшли копанку, щоб він нам показав, як там добувають вугілля. Так, у цьому є елементи реконструкції – Пепік сам давно в копанках не працює, він тепер філософствує.

Після зйомок у ландшафтах і в кратерах на верхівці димлячих териконів ми заїздили в маленьку копанку – туди навіть камера не влізла, влізли тільки Пепік, звукорежисер і я. Саме там я поставив Пепіку запитання про Шевченка.

І раптом Пепік, який спілкувався зі мною про все на світі та говорив на донбаському нареччі, перейшов на ідеальну українську мову. Він згадав маму, котра знала усю "Катерину" напам'ять. Сльози бризнули з очей, і він почав говорити такі щирі, прості та глибокі слова... А в кінці сказав: "А душі наші – в неволі".

Після цього монологу він почав мене шпетити тим, що ми, українські митці, так мало говоримо про Шевченка, Лесю Українку, Франка. Він сварився, що ми згадуємо про них лише в роки ювілеїв і що не використовуємо все наше культурне багатство.

*Вулиця Шевченка в Кембриджі.
Скрин-шот із документального фільму
«Дні України у Великобританії»*

Зрозумійте, це говорив мені Пепік – людина без паспорту, безхатько, який підживає за похльобку! (...)

"Наш Шевченко"

Проект "Наш Шевченко" почали знімати 4 березня 2013 року. Якщо подивитися на тексти, які обирають читці, то абсолютний переможець – "Мені однако-

во..." з циклу "В казематі". Також я великими зусиллями переконую людей, що всім підряд не можна читати "Холодний яр", "Великий льох", "І мертвим, і живим, і ненарожденним...". Але це теми, які сьогодні хвилюють людей. "Наш Шевченко" – це не про Шевченка, а про нас.

Цитувати: С. В. Проскурня. Шевченко проти Шевченка / С. В. Проскурня // Постметодика. – 2014. – №2. – С. 2–4.

© С. Проскурня, 2014. Стаття надійшла в редакцію 17.02.2014 ■

ШЕВЧЕНКО В ШКІЛЬНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ: НАСКІЛЬКИ СУЧАСНИМ Є ЙОГО ОБРАЗ?

М. А. Антонюк

Розглянуто репрезентацію життя і творчості Т. Шевченка в сучасному шкільному курсі української літератури. Не лише сконстатовано проблеми шкільного шевченкознавства, а і висвітлено їх генезу та шляхи вирішення. Стаття спонукає педагогів до критичного перегляду власного образу Шевченка і буде корисною учителям української літератури і методистам сфери післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: Т. Шевченко, шевченкознавство, народництво, українська література як шкільний предмет, післядипломна освіта.

Антонюк М. А. Шевченко в школьному літературознавстві: насколько современен его образ? Рассмотрена репрезентация жизни и творчества Т. Шевченко в современном школьном курсе украинской литературы. Не только констатируются проблемы школьного шевченковедения, но и освещаются их происхождение и пути решения. Статья побудит педагогов к критическому переосмыслению собственного образа Шевченко и будет полезной учителям украинской литературы и методистам сферы последипломного образования.

Ключевые слова: Т. Шевченко, шевченковедение, народничество, украинская литература как школьный предмет, последипломное образование.

Antoniuk M.A. Shevchenko in a School Study of Literature: Modernity of His Image Question The article considers representation of life and works of T. Shevchenko in a modern school course of the Ukrainian literature. Topicality of this research is not in a definition of the problems of a Shevchenko's studies at school, but in offering the ways of solving of these problems. Article encourages the teacher for critical reconsideration of his/her own image of Shevchenko and could be useful both to teachers of the Ukrainian literature and methodologists of in-service education.

Keywords: T. Shevchenko, Shevchenko studies, populism, Ukrainian literature (as a school subject), in-service education.

Перш ніж говорити про складність Шевченкового художнього світу та сучасну інтерпретацію його життя і творчості в школі, варто поміркувати, чи коректним є термін «шкільне шевченкознавство». Поняття шевченкознавства і шевченкіани розокремив свого часу ще Юрій Івакін. Перше – це наукове вивчення життя і творчості Т. Шевченка, що входить до історії української культури. Друге – це вшанування пам'яті митця в різноманітних суспільних сферах, окрім науки, або шевченкознавчий доробок певного автора, скажімо, шевченкіана Івана Франка.

Чи може існувати шкільне шевченкознавство? Так, адже має спільний з академічним шевченкознавством об'єкт – життя і творчість Шевченка, послуговується спільною з ним науковою метамовою, але водночас має свій предмет – ті літературні твори митця, ті епізоди його життя, які найкраще відповідають завданням української літератури як шкільного предмета. Ці завдання, окреслені у пояснювальних записках до навчальних програм, ми наводимо не збираючись. Натомість варто було б замислитися над причиною існування в школі такого курсу, як українська література, і тим,

чому державний екзаме́н (ЗНО) з цього предмета є обов'язковим для тих, хто збирається здобувати вищу освіту. Було б наївно думати, що все це тільки для того, щоб школярі завдяки такому ознайомленню долучилися до скарбниці загальнолюдських культурних цінностей у їх національному, українському варіанті. Англійський літературознавець Террі Іглтон, пояснюючи причини введення англійської літератури як обов'язкового предмета у британських школах, зазначає, що це було єдиним вирішенням проблеми гуманітарної освіти для найширшого загалу (на відміну від елітної гуманітаристики в «Оксбриджі»). Британське суспільство, чий національний ідентичності нерідко загрожували мультикультурні впливи (зокрема під час колонізаторських воєн), а громадянську єдність розхитували суперечності між елітою і поспільством, поклало на предмет «англійська словесність» великі завдання: виховання взаєморозуміння між різними верствами, плекання національної гордості і передача моральних цінностей [3].

Тепер озирнімося на предмет «українська література»: хіба її цілі не відповідають завданням аналогічного предмета у

Антонюк Марина Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики змісту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського (ПОІППО)

британських школах? Отже, обговорюючи (а надто критикуючи) викладання української літератури в школі, мусимо постійно пам'ятати про суспільні очікування і риси, накладені цими очікуваннями на образ будь-якого письменника, насамперед – Тараса Шевченка.

Постановка проблеми. Варто визнати, що тут Шевченкові пощастило, як нікому: саме він є центром нашого національного літературного канону. У руслі Шевченкової літературної традиції відбувалося становлення української літератури (навіть коли письменникам доводилося поборювати його авторитет). Не менш важливе і те, що без нього не відбулося б оформлення нашої національної самосвідомості. Отже, обійти Шевченка ніяк не вдасться. Це підтверджується прикладом радянської пропаганди, яка, збагнувши, що викоринити пошану до поета неможливо, зробила його своїм знаряддям. Цій пропаганді, яка просочувалася і в літературознавство (одну з найбільш заідеологізованих галузей гуманітаристики за радянської епохи), завдячуємо такими штампами, як «революціонер-демократ», «атеїст», «антикріпосник», «уболівання поета за долю простого народу», заклик «до сокири» тощо. Тут не місце з'ясовувати, скільки правди в кожному з них, оскільки сучасне шевченкознавство (його хронологічний початок – вихід друком у 1979 р. студій Л. Плюща, Б. Рубчака, Г. Грабовича, де започатковано принципово новий підхід до Шевченкової творчості [1, с. 10]) успішно впоралося із цими штампами. Заради справедливості слід зазначити, що й у попередню епоху були чесні вчені – Марієтта Шагінян, Юрій Івакін, Михайлина Коцюбинська, Дмитро Наливайко, Іван Дзюба та інші, які прагнули відкривати нове в Портрет Тараса Шевченка. Шевченковому світі, а не Святий мученик Тарас. 1898 р. (Із сайту газети «День»).

Іван Єремєєвський (?).
Портрет Тараса Шевченка.
Святий мученик Тарас. 1898 р.
(Із сайту газети «День»).

Проблема в іншому: чи всі виценазовані (і подібні) кліше походять із радянського літературознавства? На нашу думку, відповідь на це питання допоможе не просто схарактеризувати стан сучасного шкільного шевченкознавства і його «болячки» (що вже зроблено в розвідках С. Задорожної [2] та В. Пахаренка [6]), а й окреслити стратегії їх успішного подолання.

Виклад основного матеріалу. У пошуках відповіді звернімося до статті В. Петрова «Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства», що вийшла в Німеччині 1947 р. Літературознавець порівнює два підходи до творчої індивідуальності

Шевченка: перший, народницький, здобув концептуальне оформлення у працях С. Єфремова (хоча постає майже одразу по смерті Шевченка), другий, науковий, виник у 20-ті рр. ХХ ст. на протиположному. І якщо наукове шевченкознавство, вивчаючи життя і творчість митця, керувалося насамперед ідеєю пошуку нових фактів Шевченкової біографії та адекватної інтерпретації його поезії, то народницькому були властиві, за В. Петровим, «ігнорування фактів, антиреалізм, схематична стилізація» [7, с. 70]. Отже, замість заповнення «білих плям» Шевченкової біографії (а їх залишалося чимало навіть у період між двома світовими війнами, що охоче підтверджують шевченкознавці) правдивими даними, апологети народницького напрямку домислювали цілі періоди його життя відповідно до своєї настанови зобразити поета «мучеником за долю простого народу». С. Єфремов пише: «Важке сирітство змалку, повеніряння по наймах, муки неволі в панських покоях, муки другої неволі в ширяєвській майстерні, муки третьої неволі в порожніх степах закаспійських, життя в смердючій казармі, самотність, уболівання за долю кріпаків-родичів – такий був той зміст, що виповнив до верху всі 47 літ життя Шевченкового» (С. Єфремов. Шевченко. Збірка. – К., 1914. – С. 258 [цит. за: 7, с. 67]).

Вдумаємося: хіба не за цією схемою донедавна вивчалися життя і творчість Шевченка в нашій школі? Ця схема чинна й досі, про що свідчать деякі розробки уроків та позакласних заходів, присвячених Шевченкові. Чого варта опублікована всього рік тому розробка уроку з вивчення вірша «Садок вишневий коло хати...» в 5 класі, у якій багато деталей створюють мінерний настрій: наголошується на злиденному дитинстві самого поета і його вболіванні за долю України, на тяжкому й невеселому кріпацькому житті українців [9, с. 30–32]. А що у вірші на кріпацтво не натякнуто і півсловом, то це пояснюється тим, що це явище не лежить на поверхні в цьому творі (слід думати, приховане у підтексті?). Здається, важко знайти тлумачення, менш суголосне цьому маленькому шедеворі. А якби авторка помістила над найближчим біографічним і поетичним контекстом «Садка вишневого коло хати...», то їй було б нескладно уявити Шевченка – в'язня каземату, який чекає вироку суду, можливо, навіть найсуворішого, адже тоді, ступаючи на пором, який мав перевезти його на правий берег Дніпра в Києві, він уже знав, що там на нього чекають жандарми,

але ж не викинув у воду закінчену збірку «Три літа». І в очікуванні присуду він пише один за одним твори, сповнені болю й почуття неймовірної самотності. Потім вони складуть суворий і трагічний цикл «У казематі», осяяний цим віршем. «Садок вишневий коло хати...» – це Шевченкова візія раю, глибоко вкорінена в національний образ раю-садка (не зайвим є пригадати, що і в Біблії Едем – не ліс, не гай, а сад, тобто плід праці людських рук). Тому цей вірш такий дорогий і зрозумілий для нас. То чи доречно на уроці, присвяченому «Садку вишневому коло хати...», педалювати тему кріпацтва?

Ми обрали аж надто вимовний приклад, але, на жаль, не можна сказати, що він винятковий. Інакше чим пояснити судження студентів – прошу зауважити! – філологічного факультету у відповідь на прохання викладача класичної української літератури поділитися враженнями від уроків про життя і творчість Шевченка в школі:

«Соромно зізнаватися, але Шевченко не розкрився переді мною як художник, поет, громадянин. Хочеться пізнати справжнього Шевченка, бо в школі – набір стереотипів»; «Звісно, на уроках говорили про Т. Шевченка як генія. Але це були звичайні штампи. Жодних пояснень його геніальності не давалося. Я не отримала чіткої і аргументованої відповіді на жодне з питань. Шевченко – геній? Але чому?.. Дуже хочеться це зрозуміти»; «Основна увага – на біографії, а мені хотілося вивчати його життя через твори, а не навпаки»; «Можливо, мене не

так вчили, чи не змогли мені довести його право на найвищий щабель піднесення в культурі...»; «Таке враження, що у школі навчають не літератури, а статистики» [2].

Звісно, завжди простіше домислити якийсь епізод із життя Шевченка відповідно до згаданої «похмурої й чорної» схеми, ніж за допомогою авторитетних праць з'ясувати, чим займався митець у той чи інший час, що він переживав, про що писав. Має значення і певна консервативність учительської свідомості, небажання вийти поза межі знань про літературу, здобутих в університеті, зрештою, брак стимулу до переосмислення власного образу Шевченка. Але, на нашу думку, перебільшувати вину вчителя в жодному разі не можна. По-перше, він працює і мислить у межах народницької парадигми літературознавства, на якій ми спиналися вище. Вона є

надзвичайно живучою, і це має не лише власне літературознавчі, а й суспільні причини. Подолання її у ВНЗ – це довгий, але найнадійніший шлях виправлення наявної ситуації в шкільному шевченкознавстві. Усі, хто здобував вищу освіту, знають, що в робочому житті більше не буде можливості вчитися так повільно, як в університеті. Тому ще одна проблема викладання літератури в школі (і Шевченкової творчості зокрема) – це елементарний брак часу на самоосвіту.

На допомогу вчителю мають прийти заклади післядипломної освіти – завдяки раціональнішому розподілові навчального часу на курсах підвищення кваліфікації, щоб якомога більше уваги приділялося фаховим темам, зокрема Шевченковій творчості. Доцільно налагодити систематичну співпрацю таких закладів із науковцями вищої школи, надто ж, якщо серед них є шевченкознавці. Добре, якби викладач міг не лише прочитати лекцію, а й організувати

форми роботи з учителями, які передбачали б активну участь останніх, приміром, семінар з обговоренням шевченкознавчих праць. Ознайомлення педагогів із сучасним станом шевченкознавства також має бути неодмінною складовою навчання на курсах підвищення кваліфікації. Від початку шевченкознавство об'єднує найталановитіших учених, а отже, не лише є флагманом українського літературознавства, а й дає змогу судити про стан вивчення нашої класичної літератури. Тому слід удатися також до бібліотекарів та бібліографів, які допоможуть учителям зорієнтуватися у виборі шевченкознавчої літератури.

Тому слід удатися також до бібліотекарів та бібліографів, які допоможуть учителям зорієнтуватися у виборі шевченкознавчої літератури: складуть тематичні списки джерел, зроблять виставки шевченкознавчих студій, організують презентації книжкових багатств своєї бібліотеки. Окрема проблема – поповнення фондів регіональних (на жаль, часто глибоко провінційних) бібліотек новинками шевченкознавства. Безперечно, ці заходи неможливі без доброї волі й активної участі керівництва закладу.

Сучасний шевченкознавець В. Пахаренко так підсумовує свою статтю «"Прочитайте... тую славу...": проблеми сучасного шкільного шевченкознавства» (опублікована 2003 р.): «Якщо автори програм, підручників, посібників, а передовсім учителі-словесники зуміють відмовитися від офіційної, робленої, бездумної патетики; зуміють окреслити живий, рельєфний, багатогранний образ митця, навіть у його

Sociopath. «Вогонь запеклих не пече». Графіті на будинку Академії наук по вул. Грушевського, 4 в Києві. 2014 р. (Із триптиху «Ікони революції»).

сумнівах і внутрішніх суперечностях; якщо не побоятися представити різні, навіть парадоксальні погляди на феномен Шевченка, – тоді сучасні українці подивовано і захоплено відкриватимуть для себе мудрість, художню майстерність найбільшого поета України» [6, с. 7]. Утім, варто визнати, що міра правдивості цих слів і нині, через 11 років, наближається до міри їх загальності, а отже, необов'язковості, – навіть попри те, що сам В. Пахаренко докладав чимало зусиль до виправлення ситуації, написавши методичний посібник «Шкільне шевченкознавство» і підручник з української літератури для 9 кл.

На ниві шевченкознавства плідно працює добре знайий учителеві літературознавець Г. Ключек, автор книги «Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація». Статті дослідників у фахових журналах, методичні розробки учителів, навіть навчальні програми й підручники, які, на щастя, не лише змінюються, а й еволюціонують, – усе це свідчить, що бачення творчої постаті Шевченка поступово пристосовується до потреб нашого суспільства і вимог сучасної української гуманітаристики. Однак нам хотілося б застерегти педагогів від двох небезпек на шляху до Шевченка. Перша пов'язана з архаїзацією, друга – навпаки, з модернізацією.

Про першу небезпеку. На нашу думку, активне наголошування національно-державницького аспекту Шевченкової творчості пов'язане і з намаганням перемогти пересади «революційно-демократичного» шевченкознавства попередньої епохи, і з тим, що іншої концепції чи парадигми сприйняття митця ми не виробили – ні за радянської влади, ні за період незалежності. Справді, модель образу Шевченка як «Батька Тараса», «натхненного слова цілого народу», «будителя нації» і «її Пророка» («Все з великих літер, прошу», – як іронізував свого часу поет Є. Плужник) [5, с. 190] надто очевидно засвідчує свій зв'язок із громадською думкою бездержавної України другої половини XIX ст. За влучним висловом Є. Маланюка, «Як в нації вождів нема, / Тоді вожді її – поети». Його земляк Г. Ключек цілком солідаризується з такою концепцією: «Важливо донести до свідомості юних поколінь громадян України Шевченкову національну ідею – цей “огонь в одежі слова”» [4, с. 4].

Виходить, щойно ми вивільнили Шевченка з-під нашарувань однієї інтер-

претаційної парадигми, як намагаємося вкласти його в рамки іншої, як нам здається, більш правильної і відповідної. Свого часу О. Забужко висміяла подібну ситуацію: на зорі незалежної України в одній школі молодших школярів замість жовтеник посвячували у «кобзарятам». У дослідженнях ще радянського періоду з різною мірою очевидності повторювалася думка, що ми живемо в краший із часів, що тільки зараз, у радянській Україні, Шевченко нарешті здобув належну шану й визнання, і що наша соціалістична країна – це втілення його найпалкішої мрії. Нині є велика спокуса закуняти під ту саму мелодію. Шевченко був поет і мислитель, тому та Україна, про яку він мріяв і писав, настільки ж далека від кожної конкретно-історичної реалізації української держави, як Град Небесний – від Граду Земного. Крім того, пов'язуючи його образ з образом української держави, ми досягаємо того, що молоді люди сприймають Шевченка всього лише як один з атрибутів української державності або, кажучи словами культової пісні

Юрій Шаповал.
Григорович проти... 2014 р.

гурту «The Pink Floyd», як «ще одну цеглину в мурі». А він був великим бунтарем і нонконформістом.

Перш ніж вести мову про другу небезпеку, слід визнати зрозумілу, хоч і не завжди очевидну річ, що за півтора століть після написання Шевченкових творів чимало історичних подробиць і художніх деталей вивітрилися з культурної пам'яті і нині потребують додаткового тлумачення. Найпростіший приклад – образ могили. Він трапляється і в загальновідомому тексті – «Заповіті», однак чи кожен, хто може напам'ять прочитати цей вірш, усвідомлює, про яку могилу тут ідеться? Чи бачить він зв'язки між образом могили та, скажімо, образом Великого Льоху з однойменної поеми-містерії або образом могили у творах поетів-романтиків передшевенківської пори?

Зараз, коли більшість степових могил навіть фізично не існують, нам нелегко збагнути, що для Шевченка, як і для інших українських поетів-романтиків, могила була не символом домовини, місця поховання приватної людини, а живим свідком звитяжного минулого у безславному сьогоденні, який, проте, може ділитися своєю пам'яттю з сучасниками, котрі здатні почути голос минулого. До прикладу, у Шевченковому вірші «Буває, в неволі іноді згадаю...» душа козака промовляє до оповідача-дитини:

*Дивися, дитино, оце козаки
(Ніби мені каже), на всій Україні
Високі могили. Дивися, дитино,
Усі ті могили, усі отакі.
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго. Оце воля спить!
Лягла вона славно, лягла вона вкупі
З нами, козаками! Бачиш, як лежить –
Неначе сповита!.. Тут пана немає,
Усі ми однако на волі жили!
Усі ми однако за неї лягли,
Усі ми і встанем, та Бог його знає,
Коли-то те буде. Дивися ж, дитино!
Та добре дивися, – а я розкажу,
За що Україна наша стала гинуть,
За що й я меж ними в могилі лежу.
Ти ж людям розкажеш, як виростеш,
сину [11, с. 224–225].*

Інший приклад – образ кобзаря в Шевченковій поезії та реальні кобзарі, яких стрічав поет. Осягнути сенс цього образу в Шевченка нелегко, якщо не зважити на роль і значення образу кобзаря у поезії українських романтиків. Для Л. Боровиковського, А. Метлинського, М. Костомарова та інших кобзар був утіленням самої ідеї поета. Тлумачення цього образу як передовсім носія і будителя національної свідомості з'явилося, вочевидь, тоді, коли явище кобзарства занепало, тобто вже у ХХ ст. Тому, якщо дивитимемося на образ кобзаря в Шевченковій поезії тільки під таким кутом зору, то ризикуємо недобачити і половини сенсів образу Перебенді з однойменного вірша:

*Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля [10,
с. 111].*

Інколи педагоги, а за ними і їхні вихованці настільки по-сучасному тлумачать певні ключові моменти Шевченкової долі, що втрачається почуття міри і навіть не історичної, а етичної дистанції. Так, одинадцятикласниця висловлює власні міркування про образ кобзаря в Шевченка: «Як на мене, цікавим може бути той факт, що цей образ створив сам поет під час останнього перебування в Петербурзі – уже тоді, коли повернувся із армійської служби, коли залишилися позаду азійські поневіряння... Створив навмисне. Чи тому, що книжки повинні не лише видаватися, але й, пробачте, продаватися? Чи тому, що в тогочасному Петербурзі цей образ мав своїх прихильників? Важко сказати, чому петербурзький фронт, модна людина, яка зналася з авторитетами того вищого світу, ... фотографувалася в одязі простого кобзаря і

саме тим в'їлася у свідомість. ...Це – ранній український піар. Ранній, але дуже вдалий» [8, с. 70]. Думаємо, авторці не завадило б знати, що Шевченко ще до заслання, у 1847 р., думав видавати свої твори під назвою «Поезія Тараса Шевченка», і тільки заборона друкувати нові твори після звільнення змусила поета повернутися до назви першої збірки. Що ж стосується піару й самореклами... Варто зіставити, приміром, ціну золотого браслета для Марка Вовчка, який Шевченко купив незадовго до смерті (і зумів вручити його як подарунок від шанувальників її творчості, а не від себе), та суму грошей, яку знайшли по його смерті. Інші подібні свідчення (а їх у спогадах про поета є чимало) яскраво показують, наскільки немеркантильно людиною він був. Отже, вчитель, розглядаючи на уроці той чи інший твір Шевченка, мусить бути своєрідним археологом знання, запобігаючи тому, щоб деякі важливі історичні чи художні деталі ставали для учнів порожніми знаками або (що, мабуть, не краще) наповнювалися сучасним змістом, який не відповідає тому, що вкладав у них поет.

Висновки. Наостанок хотілося б заторкнутися ще одну важливу й гостросучасну тему. Коли в грудні минулого року київський Майдан почав перетворюватися із вистави на справжню трагедію, я чекала, коли ж на барикадах з'являться образ і слова Шевченка. Це не мало жодного стосунку до грядущого ювілею. Просто хотілося знати, чи питання з

вірша Б.-І. Антонича «Хто ж потребує слів твоїх?» залишаються риторичними. Думаю, що і візуальна шевченкіана, і святкування його 200-ліття на Майдані не лише глибоко зворушують тих, хто досі, можливо, і не потребував Шевченкових слів. Вони показують, що краща частина українського суспільства має своє бачення Шевченка – не штитивне і забронзовіле, а живе й динамічне, як і саме це суспільство. Сучасному образіві Шевченка не шкодять ні балаклава, яка приховує його обличчя на графіті «Вогонь запеклих не пече!», ні інтерпретація його віршів у стилі репу, як це зробив один з учасників концерту «Пісенна Шевченкіана». Сучасному Шевченкові личить камуфляжна уніформа (картина Ю. Шаповала «Григорович проти...») або ж, згідно із задумом художника А. Єрмоленка, татуювання й червоні штани. На відеозаписі, який наприкінці січня облетів усі соцмережі, його «Кавказ» у виконанні С. Нігояна звучить небанально. Ще запам'ятався плакат на полтавському Майдані, коли люди протестували проти введення російських військ: «І ваша злая

Андрій Єрмоленко.
Шевченко. 2014 р.

своєволя / Сама скупається, сама / В своїй крові» («Подражаніє Іезекіілю. Глава 19»).

Свого часу Є. Маланюк писав про такий тривожний для українського суспільства симптом, як занепад у ньому відчуття Шевченка. Сьогодні ми можемо сказати, що в нашому соціумі відбувся вибух шевченківських емоцій. Між іншим, найактивніша частина Майдану – молодь – вчилася в школі за незалежної України. Якщо на молодіжне сприйняття Шевченка бодай частково вплинула шкільна літературна освіта, значить, ми поступово модернізуємося. Проблема тільки в тому, як би не охопити шевченківські емоції...

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – Вид. 2-ге. – К.: Факт, 2006. – 148 с. – (Сер. «Висока поліція»).
2. Задорожна С. Тарас Шевченко крізь призму шкільного шевченкознавства (кілька зауваг з приводу) [Електронний ресурс] / С. Задорожна // Шевченкознавчі студії. – 2011. – Вип. 14. – С. 288 – 293. – Режим доступу: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/dhttp://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/shs/shs_2011_14.pdf011_14.pdf
3. Іглтон Т. Теорія літератури. Введення [Електронний ресурс] / пер. с англ. Елены Бучкиной. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2010. – Режим доступу: <http://bookz.ru/authors/terri-ignton/teoriya-1-565.html>.
4. Ключек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: навчально-методичний посібник. – К.: Освіта, 1998. – 237 с.
5. Міщенко О. Українська література: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Олена Міщенко. – К.: Генеза, 2009. – 304 с.: іл.

6. Пахаренко В. «Прочитайте... ту славу...»: проблеми сучасного шкільного шевченкознавства / Василь Пахаренко // Українська мова та література (газета). – 2003. – Число 18 (342). – С. 5–7.

7. Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства: з приводу книги П. Зайцева «Життя Тараса Шевченка» (Львів, 1939) / Віктор Петров // Хроніка – 2000: укр. культурологічний альманах. – Вип. 3 (85). – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2011. – С. 6–63.

8. Перцель К. Іду до Шевченка / К. Перцель, Л. І. Островерх // Вивчаємо українську мову та літературу: науково-метод. журнал. – № 7–8 (371–372). – 2014. – С. 70–71.

9. Черненко В. Ідейно-художня цінність поезії Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» (5 клас) / В. Черненко // Українська література в загальноосвітній школі. – № 9. – 2013. – С. 30–32.

10. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / М. Г. Жулинський (голова редкол.); НАН України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 1: Поезія 1837–1847 / І. Д. Бажинів та ін. (упорядн. та комент.); В. С. Бородін (ред.); І. М. Дзюба, М. Г. Жулинський (перед. слово). – К.: Наук. думка, 2001. – 781 с.

11. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / М. Г. Жулинський (голова редкол.); НАН України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 2: Поезія 1847–1861 / В. С. Бородін та ін. (упоряд. та комент.); В. С. Бородін (ред.) – К.: Наук. думка, 2001. – 784 с.

12. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / М. Г. Жулинський (голова редкол.); НАН України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи нар. творч. / В. С. Бородін, Н. О. Вишневецька (упоряд.); В. С. Бородін (ред.); Л. Н. Большаков та ін. (комент.). – К.: Наук. думка, 2003. – 495 с.

Цитувати: Антонюк М. А. Шевченко в шкільному літературознавстві: наскільки сучасним є його образ? / М. А. Антонюк // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 5–10.

© М. А. Антонюк, 2014. Стаття надійшла в редакцію 10.06.2014 ■

ВИСТАВКА ОДНІЄЇ КНИГИ («КОБЗАРЯ») У ПОІППО

2014 рік визнаний ЮНЕСКО роком Т.Г.Шевченка. Ким він є для сучасників? Яка роль його творчості у формуванні сімейних цінностей? Чим є «Кобзар» для українців сьогодні?

Про це йшла розмова серед працівників Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського на заході, присвяченому 200-річчю Т. Г. Шевченка. 25 лютого 2014 р. було організовано виставку однієї книги – «Кобзаря» Т. Шевченка. На ній були представлені книги із сімейних бібліотек, бібліотеки інституту, обласної юнацької бібліотеки ім. О. Гончара, матеріали про Шевченка, надані громадськими організаціями. Про місце «Кобзаря» у своєму житті розповів ректор інституту Зелюк В.В., працівники інституту Нечаєва Л.О., Щербань М.П., Халецька Л.Л., Білик Н.І., Чирка В.В. Найстаріше видання книги представила Поправка В.М. Окрасою був портрет Шевченка та рушник із сімейного архіву Королюк С.В. На виставці також було висвітлене питання про особливості видання I, II, III та IV «Кобзаря», його найдавніші на найновіші видання.

Джерело: сайт ПОІППО,
<http://poippo.pl.ua/novyny-poippo-blohom/item/1499-hortaiemo-storinky-kobzaria>

Цитувати: Виставка однієї книги («Кобзаря») у ПОІППО / Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 5–10.

© Матеріал надійшов у редакцію 25.02.2014 ■

Від «ПМ». Пропонуємо для ознайомлення та використання в навчально-виховному процесі декілька поезій школярів Полтавської області, котрі 2014 р. активно долучилися до Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймося ж, брати мої!» та до інших літературних змагань у рамках відзначення ювілею Т. Шевченка.

ВІРШІ ПОЛТАВСЬКИХ УЧНІВ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Україні – жити!

Тривожить душу швидкоплинність часу,
І не дає це спокою мені...
Ми народились в вільній Україні,
А живемо, немов на чужині!..
Чи не настане та страшна хвилина,
Яку Тарас боявся передректи?..
– Ні! Знаю! Вірю! Житиме Україна,
Бо не забудем я її і ти!
Коли й остання висохне краплина,
Коли й піщинки виміють дощі,
То і тоді не згасне Україна,
А, як надія, житиме в душі!
І нині, бачиш, сходить зранку в небі
Те ж сонце, що світило Кобзарю,
Його слова течуть у жилах в тебе!
З козацьким духом в серці я живу!
І житимуть довіку ті слова,
Які в рядках Шевченкових лунали.
Ти вільна, сильна, горда! ТИ ЖИВА!
Ти вистояла, біди всі здолала!

*Павленко Софія, 9 кл.
Новоаврамівської гімназії
Хорольського району
(учитель – Кравченко К. В.)*

На поклін Тарасові

Не маючи щастя у власнім житті,
Зростав, як стеблина у полі.
Блукав сиротою і ночі, і дні,
Шукаючи щастя і долі.
Ходив до світання, ходив до зорі,
Блукав серед степу і гаю.
Він серце і душу віддав би свої,
Знайти б хоч краплиночку раю!..
Він словом своїм надихає народ,
Шевченко – душа України!
Проніс по життю тяжку ношу незгод,
Тримав він у серці руїни!..
За щастя і спокій народу свого
Не страшно й життям заплатити!
Шевченкове слово і славу його
Не зможе ніхто загасити!

Павленко Софія

За кого молишся, Тарасе? (фігурний вірш-луна)

- За кого молишся, Тарасе?
- За вас!
- Чого прагнеш ти доволі?
- Волі!
- Шляхта не робить нічогісінько!
- Однаковісінько...
- Що ти хочеш подолати?
- Лати.

- Що є гірш за марнотратство?
- Кріпацтво!
- Що може дати свободи?
- Клейноди.
- Що нам дасть права?
- Гетьманська булава!
- Чи прагнеш ти багатства?
- Братства!
- Хто ж найбільш вірить у Бога?
- Вбога...
- Кого найперше хочеш мати?
- Україну-мати...

*Крайнік Анна, 9 кл.
Полтавського міського багатoproфiльного
лицею № 1 імені І. П. Котляревського,
літературна студія «Перевесло» (керівник – Балагура Т. І.)*

Гортаю сторінки твої, Кобзарю... (верлібр)

Я пам'ятаю, як боляче слова обпалюють,
Коли їх ось так – зопалу...
І біль ще довго не відпускає,
Але повільно, повільно й обережно
Роки лікують рани...
Ще потерплю... ще трохи –
І в небуття підуть назавжди
І болі, і муки,
І ніжність, і холод, і страх...
Все те, що рвало моє серце на частини,
Залишиться тільки у віршах...
Ні, не тільки!
У зболених і відчайдушних зойках,
Що зберігають досі
Тепло Твого серця...
Серед вигуків, у полоні багатокрапок
Надії і віри крило не може зрадити...
... І я їх читаю знову, як ніби гортаю
Чийсь забутий щоденник...
Слова оживають і воскрешають
Згадки болючі на мить, на хвилю, на час...
Надії, розлуки, печаль,
І святі ножі, і садок вишневий,
І каземат, і Україну,
І відблиск праведного гніву, і вогню...
Моє зцілення, моя кара,
І гірка пам'ять моя...
Гортаю сторінки Твої,
Кобзарю...

*Граб Наталія, 9 клас
Полтавського міського багатoproфiльного
лицею № 1 імені І. П. Котляревського,
літературна студія «Перевесло»
(керівник – Балагура Т. І.)*

Цитувати: Вірші полтавських учнів про Т. Г. Шевченка // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 11.

© С. Павленко, А. Крайнік, Н. Граб, 2014. Матеріали надійшли в редакцію 20.04.2014 ■

ПОРТАЛ ШЕВЧЕНКА – KOBZAR.UA

Повідомляється про створення творчим колективом шевченкознавців та фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій за ініціативи Малої академії наук України науково-освітнього Інтернет-порталу «Тарас Шевченко» (<http://kobzar.ua/site/main>) до 200-річного ювілею Кобзаря. Портал ознайомлює українську та світову спільноту з усіма аспектами життя і творчості Т. Г. Шевченка. Завдяки науковій складовій Порталу всі його відвідувачі мають змогу проводити самостійні дослідження, обговорювати їх результати і поповнювати експозицію веб-ресурсу.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, Мала академія наук України, науково-освітній Інтернет-портал.

Портал Шевченко – kobzar.ua

Сообщено о создании творческим коллективом шевченковедов и специалистов в сфере информационно-коммуникационных технологий по инициативе Малой академии наук Украины научно-образовательного Интернет-портала «Тарас Шевченко» (<http://kobzar.ua/site/main>) к 200-летию Кобзаря. Портал знакомит украинское и мировое сообщество со всеми аспектами жизни и творчества Т. Г. Шевченко. Благодаря научной составляющей Портала все его посетители имеют возможность проводить самостоятельные исследования, обсуждать их результаты и пополнять экспозицию веб-ресурса.

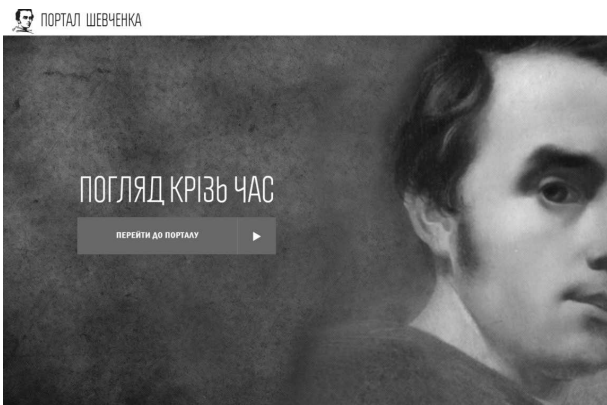
Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, Малая академия наук Украины, научно-образовательный Интернет-портал.

Shevchenko's Portal: kobzar.ua

Paper tells about scientific and educational web-portal “Taras Shevchenko” (<http://kobzar.ua/site/main>). It was created by group of Shevchenko scholars and IT-specialists on the initiative of Minor Academy of Sciences of Ukraine. Resource was created in honor of the 200th anniversary of the great Ukrainian Folk Minstrel. Portal introduces Ukrainian and international community with all aspects of life and work of Taras Shevchenko. Due to the scientific component of the Portal all its visitors have the opportunity to conduct independent research, discuss research findings and to enrich the exposure of a web resource.

Keywords: Taras Shevchenko, Minor Academy of Sciences of Ukraine, scientific and educational Internet portal.

<http://kobzar.ua/>

Науково-освітній веб-портал «Тарас Шевченко» створений з метою висвітлення у мережевому середовищі особистості Тараса Григоровича Шевченка як людини, художника, письменника та мислителя; умов появи, існування та розвитку його таланту, а також його впливу на сутнісні віхи розвитку суспільства. Портал Шевченка надає можливість користувачам досліджувати життєвий шлях і творчість Т. Г. Шевченка, вплив його особистості на оточення, на історичні події минулого, на сучасність і майбуття.

Розробники Порталу – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Національний музей Тараса Шевченка, Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України – сподіваються, що використання сучасних комунікаційних і комп'ютерних технологій, що були застосовані під час його створення, нададуть ширші можливості для нових відкриттів у галузі шевченкознавства.

Окрім основних розділів Порталу, реалізовано низку сервісів, що уможливають працю із накопиченою базою даних (знань). Створено інтерактивну мапу, за допомогою якої можна подорожувати місцями, пов'язаними із життям та творчістю Тараса Шевченка, вивчати маршрути його подорожей, бути віртуально присутніми за допомогою 3D-турів у місцях, пов'язаних з іменем Т. Г. Шевченка, досліджувати кожен день життя митця за допомогою сервісу ТаймЛайн. Також користувач матиме можливість вивчати малярську спадщину Тараса Григоровича і читати рукописи “в оригіналі” та з транскриптом текстів.

У розділі «Мультимедіа» можна переглянути відео, починаючи з часів «німого кіно», телепередачі, прослухати пісні, написані на слова Тараса Шевченка та покладені на музику відомими українськими композиторами, радіопередачі, аудіокниги тощо.

Кожну одиницю контенту можна додати в особистий кабінет до «Обраного», де в зручному інтерфейсі Ви можете аналізувати, досліджувати, порівнювати та зіставляти відео, аудіо, рукописи, малярські твори та інші матеріали, які вміщені та постійно оновлюються на Порталі, створюючи власну віртуальну наукову лабораторію.

Уперше оцифровано мистецьку спадщину художника. На Порталі представлено електронні копії і завершених мистецьких творів, і ескізів, етюдів та начерків, які дають змогу дослідникові аналізувати зміни у творчих настроях художника, відкривати нові риси його творчого характеру.

При перегляді будь-якого зображення система автоматично завантажує додаткову інформацію щодо графічного твору: назва, рік завершення роботи, місце створення, матеріал, розмір, наявність авторських підписів та написів, відомості про відбитки, короткий та розширений описи. Можливості системи передбачають поєднання різних типів файлів, логічно пов'язаних між собою. Серед цих файлів можуть бути відео- чи аудіозаписи, рукописи, документи, наукові праці, посилання на іншу додаткову інформацію, що буде одразу доступна до перегляду.

Уперше оцифровано у високій якості та розміщено на Порталі авторські рукописні збірки та окремі твори, листи, зображення, оригінали документів, що знаходяться у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури. Завдяки цьому нарешті рукописи творів Т. Г. Шевченка стали загальнодоступними. До того ж, до кожного рукописного тексту додано текстові транскрипти, що суттєво полегшує ознайомлення із творами. Для професіоналів-шевченкознавців, науковців, поціновувачів роботи з оригіналами надано змогу одночасно переглядати оригінал із транскриптом.

Перегляд рукописів, книг та збірок віршів реалізовано у вигляді інтерактивної книги з можливістю гортання сторінок.

3D-екскурсії місцями, пов'язаними з іменем Тараса Шевченка, допомагають відвідувачам Порталу у будь-який час

скористатися ефектом присутності у музеях, літературно-меморіальних будинках, заповідниках, меморіальних комплексах, галереях тощо.

ТаймЛайн – це унікальний сервіс, розроблений спеціально для Порталу Шевченка. Унікальність полягає у можливості вивчати життя Шевченка у вигляді часової лінії, день за днем досліджувати творчість великого художника та поета, зіставляти факти його біографії, творчої спадщини, історичні події та інші фактори із прив'язкою до часу.

Сервіс “Інтерактивна мапа” надає інформацію про місця перебування Т. Г. Шевченка, географічні місця, названі на його честь, місцезнаходження музеїв, будівель, парків, меморіальних комплексів, пам'ятників, меморіальних дошок та населених пунктів, де ним були створені літературні та мистецькі твори.

У процесі роботи над Порталом розроблено нові підходи, викликані необхідністю формувати нові знання, інтегруючи мережні інформаційні масиви різних форматів. Портал відкритий для користувача, він розвивається, постійно наповнюється, удосконалюється. Інтеграція із соціальними мережами надасть змогу користувачам спілкуватися та обмінюватися думками прямо на Порталі. Також Портал адаптований для людей із вадами зору.

Уся інформація, що розміщується на Порталі, має попередню академічну експертну оцінку. Таким чином, створений Портал має статус академічного.

*Джерело: прес-служба МАН,
<http://mon.gov.ua/ua/news/32289-portal-shevchenka---kobzar.ua>*

Цитувати: Портал Шевченка – kobzar.ua // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 12–13.

© Стаття надійшла в редакцію 29.04.2014 ■

Від «ПМ»: Маловідомим для України залишився перебіг святкування 200-літнього ювілею Т.Г.Шевченка у 2014 році громадськістю Російської Федерації. Долаючи цю прогалину у наших знаннях, російський педагог С.І.Ксьонжик, автор сучасного методичного посібника для російських учителів «Завещание Т.Г.Шевченко», описує святкування 200-річчя Великого Кобзаря в Російській Федерації та досягнення і проблеми популяризування життя і творчої спадщини Т.Г.Шевченка серед росіян, передусім, молоді. Зокрема, аналізуються основні заходи, присвячені вшануванню пам'яті Великого Кобзаря, які проводились за сприяння Національного культурного центру України в Москві (директор – В.Ю.Мельниченко). Широко популяризує творчу спадщину Т.Г.Шевченка в освіті Росії міжнародний партнер Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського – Державна бюджетна освітня установа вищої професійної освіти Московської області «Академія соціального управління». Академія започаткувала культурно-освітній проект «Видатні українці в Росії», рамках якого, зокрема, видала і методичний посібник С.І.Ксьонжика «Завещание Т.Г.Шевченко», призначений для позакласного вивчення російськими школярами життя і творчості великого митця.

УДК 37.016:908

ЮБИЛЕЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКО И РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ РОССИИ В ПРОДВИЖЕНИИ ТВОРЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

С. И. Ксёнжик

Освещены мероприятия, проведенные в РФ в честь 200-летия со дня рождения Т. Г. Шевченко, в частности, вклад «Академии социального управления» (Москва) в продвижение его творческого наследия. Подчеркнута важность подготовки в АСОУ пособия для внеклассной работы «Завещание Т. Г. Шевченко» (2013) по изучению жизни и творчества Кобзаря, поскольку в течение минувших более 70 лет в России подобное пособие для учителей литературы не издавалось.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, Академия социального управления, пособие для внеклассной работы «Завещание Т. Г. Шевченко».

Ксьонжик С. І. Ювілей Т. Г. Шевченка і роль педагогічної громадськості Росії у популяризації творчої спадщини Великого Кобзаря

Висвітлено заходи, проведені в РФ на честь 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, зокрема, внесок «Академії соціального управління» (Москва) у популяризацію його творчої спадщини. Підкреслено важливість підготовки в АСОУ посібника для позакласної роботи «Заповіт Т. Г. Шевченка» (2013) щодо вивчення життя і творчості Кобзаря, оскільки впродовж останніх більше ніж 70 років у Росії такий посібник для вчителів літератури не видавався.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, Академія соціального управління, посібник для позакласної роботи «Заповіт Т. Г. Шевченка».

Ksenzhik S. I. T.H. Shevchenko's Anniversary and the Role of Russian Pedagogues in Popularization of the Ukrainian Great Minstrel's Heritage

Article tells us about events has been undertaken in Russian Federation to commemorate the 200th anniversary of T.H.Shevchenko's birthday, particularly, contribution of the "Academy of Public Administration" (Moscow) in popularizing his heritage. The importance of preparation of the textbook "T.H.Shevchenko's Testament" (2013) by APA for the school students out-of-class work is stressed, because this is the first book which devoted to the life and work of Kobzar has been published in Russia in more than 70 years.

Keywords: textbook "T.H.Shevchenko's Testament", Academy of Public Administration, Shevchenko's heritage.

Всемирное чествование 200-летия со дня рождения Великого Кобзаря в течение всего 2014 г., объявленного решением ЮНЕСКО Годом Т. Г. Шевченко, является подтверждением факта, что творческое наследие выдающегося украинского поэта-гуманиста

и художника XIX в. занимает достойное место в мировой сокровищнице культуры. Особый повод торжественно отметить этот юбилей имеется и у общественности Российской Федерации, ведь значительную часть своей жизни Великий Кобзарь провёл

Ксьонжик Станіслав Іванович, філолог, головний спеціаліст із міжнародних зв'язків Державної бюджетної освітньої установи вищої професійної освіти Московської області "Академія соціального управління"

в России. Его творческие и дружеские связи со многими представителями передовой русской интеллигенции и, в первую очередь, писателями и художниками, являются непреходящей составляющей культурных и духовных ценностей народов России и Украины.

• Одним из центральных юбилейных событий в России, положившем начало чествованию 200-летия со дня рождения Т. Г. Шевченко, стало торжество в Москве по случаю возвращения после реставрации на прежнее место возле гостиницы «Украина» памятника Великому Кобзарю.

Это событие вызвало значительный позитивный резонанс среди российской общественности, явилось важным импульсом для мобилизации творческих возможностей, направленных на подготовку и проведение различных по форме и стилю мероприятий, посвящённых юбилею Т. Г. Шевченко. Позволю себе назвать некоторые из значительного числа юбилейных мероприятий, реализуемых государственными и общественными организациями, научными, культурными и образовательными учреждениями РФ.

• 26 марта т. г. состоялся Всероссийский конкурс юных чтецов поэзии Т. Г. Шевченко, организованный Национальным центром культуры Украины (НКЦУ) в Москве при поддержке государственных организаций науки и образования России. Конкурс стал одним из ярких мероприятий, посвящённых юбилею Т. Г. Шевченко. Стихи поэта читали 48 конкурсантов из Москвы и Подмосковья, Хабаровска и Омска, автономных республик Татарстан, Башкортостан, Адыгеи и Якутии.

Самой младшей участнице было 4 года. В старшей группе соревновались юноши и девушки до 22 лет. Составляющими атмосферы торжественности и особой приподнятости во время конкурса являлись прекрасное знание текстов и артистизм при чтении поэзий, замечательное владение украинской речью, продемонстрированные юными чтецами (украинцами и русскими по происхождению), изумительное разнообразие национальных костюмов. Способствовала этому чёткая работа сотрудников НКЦУ, педагогов, сопровождавших своих юных питомцев-конкурсантов.

Конкурс высветил факт: интерес к культурным и духовным ценностям Украины и, в частности, к украинскому языку в России

достаточно высок. Одно из ярких подтверждений – активная и эффективная деятельность в российских городах общественных просветительских организаций, продвигающих знания украинского языка, литературы и искусства среди молодёжи и взрослых. В Москве активно работают Общество украинской культуры «Славутич», Московский городской дворец детского творчества и воскресная школа имени П. Поповича при НКЦУ; в городе Пушкино Московской области – Украинская субботняя школа Национально-культурного объединения украинцев «Криниця»; в Республике Татарстан – Объединение по изучению истории и культуры украинского народа «Лелеки»; в г. Салават (Республика Башкортостан) – «Воскресная украинская школа»; в Республике Саха (Якутия) – Украинское общественно-культурное землячество имени Т. Г. Шевченко «Криниця»; в г. Омске – «Сибирский центр украинской культуры «Сірий клин»; в г. Тверь – Украинская театр-студия «Надія» при общеобразовательной школе № 9 и Украинская национально-культурная

Ю. Синькевич, А. Фуженко, М. Грицюк.
Пам'ятник Тарасу Шевченку у Москві. 1964.
Фрагмент

автономия «Світанок» в гимназии № 44 и общеобразовательной школе № 27. Действуют эти организации благодаря энтузиазму педагогов – украинцев по происхождению, и выпускников филологических факультетов российских гуманитарных вузов. Поддержку оказывают НКЦУ, руководители региональных администраций и образовательных учреждений.

10 апреля т. г. Московский дом национальностей и Региональная общественная организация «Украинцы Москвы» провели музыкально-поэтический вечер «Поэзия Шевченко в переводах на языки народов мира». Звучали стихи Т. Шевченко в переводах на русский, китайский, английский, таджикский и якутский. На состоявшейся в рамках мероприятия встрече писателей и переводчиков мне была предоставлена возможность сделать сообщение о переводах на русский язык стихотворений Т. Г. Шевченко. Были упомянуты переводы, осуществлённые вскоре после выхода в свет «Кобзаря» Н. В. Гербелем, поэтами В. С. Курочкиным и Н. С. Курочкиным, А. Н. Плещеевым и другими. Большой интерес у участников встречи вызвало сообщение о переводах шевченковских поэзий в Советской России к 125-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко (М. В. Исаковский,

А. Т. Твардовский, П. Г. Антокольский, Б. Л. Пастернак, А. А. Сурков и другие). О их замечательном вкладе в русскую Шевченкиану свидетельствует выдержка из научного труда мастера художественного перевода К. И. Чуковского «Высокое искусство»: «Тогда – в 1938 и 1939 годах – я принимал в новых переводах Шевченко живое участие, редактируя детгизовское собрание его стихотворений. К работе над этим изданием мною были привлечены Александр Твардовский, Михаил Исаковский, Борис Пастернак, Пётр Семынин, и мне было радостно видеть, с каким искусством (и с каким вдохновением!) они воссоздавали подлинный облик украинского гения». Каждый из названных поэтов-переводчиков подошёл творчески к передаче содержания шевченковских стихов и, применив свой художественный стиль, тонко передал их общий настрой и мелодику. Там же К. И. Чуковский определил высокие требования к переводам поэзий Т. Г. Шевченко и предостерегал о сложностях передачи мелодики украинской речи и стилистических особенностей шевченковских стихов: «Переводить Шевченко – труднейшее дело, потому что украинский язык так родственно близок русскому, переводчик на каждой странице наталкивается на подводные рифы и мели, каких не существует при переводе с других языков». И современные поэты России переводят поэтические произведения Т. Г. Шевченко на русский язык. Пример – осуществлённый поэтом В. Г. Ентяковым к юбилею Великого Кобзаря перевод стихотворения «Мені здається, я не знаю...», посвящённого великому русскому поэту М. Ю. Лермонтову. Кстати, до этого мне не удалось обнаружить переводы на русский язык данного стиха.

Местом паломничества жителей и гостей Санкт-Петербурга стала квартира-музей Т. Г. Шевченко при Академии художеств. Здесь Тарас Григорьевич провёл последние годы своей жизни: создавал поэзии, рисовал портреты и делал офорты, составлял грамматику украинского языка¹. Сюда он вернулся в прекрасном настроении после торжества в Академии художеств по случаю присвоения ему звания академика по гравированию. Здесь Т. Г. Шевченко скончался после продолжительной болезни. Жители современного Санкт-Петербурга так же широко и торжественно отмечают юбилей Т. Г. Шевченко, как в 2011 г. отдавали почести выдающемуся украинцу по случаю 150-й годовщины его смерти.

Представители общественности Оренбуржья, края, где пребывал в ссылке солдат Шевченко, в этом году с особой сердечностью отмечают славный юбилей Кобзаря.

• Месяц март в соответствии с многолетней традицией, заложенной жителем Оренбурга, известным российским шевченковедом, профессором Л. Н. Большаковым, в Оренбурге становится месячником памяти о Т. Г. Шевченко. Март 2014 г. был по-особому торжественным. Во многочисленных юбилейных мероприятиях принимали участие студенты вузов и учащиеся школ, представители общественности города и области.

Одним из важных координирующих центров деятельности по информационному продвижению творческого наследия Великого Кобзаря среди граждан России стала Ассоциация вузов-партнёров России и Украины, созданная в сентябре 2011 г. во время Дней науки и образования Украины в РФ. В её состав входит более 70 российских вузов. Членом Ассоциации является и Академия социального управления (АСОУ), которая осуществляет сотрудничество с четырьмя вузами Украины, в частности Полтавским ОИППО. Академия заблаговременно стала осуществлять мероприятия, направленные на обеспечение участия педагогической общественности Московского региона в чествовании 200-летнего юбилея Великого Кобзаря. Начало этой кампании было положено во время открытия Международной научно-практической конференции «Воспитание подрастающего поколения в современных социокультурных условиях: проблемы и перспективы развития» (октябрь 2013 г.). Во вступительной речи проректор по дополнительному профессиональному образованию Академии Л. В. Алфёрова обратилась с рекомендацией уделить должное внимание проведению в образовательных учреждениях мероприятий, направленных на ознакомление учащейся молодёжи с творческим наследием Т. Г. Шевченко. Как показали разнообразные по форме и стилю шевченковские мероприятия, это обращение нашло живой отклик у педагогов Московского региона.

• Одним из направлений сотрудничества с украинскими партнёрами является культурно-образовательный проект «Выдающиеся украинцы в России» и «Выдающиеся россияне в Украине». В рамках реализуемой нашей Академией своей части проекта было подготовлено и издано в конце 2013 г. пособие «Завещание Т. Г. Шевченко» для внеклассного изучения жизни и творческой деятельности Великого Кобзаря. Презентация пособия состоялась 26 марта 2014 г. в Шевченковском зале НКЦУ в Москве.

На презентации выступили генеральный директор Центра, докт. ист. н., член-корр. НАПН Украины В. Е. Мельниченко, доктор пед. н., проф. Л. В. Тодоров, Л. Я. Олиференко, Б. Н. Найдено, а также президент Совета украинских землячеств в Москве Н. И. Челомбитько, руководитель воскресной украинской школы при НКЦУ

¹ «Букварь южнорусский» (1861) – підручник для українських церковно-приходських шкіл. – *Ред.*

А. А. Овсянникова, Андрей Рыльский – внук поэта М. Т. Рыльского. Отмечалась важность появления пособия, поскольку в течение минувших более 70 лет в России подобное пособие для учителей литературы в России не издавалось. Резюмируя высказывания ораторов, действительный член РАО проф. С. П. Ломов подчеркнул, что

• впечатляющие итоги состоявшихся в России юбилейных мероприятий ставят перед РАО и государственными учреждениями науки и образования вопрос о необходимости предусмотреть системное изучение в образовательных учреждениях жизни и творчества Т. Г. Шевченко. Одновременно следует подготовить соответствующий курс для учителей русской литературы.

Отправной точкой, по мнению С. П. Ломова, являются пособие «Завещание Т. Г. Шевченко» и богатая русская Шевченкиана. Как автор-составитель я ознакомил собравшихся с ходом работы над книгой, целями и задачами, которые решались в ходе её написания. Пришлось учитывать, что после развала СССР в 1991 г. из программ по литературе образовательных учреждений России был изъят раздел «Литература народов СССР». Соответственно

• В течение почти четверти века обучающаяся молодёжь была лишена возможности системно изучать жизнь и творчество классиков украинской, белорусской, казахской, грузинской, таджикской и других литератур.

С тех пор выросло новое поколение, которое только понаслышке от старшего поколения получает отрывочные сведения о Великом Кобзаре. Взрослые и пожилые люди вспоминают свои школьные годы и уроки литературы, читают наизусть запомнившиеся им переведенные на русский язык шевченковские «Завещание», «Ревёт и стонет Днепр широкий», «Жница».

• В настоящее время в Москве возникла парадоксальная ситуация: в топонимике города значатся Набережная Т. Г. Шевченко, улицы И. Франко, Л. Украинки, Г. Сковороды, М. Коцюбинского, а вот кто они, чем славны их имена и почему ими названы столичные улицы, знают немногие.

Поэтому важной задачей являлось предоставление педагогической общественности Московского региона (в качестве эксперимента) пособия для внеклассного изучения творческого наследия Т. Г. Шевченко. Пособие «Завещание Т. Г. Шевченко» открывается вводной статьёй куратора проекта «Выдающиеся украинцы в России», зав. каф. социальных дисциплин, истории и культурного наследия АСОУ, докт. истор. н., проф. Б. Н. Найдено. В ней освещены вопросы сотрудничества Академии с украинскими партнёрами и проведения в образовательных учреждениях Московского региона мероприятий, посвящённых юбилею Т. Г. Шевченко. Завершает пособие ста-

тья зав. каф. филологии Академии, канд. пед. наук, доц. Н. А. Левитской, в которой предложены на усмотрение учителей русской литературы рекомендации по формам и методам внеклассной работы по ознакомлению обучающейся молодёжи с творческим наследием Великого Кобзаря.

В пособии много места занимает раздел «Вехи жизни и творчества Т. Г. Шевченко». Он состоит из биографического очерка, поэтических произведений Т. Г. Шевченко, переведённых на русский язык, а также отрывков из его повестей и «Дневника», написанных поэтом по-русски. Включение в этот раздел произведений было вызвано тем, чтобы читатель не испытывал затруднений в поисках стихотворений и произведений в прозе, поскольку найти их в продаже не всегда удаётся. Во-вторых, было важно показать, что переводами с украинского на русский занимались известные русские поэты-переводчики, обратить внимание на различные изобразительные словесные средства для передачи разными переводчиками высказанных мыслей поэта в одном и том же стихотворении. Например, фрагмент из «Причинной», известный как песня «Реве та стогне Дніпр широкий», в переводах М. Исаковского и П. Антокольского.

Полагал я также, что российский читатель должен был знать и о том, что Тарас Григорьевич написал ряд поэзий и произведений в прозе на русском языке. Отправными пунктами при составлении биографического очерка для меня были историко-биографический роман докт. филолог. н. М. С. Шагинян, повесть К. Г. Паустовского «Тарас Шевченко», «Оренбургская шевченковская энциклопедия», составленная проф. Л. Н. Большаковым, статья К. И. Чуковского «Шевченко в великой семье», авторская энциклопедия-хроноскоп докт. ист. н. В. Е. Мельниченко «Шевченківська Москва». Серьёзным подспорьем в подготовке очерка явился сборник «Воспоминания о Тарасе Шевченко» под редакцией украинского академика И. А. Дзеверина.

Я считал недостаточным только переписать составленные до меня биографии Т. Г. Шевченко. На основании почерпнутых из воспоминаний сведений я стремился представить современному российскому читателю объективный и одновременно привлекательный образ выдающегося украинского писателя и художника. Поэтому в биографическом очерке показаны такие грани его характера, которые были свойственны этому гениальному и вместе с тем простому и обаятельному человеку, что делало его образ привлекательным и понятным.

В очерке упоминается и о том, что подружески тепло относились к Тарасу Григорьевичу русские писатели В. А. Жуковский, И. С. Тургенев, Н. С. Лесков, С. Т. Аксаков, Н. А. Некрасов, Ф. М. Досто-

евский, публицисты Н. А. Добролюбов и Н. Г. Чернышевский, художники К. П. Брюллов, Ф. П. Толстой, Л. М. Жемчужников и многие другие почитатели его таланта. В общении с ними, а также украинскими соотечественниками развивался его писательский и художественный дар. В процессе творческого и идейного взаимодействия Т. Г. Шевченко, многих выдающихся его украинских современников (М. Максимович, П. Кулиш, Н. Костомаров и др.) с передовыми русскими деятелями литературы и искусства создавался глубочайший российско-украинский культурный пласт, который и в настоящее время является неоспоримым свидетельством духовных и культурных ценностей народов России и Украины.

В биографическом очерке обращается внимание на то благоговение, с каким относился Тарас Григорьевич к творчеству великого русского поэта Михаила Юрьевича Лермонтова (1814–1841). Об этом свидетельствуют записи в шевченковском «Дневнике», а также посвящённое М. Ю. Лермонтову стихотворение «Мені здається, я не знаю...», написанное Т. Г. Шевченко в 1850 г. в ссылке. Заканчивается это стихотворение четверостишием: «Жива/ Душа поетова святая. / Жива в святих своїх речах. / І ми, читая, оживаєм / І чуєм Бога в небесах». Последняя строчка этого стиха является как бы отзвуком на последнюю строку стихотворения Лермонтова «Когда волнуется желтеющая нива...» (1837 г.): «Тогда смирится души моей тревога, / Тогда разглядятся морщины на челе, – / И счастье я могу постигнуть на земле, / И в небесах я вижу бога...». Эти строчки в обоих стихах звучат в унисон близких по духу и восприятию окружающей действительности гениальных поэтов-гуманистов.

О благотворном влиянии стихотворений М. Ю. Лермонтова на поэтическое творчество Т. Г. Шевченко написано украинскими учёными в своё время немало научных трудов (Д. Иофанов, «Шевченко и Лермонтов» (1962), В. Собонович, «Титаны духа. Шевченко и Лермонтов» (1964), М. Мацапура, «Почитателям лермонтовской музыки» (1964) и др.). Называю только те, которые оказались мне доступными. Не исключаю, что имеются и другие. Не исключаю также возможность появления научных публикаций современных российских и украинских литературоведов, поскольку в соответствии с решением Генеральной конференции ЮНЕСКО в 2014 г.

отмечается 200 лет со дня рождения М. Ю. Лермонтова. НКЦУ начал подготовку мероприятий, посвящённых юбилею Лермонтова, и проведёт их осенью текущего года. Тогда же АСОУ проведёт научно-практическую конференцию учителей литературы Московского региона, посвящённую 200-летию поэтов-ровесников М. Ю. Лермонтова и Т. Г. Шевченко.

Упоминается в очерке и о таком факте, как появление в 1859 г. изданной в Лейпциге книги «Новые стихотворения А. С. Пушкина и Т. Г. Шавченки» (фамилия Тараса Григорьевича была напечатана с ошибкой). То, что фамилии этих двух поэтов-гуманистов в названии стояли рядом, является признанием величия Т. Г. Шевченко. Известно также, что Тарас Григорьевич был знаком с поэтическим творчеством великого русского писателя А. С. Пушкина и высоко ценил его лирические произведения. Но как революционер-демократ он критически относился к таким произведениям Пушкина, как поэмы «Полтава» и «Медный всадник». Причиной их неприятия явился великодержавный пафос этих произведений, а также восхваление царей, против самодержавия которых боролся Т. Г. Шевченко.

Во время похорон светоча украинской литературы на Смоленском кладбище в Санкт-Петербурге украинский поэт² П. А. Кулиш сказал: «Такой поэт, как Шевченко, не только одним украинцам родной... Боялся еси, Тарас, что умрешь на чужбине, среди чужих людей. Но, нет! ... Радуйся же, Тарас, что почил ты не на чужбине. Потому что нет для тебя чужбины во всей Славянщине – и не чужие люди тебя хоронят. Ибо всякая добрая и мудрая душа – тебе родная».

В ходе проводимых в России мероприятий, посвящённых 200-летию юбилею Т. Г. Шевченко, у российской общественности проявилась потребность в получении объективных и системных знаний о исторической и культурной общности народов России и Украины. Учёные и специалисты АСОУ разрабатывают в рамках проекта «Выдающиеся украинцы в России» пособие для учителей истории и литературы «Культурные и духовные ценности народов России и Украины», которое намечено издать в 4 квартале 2014 г. Это пособие сыграет важную роль в воспитании подрастающего поколения в духе толерантности и бережливого отношения к непреходящим ценностям наших народов.

² Прозаїк, поет, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач, видавець. – *Ред.*

Цитувати: Ксєнжик С. І. Юбилей Т. Г. Шевченко и роль педагогической общественности России в продвижении творческого наследия Великого Кобзаря / С. І. Ксєнжик // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 14–18.

© С. І. Ксєнжик, 2014. Стаття надійшла в редакцію 10.06.2014 ■

МУЗЕЙНА КІМНАТА Т. ШЕВЧЕНКА ЗАПРОШУЄ

О. В. Носова

Повідомляється про відкриття з нагоди 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у Полтавській загальноосвітній школі № 7 ім. Т. Г. Шевченка музейної кімнати Кобзаря, що дасть змогу поживавити освітньо-виховну роботу в закладі та серед жителів мікрорайону з вивчення і популяризації творчості Шевченка. Розкрито історію створення музейної кімнати, описано її експозицію і напрями роботи.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, музейна кімната, мультимедійний комплекс.

Носова О. В. Музейная комната Т. Шевченко приглашает

Сообщается об открытии к 200-летию Т. Г. Шевченко в Полтавской общеобразовательной школе № 7 им. Т. Г. Шевченко музейной комнаты Кобзаря, что будет содействовать улучшению образовательно-воспитательной работы в заведении и среди жителей микрорайона. Раскрыта история создания музейной комнаты, описаны ее экспозиция и направления работы.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, музейная комната, мультимедийный комплекс.

Nosova O.V. Museum Room of Taras Shevchenko Invites

Paper reports on the opening the museum room of Taras Shevchenko in Poltava school № 7. This event was dedicated to the 200th anniversary of the great Ukrainian Folk Minstrel and aimed to improve instruction and education work in school and in community of this district of the town. Author describes the history of the creation of the museum room, its exposition and thematic trends.

Keywords: museum room of Taras Shevchenko, a multimedia complex.

Ім'я Т. Г. Шевченка наш навчальний заклад носить із 1920 р. 18 лютого 2014 р. з нагоди 200-річчя від дня народження Кобзаря в закладі відкрито присвячену йому музейну кімнату.

Ще у післявоєнний період популяризацію творчості письменника серед учнів, педагогів, жителів мікрорайону займалася вчитель української мови та літератури Желтоброхова Тамара Дементіївна. Саме з її ініціативи учні школи почали пошукову роботу, збираючи матеріали, пов'язані з життям і творчістю Шевченка у період перебування його на полтавській землі. Так у школі було оформлено невеликий куточок, присвячений полтавським стежкам Кобзаря

У 70-х рр. минулого століття ініціативу підхопив талановитий молодий педагог, учитель історії, нині – Заслужений учитель України, автор підручників «Історія Полтавщини» Білоусько Олександр Андрійович. Із притаманним йому ентузіазмом у школі було відкрито

музейну кімнату Шевченка. А експонати – живописні панно до творів поета, портрет Тараса Шевченка для музейної кімнати Олександр Андрійович намалював власноруч. У 80–90-х рр. ця музейна кімната під час міського конкурсу «Дизайн сучасної школи» не раз була визнана однією з кращих у місті.

Сучасна освіта, вік інформаційно-комунікаційних технологій потребують сучасного підходу до музейної справи. З ініціативи нинішнього директора школи Ленського Євгенія Анатолійовича, вчителів, батьків та учнів до 200-річчя від дня народження Великого Пророка України оформлено музейну кімнату Т. Г. Шевченка, обладнану мультимедійним комплексом, експозиціями, виготовленими в сучасному стилі.

Музейна кімната Т. Г. Шевченка складається із чотирьох експозиційних розділів. Перший оформлено в національному колориті тієї епохи, коли жив поет. Цей розділ прикрашають давні предмети

побуту XVIII – XIX ст.: колекція вишитих рушників, яким понад 150 років, подарована жителькою села Писарівка Новосанжарського району Хомушко Ганною Степанівною; вишита сорочка, що передавалася від матері до доньки протягом шести поколінь і подарована матір'ю учня 11 класу школи Собка Дениса – Собко Сніжаною Федорівною; божник із трьома образами, прикрашений рушником із Черкащини, вишитим 1942 р.

Другий експозиційний розділ – гордість музейної кімнати – розповідає про Тараса Шевченка як геніального поета. Тут зібрана колекція творів Великого Кобзаря та книг про нього різних років видання. Найдавніші серед них – книга Ол. Новицького «Шевченко як маляр» (1914), «Кобзар» Тараса Шевченка (1918), книга А. Старчакова «Тарас Шевченко» (1934), поема «Сон» Т. Шевченка (1943). Унікальною є також і картина «У В'юнищі» (1845), імовірно, написана самим Тарасом Григоровичем. Колекція книг і картина подаровані патріотом Полтави Савелієм Івановичем Бабенком, який майже все життя присвятив вивченню творчості Кобзаря. Заповітною мрією С. І. Бабенка було зробити експертизу картини «У В'юнищі» на предмет авторства. Але за радянських часів Савелію Івановичу не вдалося це здійснити через брак коштів. Передаючи свою колекцію Полтавській школі № 7 ім. Т. Г. Шевченка, полтавець просив реалізувати його мрію і все ж таки провести експертизу картини, чим

зараз і планує зайнятися педагогічний колектив школи, зокрема, вчителі історії.

Наступний – живописний експозиційний розділ «Шевченко – геніальний художник» – складається з трьох частин: копія відомої картини Т. Шевченка «Катерина» 1842 року; копія картини «Селянська родина», яку художник створив під час першої подорожі в Україну 1843 р. тощо.

Експозиційні стенди «Подорож по Полтавщині» дають змогу «відвідати» ті села і міста колишньої Полтавської губернії, у яких свого часу побував митець. Саме на нашій землі він написав більшість творів збірки «Три літа», намалював свої найкращі полотна, на Полтавщині у нього з'явилися вірні й щирі друзі, які підтримували його все життя, тут доля подарувала поету зустріч із двома чарівними жінками: Ганною Закревською, яка стала коханням Шевченка на довгі роки, та Варварою Репніною, яка кохала поета до останніх днів свого життя.

Важливим напрямом роботи музейної кімнати стане організація та проведення тематичних виховних заходів, семінарів, творчих зустрічей, виставок дитячої творчості, можливо, надалі, і виставок сучасного мистецтва, які органічно поєднуютимуться з експозицією музейної кімнати, її колоритом, самобутнім духом, утворюючи таким чином зв'язок між минулим і сучасним: від діяльності Шевченка до втілення його заповітів нинішнім поколінням.

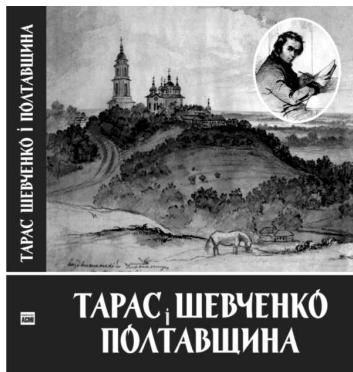
Музейна кімната Т. Г. Шевченка у Полтавській загальноосвітній школі № 7

Цитувати: Носова О. В. Музейна кімната Т. Шевченка запрошує / О. В. Носова // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 19 – 20.

© О. В. Носова, 2014. Стаття надійшла в редакцію 25.02.2014 ■

Довідка «ПМ»: 22 травня 2014 р. у Полтавському краєзнавчому музеї ім. Василя Кричевського відбулася презентація книг про Т. Г. Шевченка, підготовлених та виданих в області коштом обласного бюджету як суспільно значущі видання. Це друге видання книги відомого полтавського дослідника Петра Ротача «Полтавська Шевченкіана. Спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії» та видавничий проект «Тарас Шевченко і Полтавщина» (автори – директор науково-редакційного центру з дослідження історії Полтавщини Полтавської обласної ради, заслужений учитель України Олександр Білоусько і заступник директора Державного архіву Полтавської області Тарас Пустовіт). Ознайомитися з книгами можна буде в Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці імені І. П. Котляревського та книгозбірні ПОППО.

УДК 37.016:908

*Тарас Шевченко
і Полтавщина / авт.-упоряд. :
О. А. Білоусько,
Т. П. Пустовіт. – Полтава :
ТОВ «АСМІ», 2014. – 500 с., іл.*

НОВА КНИГА ПОЛТАВСЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ

О. А. Білоусько

Представлено книгу «Тарас Шевченко і Полтавщина», призначену для широкого кола шанувальників великого Кобзаря та історії Полтавщини. Висвітлюються різноманітні аспекти зв'язків Т. Г. Шевченка з Полтавщиною протягом життя та помертвого існування українського генія і пророка. Відомі теми доповнені контрверсійними матеріалами, рідкісними документами; тексти супроводжуються численними ілюстраціями.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, Полтавщина.

Білоусько А. А. Новая книга Полтавской Шевченкианы
Представлена книга «Тарас Шевченко и Полтавщина», предназначенная для широкого круга читателей великого Кобзаря и истории Полтавщины. Освещаются разнообразные аспекты связей Т. Г. Шевченко с Полтавщиной в течении жизни и помертвого существования украинского гения и пророка. Известные темы дополнены контрверсионными материалами, редкими документами; тексты сопровождаются значительным количеством иллюстраций.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, Полтавщина.

Bilousko A.A. New Book of Poltava's Shevchenkiana
Paper tells us about book "Taras Shevchenko and Poltava region". It is intended for wide circle of admirers of the Ukrainian Minstrel and history of Poltava region. Paper touches to different aspects of Shevchenko's connections with Poltava region during his lifetime and after it. Well-known themes are enriched with controversial materials, rare documents; book contains a lot of illustrations.

Keywords: T.H.Shevchenko, Poltava region.

У незліченній і нескінченній Шевченкіані книга, що пропонується читачеві, посідає особливе місце. Її змістом є фізична і духовна присутність Т. Г. Шевченка в історії Полтавщини як за життя Великого Кобзаря, так і після його смерті.

Структурно книга складається з двох розділів. Перший переносить нас у час

Шевченка; другий засвідчує присутність Шевченка у нашому часі.

Матеріали першого розділу розкривають участь полтавців у визволенні Шевченка, їхню роль у становленні та розвитку його літературного та мистецького таланту, формуванні історичного світогляду, особистісних уподобань і зацікавлень, кристалізації головних мотивів поезії, прози,

Білоусько Олександр Андрійович, директор науково-редакційного центру з дослідження історії Полтавщини Полтавської обласної ради, відповідальний секретар Полтавської обласної організації Національної спілки краєзнавців, заслужений учитель України

малярства; значення відвідин краю та зав'язаних тут знайомств для піднесення Шевченкового генія, упізнання його як пророка України.

У розділі вміщено мистецькі та літературні твори Шевченка, створені на Полтавщині або на тематику, пов'язану з Полтавщиною; показано їх питому вагу в загальному доробку митця і поета; названо й нанесено на карту населені пункти, відвідані Шевченком протягом трьох його поїздок на Полтавщину; наведено біографії вихідців із полтавського краю та його мешканців, з якими був знайомий Шевченко, вказано їх роль у долі Кобзаря; представлено документальні свідчення (автографи, листи, спогади, мемуари), які підтверджують зв'язок Шевченка з Полтавщиною і полтавцями.

Матеріали другого розділу розкривають зусилля полтавців – сучасників та нащадків Кобзаря – у самоствердженні себе під знаком Шевченка, поверненні собі національної свідомості і гідності; вплив Шевченкових ідей на розвиток національно-визвольного руху в краї, ведення полтавцями боротьби за незалежність України.

У розділі вміщено інформацію про перший живий пам'ятник Шевченку – дуб, посаджений полтавською громадою в 1861 р.; про участь полтавців у спорудженні духовного храму України на Чернечій горі в Каневі; про народження на полтавській землі «Символу віри молодих українців»; про відзначення на Полтавщині всіх Шевченківських ювілеїв та більшості роковин; про споруджені на Полтавщині Шевченківські меморіали, музеї-кімнати, пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки, меморіальні об'єкти; про внесок полтавців в образотворчу, театральну, музичну Шевченкіану та наукове шевченкознавство.

Уперше у повному обсязі публікуються документи про збір Полтавським земством коштів на спорудження пам'ятника Шевченку в Києві; документальні звіти про святкові заходи на честь Шевченка, що проводилися на Полтавщині, починаючи з другої половини XIX ст. Також наводяться біографії полтавців, які найбільше прислужилися увічненню пам'яті Кобзаря.

У додатках вміщено довідковий матеріал про Полтавську губернію часів перебування в ній Т. Г. Шевченка; синхроністично-біографічні таблиці, які показують Шевченка в колі сучасних йому митців та літераторів світу; синхроністично-тематичні таблиці, які характеризують творчість Шевченка в контексті світових літературного та мистецького процесів першої половини XIX ст.; довідкові таблиці, які інформують про полтавців – лауреатів Шевченківської премії; списки шевченкознавчої літератури.

Усі матеріали, крім архівних, взяті з відкритих вітчизняних і діаспорних джерел. Зміст книги базується на усталених у шевченкознавстві положеннях. Водночас наводяться контрверсійні точки зору, маловідомі або спірні факти. Передусім це стосується участі полтавців у викупі Шевченка з кріпацтва, їх ролі у його освіті, конкретних обставин Шевченкового перебування в краї, датування створення окремих творів, імен деяких портретованих земляків, їх відносин із Кобзарем.

Пропонуючи читачеві дещо відмінний від звичного образ Шевченка, автори мали метою привернути увагу до контрверз, активізувати дослідницькі пошуки, спонукати до вільного, неупередженого, особистісного вивчення історії.

Книга дає читачеві документальну основу для власного орієнтування на шляху до Шевченка, сприйняття феномена його творчого генія в регіональному вимірі.

Цитувати: Білоусько О. А. Нова книга полтавської Шевченкіани / О. А. Білоусько // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 21 – 22.

© О. А. Білоусько, 2014. Стаття надійшла в редакцію 29.05.2014 ■

ЗБІРНИК ТЕКСТІВ ІЗ ЛІНГВІСТИЧНИМ ЗАВДАННЯМ НА ШЕВЧЕНКОЗНАВЧОМУ МАТЕРІАЛІ

Представляємо новий навчальний посібник відомого полтавського вчителя-методиста, що вийшов друком до ювілею Кобзаря. Ознайомитися можна у відділі гуманітарних дисциплін ПОІППО та редакції журналу «Постметодика».

Балагура Т. І. Збірник текстів із лінгвістичним завданням на шевченкознавчому матеріалі : навчальний посібник (до 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка). – К. : Автограф, 2013. – 86 с.

У збірнику дібрано тексти з лінгвістичними завданнями на основі шевченкознавчого матеріалу. Окрім вирішення суто лінгвістичних питань, книга допоможе учням і студентам глибше ознайомитися із життям і творчістю Тараса Шевченка.

Для використання в навчальному процесі. Розраховано на учнів старших класів, студентів та вчителів.

У редакцію надійшли нові книги

„Я ШЦЕ, МОЖЕ, БУДУ ЖИВИЙ...”

УДК 37.016:908

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ О. М. МАТВІЙЦЯ «Я ШЦЕ, МОЖЕ, БУДУ ЖИВИЙ...»

М. П. Щербань

Матвієць О. М.
«Я ще, може, буду
живий...» /
О. М. Матвієць. –
Глобино :
Поліграфсервіс,
2012. – 550 с.

Рецензується книга вчителя-краєзнавця О. М. Матвійця, яка є результатом тривалої пошукової діяльності автора, його учнів та однодумців і містить документальні матеріали, спогади очевидців, роздуми про трагічні сторінки історії сіл Пирого та Яроші Глобинського району Полтавської області. В одному з розділів подано результати пошукової роботи щодо дослідження Голодомору 1932–1933 рр.

Ключові слова: Голодомор, політичні репресії, німецько-фашистська окупація, повоєнна відбудова, руїна села.

Щербань Н. П. Рецензия на книгу А. Н. Матвийца «Я еще, может, буду жив...»

Рецензируется книга учителя-краеведа А. Н. Матвийца, которая является результатом длительной поисковой деятельности автора, его учеников и единомышленников и содержит документальные материалы, воспоминания очевидцев, размышления о трагических страницах истории сел Пирого и Яроши Глобинского района Полтавской области. В одном из разделов представлены результаты поисковой работы по изучению Голодомора 1932–1933 гг.

Ключевые слова: Голодомор, политические репрессии, немецко-фашистская оккупация, послевоенное восстановление, разрушение села.

Scherban' M. P. Review on Book by O. M. Matviets "Maybe I will be alive"

This paper is a review of book written by teacher and local historian Alexander Matviets. This book is the result of author's and his followers' long-term search activity. It consists of documentary materials, memories and witnesses' reflections on the tragic events of Pyrohy and Jaroshi villages, Hlobyno Poltava region. One chapter of this book presents the results of search work devoted to Holodomor, 1932–1933 years.

Keywords: Holodomor, political repression, the Nazi occupation, the post-war reconstruction, the ruin of the village.

У 2012 р. глобинське видавництво «Поліграфсервіс» видрукувало книгу О. М. Матвійця «Я ще, може, буду живий...» – зворушливий опис на основі дослідження трагічних сторінок сіл Пирого та Яроші Глобинського району (Голодомор 1932–1933 рр., політичні репресії 1937–1938 рр., німецько-фашистська окупація 1941–1943 рр., повоєнні роки). Книга – результат титанічної пошукової роботи автора і його учнів.

На тлі багатьох публікацій про Голодомор ця фундаментальна

Щербань Микола Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

праця вирізняється прискіпливим ставленням автора до деталей і спробою зрозуміти значення трагічних подій для становлення незалежної України, проведенням паралелей між минувшиною і днем сьогоднішнім. Автор зібрав більше ніж 380 документів (розповідей, листів, фото) і спробував дати їм власну інтерпретацію як нашого сучасника, сільського вчителя.

Декілька слів про О. М. Матвійця.

Олександр Миколайович – усебічно розвинена людина, новатор, учитель-методист англійської мови Пирогівської загальноосвітньої школи Глобинського району, патріот своєї Вітчизни. Відомий в області та за її межами як автор дослідження «Зоряні діти» (1996)¹ з викладом власної гіпотези походження зоряних планетних систем у Всесвіті, підтриманої авторитетним ученим Ю. К. Гулаком², як автор альтернативних підручників з англійської мови для другого класу «FirstWords» (2003) та книги «Школа і долі. Історія Пирогівської школи» (2005, перевидання – 2008 рік).³ Книга, присвячена сторіччю школи, привернула увагу фахівців ПОППО.⁴

Значення праці О. М. Матвійця «Я ще, може, буду живий...» зростає, якщо поглянути на неї в контексті історії Полтавщини, благодатної української землі, козацького краю, Приорільської паланки Запорізької Січі... Сім полків із вісімнадцяти за часів визвольної боротьби українського народу проти польської шляхти було сформовано на Полтавщині. Це земля, окроплена потом і полита кров'ю своїх вірних синів, славна хліборобами, вченими, митцями і ... трагічною історією.

Актуальність книги Олександра Миколайовича полягає, насамперед, у тому, що вона написана на основі дослідження історії нищення українства і привертає увагу до подій від першої половини ХХ ст. до початку ХХІ ст.: Голодомор 1932–1933 рр., політичні репресії 1937–1938 рр., німецько-фашистська окупація 1941–1943 рр., повоєнні роки, становлення незалежної України. Книга гостра, злободенна. І цим приваблює. Але, крім гостроти, у ній багато нового знайдуть і вчені, і історики, і політики.

Книга містить вступне слово – від автора, сім розділів: «Голодомор 1932–1933 років», «Політичні репресії 1937–

1938 років», «Велика Вітчизняна війна: німецько-фашистська окупація (12.09.1941 р. – 26.09.1943 р.)», «Повоєнна відбудова», «Руїна села в незалежній Україні», «Приреченість: коли влада – зло...», «Вони – твої герої, Україно».

Завершується книга післясловом та переліком понад шістдесяті використаних джерел.

Особливо слід відзначити розділ «Голодомор 1932–1933 років», у якому автор із метою допомогти сучасникам глибше з'ясувати проблему, яка була раніше не доступною або спеціально замовчувалася, подає результати дослідження – спогади 92-х авторів-очевидців, жертв Голодомору, копії листів і газетних публікацій, що є суттєвим доповненням до матеріалів, зібраних владними структурами, пише про формалізм влади та її освітніх установ: згідно з розпорядженням Президента В. А. Ющенка щодо увічнення пам'яті про жертви Голодомору та рекомендацій з області, у наказі районного відділу освіти № 527/01-16 від 2008 р. вміщено «Програму-запитальник...» для записування свідчень про голод 1932–1933 рр. На думку О. М. Матвійця, «Програма-запитальник...» була складена людиною, яка не має належного досвіду дослідника-пошуковця. Її питання не досить добре продумані. Матеріали збирали похапцем (лише у вільний від роботи і навчання час; бувало, що в один день – як акція), не маючи належного матеріально-технічного забезпечення. Останнім розпорядженням відділу освіти було здати зібрані матеріали про Голодомор 1932–1933 рр. у районний архів. Автор демонструє відповідальний підхід до збору свідчень на противагу формальним акціям «держави». Вважалося, що справа уже була зроблена. З досвіду збору інформації про Голодомор ним і його учнями О. М. Матвієць стверджує, що, на превеликий жаль, дослідники вже ніколи не зможуть підрахувати кількість усіх жертв нелюдської політики кремлівських вождів і місцевих прислужників, не зможуть передати всю глибину безмежного горя українського народу, який у мирний час втратив мільйони своїх дітей, матерів і батьків...

У розділі «Велика Вітчизняна війна: німецько-фашистська окупація (12.09.1941 р. – 26.09.1943 р.)», зістав-

1 Матвієць А. Звездные дети. Гипотеза о происхождении звездных планетных систем во Вселенной / А. Матвієць. – Полтава : Полтавський літератор. – 1996. – 144 с.

2 Див. статтю «Людина руху – хто вона?» (Постметодика. – 1996. – № 4. – С. 8–10) Ю. К. Гулака, кандидата фізико-математичних наук, доцента, чие ім'я Міжнародний Біографічний Центр (Кембридж) вніс до книги «Людина успіху».

3 Матвієць О. Школа і долі / О. Матвієць. – Глобіно : Поліграфсервіс. – 2008. – 650 с.

4 Думки про книжку О. Матвійця «Школа і долі». – Постметодика. – 2005. – № 6 (64). – С. 51–53.

На зламі епох і тисячоліть (розділ 10 книги «Школа і долі. Історія Пирогівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Глобинського району Полтавської області»). – Постметодика. – 2005. – № 6 (64). – С. 54–58.

ляючи спогади жителів сіл Пироги, Яроші та Устимівка, записані у 2003–2010 рр., листи випускників школи, одержані у 1984–1985 рр. членами пошукового загону «Червона зірка» Пирогівської ЗОШ, із літературними джерелами (мемуари начальника оперативного відділу штабу Південно-Західного фронту маршала Радянського Союзу І. Х. Баграмяна), автору вдалося укласти детальний опис подій того часу: початок окупації – 12 вересня 1941 р., окупаційний режим, вивезення сільської молоді на примусові роботи до гітлерівської Німеччини, спалення окупантами сіл Пироги, Яроші та Устимівка Глобинського району у вересні 1943 р.

Цінним надбанням розділу є наявність підрозділу «Вічна пам'ять», де мова іде про пам'ятники загиблим у роки Великої Вітчизняної війни, подано військові звання та прізвища, ім'я, по батькові 36 воїнів, які загинули у вересні 1941 р. в селах Яроші і Пироги, 284-х воїнів та підпільників із сіл Пироги та Яроші, які загинули під час Великої Вітчизняної війни, дані про 94-х жінок, солдатських удів, які проживали / проживають на території Пирогівської сільської ради, про їхніх чоловіків, котрі не повернулися з фронтів, та про дітей, які так і не дочекалися своїх батьків із доріг війни.

Особливо привертають увагу матеріали пошукових досліджень про землю із с. Бориси Василя Павловича Борисенка. За відвагу та героїзм при форсуванні Дніпра лейтенанту В. П. Борисенку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, загинув він при визволенні Будапешта.

Розділ «Повоєнна відбудова» містить документи та свідчення очевидців про життя у післявоєнні роки, наводяться десятки прізвищ учителів, їхні спогади і спогади про них (М. В. Чернов – директор, П. А. Гудим – учитель української мови та літератури, Д. К. Невмивако – учителька математики, Г. С. Григор'єв – учитель фізики, І. Г. Котляр – учитель ботаніки); представлено фотографії, надані сучасниками відбудови, зокрема випускників Пирогівської школи, передовиків сільськогосподарського виробництва та історичну довідку про колгосп «Зоря комунізму».

У розділах «Рідна села в незалежній Україні» та «Приреченість: коли влада – зло....» автор на основі документів, матеріалів, спогадів показує процес «розпаювання», «приватизації» – «безконтрольного розкрадання в особливо великих розмірах майна колишніх колгоспів» за мовчазної згоди державних органів.

Дається оцінка обіцянкам і діяльності Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Симоненка, Верховної Ради України, органів місцевої влади. Ідеться про руйнування колись заможного колгоспу-мільйонера «Зоря комунізму», реформованого у КСП «Зоря», згодом – у приватну агрофірму «Зоря», а потім у «Зоря/Злагода»; проведення земельної реформи – як робилося і робиться все, щоб обікрасти сотні працьовитих односельців.

Розділ «Вони – твої герої, Україно» містить роздуми автора, його бачення правди історичних подій Великої Вітчизняної війни, процесу русифікації українського мовно-культурного простору, ставлення до українського народу, його історії високопосадовців СРСР, Української держави і Росії на прикладі, зокрема, наказу № 007/42 по НКВС та НКО Союзу РСР від 22.06.1944 р. про виселення у віддалені краї Союзу РСР усіх українців, які проживали на окупованій німцями території; історії молодшого сержанта Петра Щербини (із штурмової групи лейтенанта Олексія Береста), котрий першим закріпив прапор Перемоги на Рейхстазі. За вимогою Сталіна нагороджено росіянина М. Єгорова та грузина М. Кантарія.

Книга включає спогади 92-х авторів-очевидців, копії листів і газетних публікацій. Подаються списки жертв Голодомору та політичних репресій, списки солдатських удів (94-х, окрім названих у списку ще понад 50-ти матерів, відомостей про загибель чоловіків яких немає) – жінок, які так і не дочекалися своїх чоловіків із війни, матеріали з сучасного життя. Це дає авторові право критично ставитися до політики і політиків, до господарських діячів...

Основною ідеєю книги є твердження, що система освіти, і насамперед школа – та сила, яка може і повинна зробити своїх вихованців громадянами-патріотами, спроможними компетентно і відповідально брати участь у житті суспільства, бути активними учасниками вирішення політичних, морально-етичних, соціально-економічних та інших проблем...

Книга буде корисною викладачам, учителям і керівникам навчальних закладів у процесі формування національної самосвідомості і патріотизму учнівської і студентської молоді; сприятиме вихованню майбутніх громадян – патріотів України, борців за високорозвинену і багату європейську державу.

Праця О. М. Матвійця – яскравий приклад розвитку історичного й освітнього краєзнавства на Полтавщині.

Цитувати: Щербань М. П. Рецензія на книгу О. М. Матвійця «Я ще, може, буду живий...» / М. П. Щербань // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 23 – 25.

© М. П. Щербань, 2014. Стаття надійшла в редакцію 17.09.2013 ■

«КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА»: ПРОБЛЕМНО-ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ВИМІР*

І. І. Діптан

Аналізуються ймовірні джерела створення «Конституції» 1710 року: «гетьманські статті» другої половини XVII ст.; польські «Pacta conventa», національна історико-філософська і політико-правова думка у взаємовпливі з європейською культурою. Розкриваються версії причин з'яви «Конституції»: необхідність унормування взаємин між репрезентантами влади в Козацькій державі; вислід дискусій «Бендерської комісії»; протидія московському абсолютизму. З'ясовується питання дієвості «Конституції»: чи стала вона нормативним документом, повністю або частково запровадженою у Правобережній Україні в 1711–1714 рр., чи незреалізованим, з огляду на поразку мазепинців, маніфестом. Наголошується, що діапазон поцінування пам'ятки коливається від патріотичної гордості за першу українську (понад те – європейську) Конституцію до скептичного сприйняття її як декларативного акта. Підкреслюється наявність наукового різноголосся в осмисленні пам'ятки а, відтак, необхідність її комплексного вивчення.

Ключові слова: «Договори і постанови...», «Конституція», «Пакти і конституції...», «Бендерська конституція», парламентаризм, республіка, Пилип Орлик, старшина, козацтво.

Диптан І. І. «Конституция Филиппа Орлика»: проблемно-историографическое измерение

Анализируются вероятные источники создания «Конституции» 1710 года: «гетманские статьи» второй половины XVII в.; польские «Pacta conventa», национальная историко-философская и политико-правовая мысль во взаимовлиянии с европейской культурой. Раскрываются версии причин создания «Конституции»: необходимость регламентации отношений между представителями власти в Казацком государстве; результат дискуссий в «Бендерской комиссии»; противодействие московскому абсолютизму. Исследуется вопрос действенности «Конституции»: стала ли она нормативным документом, полностью или частично реализованным в Правобережной Украине в 1711–1714 гг., или нереализованным, вследствие поражения мазепинцев, манифестом. Подчеркивается, что диапазон оценки документа – от патриотической гордости за первую украинскую (более того – европейскую) Конституцию до скептического восприятия её как декларативного акта. Акцентируется на необходимости комплексного изучения документа вследствие контраверсионного его прочтения.

Ключевые слова: «Договоры и постановления...», «Конституция», «Пакты и конституция...», «Бендерская конституция», парламентаризм, республика, Филипп Орлик, старшина, казачество.

Diptan I. I. «Constitution of Pylyp Orlyk»: Problems and Historiographic Approach

The suggested sources of creation of the «Constitution» 1710 are analysed: «hetman's articles» of the second half of XVII century; «Pacta conventa», national historical philosophical and political law thought in correlation with European culture. The reasons of creation of the «Constitution» are revealed: the necessity to regulate the relations between government representatives in Cossack's state; the consequences of the discussions of «Benderska commission»; the opposition to Moscow absolutism. The problem of the «Constitution» effectiveness is highlighted: either it became legal document, completely or partially adopted in Right-bank Ukraine in 1711–1714, or it was an unrealized manifest, due to the defeat of Masepa's followers? It is assumed that evaluation of the document varies from patriotic pride for the first Ukrainian (even more – European) Constitution, to a sceptical treating the document as a declarative act. An ambiguous interpretation of the document in the historical and law researches stimulates its further integrated study.

Keywords: «Treaties and resolutions», «Constitution», «Pacts and constitution», «Constitution of Bandera», parliamentarism, republic, Pylyp Orlyk, starshyna, Cossacks.

Контраверсійними в осмисленні пам'ятки. У «Договорах і постановах...» «Конституції» Пилипа Орлика є ще низка прочитуються лише опосередковані проблем. Зокрема, дискусійним залишається питання про джерела, ідеологію згадки про Зборівський (1649) і Переяславський трактати, політико-пра-

Діптан Ірина Іванівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

*Закінчення. Початок див. у «ТМ», № 3, 2013

вову практику у Війську Запорозькому. Відтак судження учених базуються на осмисленні ними змісту пам'ятки в контексті доби.

М. Костомаров уподібнював «Конституцію» «гетьманським статтям», що їх уклали володарі булави з московськими царями. При цьому доволі скептично висловлювався про їх практичне значення: «... мало знаменательны и неважны в истории могут казаться статьи..., так как новый гетман избирался в чужой стороне не всем козацеством и не с согласия всей Украины...» [23, с.151].

М. Грушевський, порівнявши політичні документи гетьманських урядів І. Виговського та П. Орлика, стверджував, що «... свій політичний досвід останніх десятиліть товариші Мазепи реалізують в постановках своєї хартії, які нормують українське народоправство, заводячи норми представительства, запобігають кривдам козачої сіроми і селянства, і т. д.» [11, с. 394].

М. Драгоманов убачав у акті 5 (16) квітня 1710 р. закономірний вислід волелюбності, демократизму козацької спільноти, освіченості її керманців. Зауважував, що ще «... од часів перших повстань проти Польщі за Косинського і Наливайка до Гадяцької комісії 1658 р. росла й яснішала думка про національну волю й свою вправу [...]. Взаємини між усіма верствами громади української... робили те, що між тодішніми козаками були люди, які могли виложити ті всі вільні думки, демократичні й майже чисто республіканські, й письменно, й навіть із примітками з історії своєї і чужої...» [17, с. 418].

О. Оглоблин однозначно стверджував, що «... Бендерська конституція була витвором колективної української політичної думки, підсумком тих обговорень і дискусій, що проходилися на еміграції взимку 1709–1710 року, а може ще й за Мазепи. Можна думати, що головним редактором Бендерської конституції був Пилип Орлик» [32, с. 381].

М. Василенко, ніби передбачаючи оцінні судження частини сучасних учених, попереджував про необхідність не формального, а сутнісного сприйняття документа: «Форма присяги и договора напоминают *роста conventa* польських королей. Не лишено вероятия, что этот акт оказал влияние и на форму договора с Орликом. Но, с другой стороны, договор с Орликом, так прост, что мог быть составлен и без предварительных образцов» [6, с. 377].

Дослідник переконаний, що пункти Орлика відображали національну суспільно-політичну думку, були спробою юридичного оформлення державницьких устремлінь генеральної старшини, які визріли «...в течение второй половины XVII века» [6, с. 380]. М. Василенко наголошував, що, хоча Конституція 1710 р. мала конкретних авторів, усе ж за ними

стояла всеукраїнська козацько-старшинська спільнота: «... идеи эти не могли родиться сразу, неожиданно, за границей, а были вывезены из Украины, где они возникли под влиянием реальных соотношений жизни...» [6, с. 371].

В. Замлинський стверджував, що «...навряд чи такий документ міг бути вироблений одним Орликом зі старшиною. Все свідчить про те, що в ньому були закладені за довге життя думки самого Мазепи» [19, с. 347].

М. Томенко вважає, що Конституція 1710 р. «... написана під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму...» [45, с. 13]. Про західноєвропейську політико-правову думку як джерело творення документа говорять В. Бадяк і М. Рогович [4, с. 12].

Л. Шендрик звертається до витоків державницької ідеї в Україні, її тисячолітнього розвитку. Дослідниця розмірковує так: «Першими в Україні-Русі думку про виникнення держави на ґрунті суспільного договору поміж князем та народом висловив автор «Слова о полку Ігоревім» [...]. Першим, хто здійснив на практиці укладання такого договору, був Пилип Орлик» [54, с. 85]. Суголосно Л. Шендрик розмірковує П. Радько: «... у Конституції Пилипа Орлика, творчій та епістолярній спадщині гетьмана відображені історія та традиція українського народу періоду Київської Русі, польсько-литовської доби, Гетьманщини, ... сфокусовані політичні та соціально-економічні уявлення і намагання українського народу» [38, с. 15].

О. Прицак розглядав Конституцію 1710 р. як результат порозуміння трьох основних політичних сил Козацької держави, документ співпраці політемігрантів і старшини Лівобережжя. Учений проаналізував примітки П. Орлика до латинського акта: «Я один зложив найбільшу частину договору... Поміж особами, що обмірковували точки цього документу, були пп. Войнаровський, Гордієнко, Горленко, Ломиковський, Мирович, Максимович, Карпенко..., були зі мною на нарадах люди світського й духовного стану та численні знатні особи, що відвели наші рішення на Україну...» [35, с. 6]. Тобто, на думку О. Прицака, Конституція була загальноукраїнським актом.

Для В. Горобця конституційний акт 1710 р. «складений за зразком «*роста conventa*» –угод, що їх уклала польська шляхта зі своїми виборними королями...» [9, с. 41–42]. Аналогічно розмірковують О. Алфьоров [15, с. 5], О. Субтельний [43, с. 61] та Н. Яковенко [55, с. 237], котрі вважають річпосполитську політико-правову традицію джерелом творення документа.

Найфаховіше підійшов до розв'язання проблеми авторитетний правник О. Кресін. У своїй монографії він стверд-

жує: «Пакти...» систематизували та розвинули положення, що були апробовані у договорах Війська Запорозького з Російською державою, підсумували правовий зміст конституційних нововведень часів правління Івана Мазепи та здобутки української політичної та правової думки другої половини XVII – початку XVIII століття. Саме сукупність згаданих пам'яток, прецедентів та ідей стала головним джерелом «Пактів...» 1710 року. І хоча ми не відкидаємо можливий вплив іноземних нормативних актів..., проте вважаємо, що «Пакти...» були органічним продовженням розвитку українських політичних та правових практики, думки, культури» [25, с. 219].

В. Смолій, погоджуючись із основними тезами О. Кресіна, водночас наголошує, що необхідно глибше й усебічніше з'ясувати джерельно-ідеологічне підґрунтя пам'ятки. Учений вважає, що «...не можна ігнорувати давньоруську традицію, до якої козацька еліта постійно апелювала..., коли опинялася перед необхідністю доведення тягlosti й правомірності своїх політичних прав і вимог» [34, с. 11]. Варто пам'ятати, що «...потужним ідейно-ідеологічним струменем для козацької старшини другої половини XVII – початку XVIII ст. мав стати інтелектуальний багаж Києво-Могилянської академії, професура якої... ретранслявала та продукувала передові для свого часу політико-правові ідеї...», що «...вихідцями із києво-могилянського інтелектуального середовища були... і гетьман Іван Мазепа, і... Пилип Орлик. [...], а ... звідси – прямий вихід на зразки античного політичного мислення, політичні ідеали парламентаризму О. Кромвеля та Дж. Ліберна, політико-філософські трактати ранньої доби І. Альгузія, Г. Гроція, Н. Макіавелі, Ж. Бодена, Б. Спинози, Дж. Мільтона, Дж. Гаррингтона, Т. Гоббса, Дж. Локка, С. Пуффендорфа, Т. Мора та інших європейських політичних теоретиків, праці яких були добре відомими в Україні» [34, с. 12].

Отже, для академіка В. Смолія «Договори і постанови...» мають глибинне самобутнє політико-правове підґрунтя. Водночас вивчати їх необхідно у європейському контексті, у руслі ідеології раннього Просвітництва, паростків раціоналістичного світобачення, позаяк «на західні цивілізаційні зразки орієнтувалася й частина козацької еліти як у практичній площині функціонування національних державних інститутів, так і у сфері юридичного обґрунтування певних політичних акцій і вироблення нормативів політичної поведінки репрезентованого нею суспільства» [34, с. 13].

Отже, проблема джерел «Договорів і постанов...» не втрачає своєї актуальності. Чимало «орликознавців» узагалі оминали

її, обмежившись аналізом структури та коментуванням статей пам'ятки. Судження тих дослідників, які з'ясовували її джерельне підґрунтя, не є однозначними: угода як український варіант польських «Pacta conventa» (О. Алфьоров, В. Горобець, Д. Журавльов, О. Субтельний, Н. Яковенко); документ, який має українське походження, але не позбавлений впливу європейської правової культури (найпереконливіше цю тезу викладено в дослідженнях М. Василенка, О. Кресіна, В. Смолія, П. Радька).

У науковій літературі побутують різні версії причин створення в означений час і у відповідній формі «Договорів і постанов...». Суперечливість, складність еміграційного життя, дієвість запорозького чинника – саме ці фактори порозуміння, втіленого в угоді 5 (16) квітня 1710 р., прочитуються в дослідженнях низки учених.

Так, М. Костомаров, проаналізувавши «статті», зробив висновок, що «уступка... в пользу запорожцев была неизбежным плодом того положения, в каком находился Орлик, избранный в гетманы на чужой стороне и не имевший за собой никакой действующей силы, кроме сечевиков» [23, с. 152–153].

Погоджуються з визначальною роллю запорожців і їх отамана в розробці угоди й деякі сучасні науковці. Так, Л. Мельник стверджує, що, аби «...спертися на власні військові сили, а ними в тих умовах могли бути лише запорожці, П. Орлик та старшина вирішили юридично закріпити свої взаємини» [31, с. 16]. На «нове піднесення політичної ваги Коша... в умовах військово-політичних потрясінь в Україні, спричинених виступом... Мазепи...», вказує В. Горобець. «Принципова позиція, – продовжує вчений, – зайнята запорожцями на чолі з ...Костем Гордієнком..., на тлі загальної нерішучості українського суспільства та двозначності позиції значної частини лівобережної старшини, змушує гетьманський уряд... визнати принципово новий статус Запорожжя..., який було закріплено нормами Бендерської конституції 1710 р.» [9, с. 41].

Переважна більшість дослідників наголошує на ключовій причині з'яви документа – нагальній необхідності розв'язання наріжної проблеми функціонування Козацької держави з часу її постановня – урегулювання шляхом юридичного оформлення політико-правових відносин між носіями вищої влади (гетьманом і генеральною старшиною) і Запорожжям, яке домагалось політичної суб'єктності.

Найкраще механізм дії означеного чинника розкрито в історико-правовій студії М. Василенка. Учений наголошував на провідній ролі української еліти у

створенні знакового акта: «Основною думкою договору було... подчинение гетмана власти генеральной старшины и её главному органу – Генеральной Раде, составленной из представителей наиболее влиятельного и зажиточного класса того времени» [6, с. 383]. Задля обґрунтування засадничого положення академік здійснив дискурс козацько-старшинських домагань за володарювання Д. Многогрішного, І. Самойловича та І. Мазепи. «Как сильный и экономически влиятельный класс, – подчеркнул учений, – старшина сложилась на Украине к концу XVII и началу XVIII ст. ... Естественно, что у старшины обнаруживалось стремление и юридически закрепить за собою это влияние. На пути к этому стояла... гетманская власть, имевшая в своих руках много ... прерогатив. К ограничению их и стремилась старшина» [6, с. 373]. В «гетьманських статтях» за доби Руїни, Коломацьких 1687 р. повсякчас звужувалася компетенція козацького керманіча; натомість царський уряд, надаючи певні гарантії лояльній старшині, узалежнював її від себе. Та «интересы русской великодержавности и... генеральной старшины не только разошлись, но столкнулись. [...] старый гетман связал свою судьбу с интересами генеральной старшины...» [6, с. 375].

На переконання М. Василенка, звернення гетьманського оточення ще в 1707 р. до Гадяцької угоди 1658 р. «...свидетельствует о том, что среди старшины бродили политические замыслы и что она стала тогда задумываться над юридическим положением и строем своей родины» [6, с. 375].

Учений говорив про ключову роль старшини у виступі І. Мазепи; зауважував, що по його смерті вона мала стати надактивною. Понад піврічний період безгетьманства політемігрантів історик пояснював намаганням останніх «выбору Орлика... придать всеукраинский характер» [6, с. 376], відтак, домовлялися з однимумцями в Гетьманщині. «Старшина, – продовжував свій виклад автор, – в первый раз после Богдана Хмельницкого, производила выборы... вполне свободно, без участия и давления какой-нибудь посторонней власти...»; «будучи господином положения...» і, водночас, побоюючись відродження самовладдя володарів булави (як Орлика, так і його наступників), вирішила «... предъявить известные обязательства вновь избранному гетману. Так... фактически возник «договор» [6, с. 376].

Зауважував М. Василенко і «запорозький чинник» у з'яві «Договорів і постанов...», позаяк «Запорозьке играло видную роль в деле разрыва Украины с Москвой, его... интересы заняли в договоре особое место» [6, с. 380]. Отже, для академіка «Договори і постанови...» – знаковий, вікопомний акт, що став закономірним

вислідом еволюції суспільно-політичної думки козацької еліти упродовж другої половини XVII – початку XVIII ст., превалювання у її устремліннях засад республіканізму та демократизму.

На думку багатьох дослідників, «однією із найважливіших подій, що пояснюють причини появи Конституції 1710 року та стали безпосередньою її передумовою...», була суперечка та судовий процес між Андрієм Войнаровським та українською старшиною восени 1709 року» [25, с. 198]. Підґрунтя процесу – у специфіці управління фінансами у Війську Запорозькому (невідокремленості гетьманської казни від загальнодержавної). Н. Яковенко пояснює, що для політемігрантів «... плани реваншу значною мірою залежали від грошей, цього споконвічного «нерву війни». Тому після смерті Мазепи з особливою гостротою постало питання про його спадщину, що включала і цінності військової скарбниці, і приватні надбання найбагатшої в Козацькій державі людини...» [55, с. 236]. Відмова А. Войнаровського – племінника та спадкоємця І. Мазепи – від гетьманства, але не від скарбу й породила суперечку між ними – з одного боку, та генеральною старшиною із запорожцями – з другого. Драматизм подій в історичному контексті пречудово змальовано в низці досліджень. Ми ж зосередимося на політико-правових оцінках роботи «Бендерської комісії» (сама таку назву отримав увесь період – жовтень–листопад 1709 р. – протистояння козацького генералітету, підтриманого запорожцями, з А. Войнаровським).

О. Кресін, аналізуючи документи, що передували кінцевому присуду шведського «арбітра», підсумовує: «... дискусія сприяла ревізії самих основ держави і права Гетьманщини. Крім того, вперше після тривалого часу дискусія велася публічно, а не у вузькому змовницькому колі, справи державної ваги вирішувалися правовим, а не авторитарним чи насильницьким шляхом. [...] усвідомлена старшиною під час «Бендерської комісії» необхідність юридичного закріплення повноважень владних структур Гетьманщини стала однією з головних передумов появи «Пактів й конституцій...» [25, с. 203–204].

Отже, дослідники зауважують комплекс чинників, що зумовили з'яву вікопомного акта, як-то: необхідність унормування правових взаємин між репрезентантами влади в Козацькій державі; інтереси «... козацької старшини, матеріальний статок якої фактично перетворював її на основного реального конкурента українському абсолютизмові на політичному рівні» [34, с. 11]; «Бендерська комісія» як каталізатор порозуміння тощо. Найголовніше ж, – на думку В. Смолія, – що «Договори і постанови...» відбивають

цілий пласт політичного життя суспільства, яке після Полтавської катастрофи постало перед новими викликами, від пошуків адекватної реакції на які залежала вся подальша еволюційна перспектива української державності [34, с. 11].

Варіативною є відповідь на питання про дієвість «Договорів і постанов...».

М. Грушевський вважав, що проголошеним у «хартії» «... принципам ... не суджено було осуществиться» [13, с. 249], «...бо одержати правління цим людям ніколи не вдавалося» [12, с. 84]. Тотожно відгукувалися про незреалізованість трактату В. Різниченка («Договору сьому не довелось опісля здійснитись...» [39, с. 9]) і Д. Дорошенко («Але далеко тяжче, ніж скласти, було провести цю конституцію в життя» [16, с. 385]). Ще категоричніше висловлювався Д. Яворницький: «...умови цього договору... не були виконані і уже під час складання їх дехто не вірив у можливість повного виконання...» [56, с. 300].

М. Василенко наголошував на еволюції сприйняття угоди його творцями: «Самий «договор» составлен с полным убеждением в скором возвращении на родину, где договор будет иметь юридическую силу для всей Украины. В момент составления он, поэтому, представлялся вполне реальным, а не теоретическим проектом, каким стал впоследствии, когда возвращение составителей его на Украину стало невозможным» [6, с. 376]. «Договор Орлика, – підсумовував учений, – не был проведён в жизнь. Этому помешали... обстоятельства» [6, с. 383].

Аналогічно щодо чинності документа висловлювалися І. Крип'якевич («Конституція не ввійшла в життя...» [26, с. 218–219]) та О. Апанович («не була втілена в життя...» [2, с. 220]). Тотожним є висновок А. Смолки [42, с. 191].

Деяко суперечливими є роздуми П. Радька: «...Конституція опинилася мертвонародженою, адже [...] Україна так і не отримала свободу. Якщо хто-небудь і слідував законам першої Конституції України, то тільки декілька тисяч українців, які знаходилися у змушеній еміграції» [38, с. 302].

О. Лукашевич і К. Манжул вважають, що незреалізованість документа зумовлена застереженням у ньому домагань «антагоністичних соціальних сил українського суспільства» [29, с. 23].

В. Ульяновський, указуючи на недієвість Конституції, пояснює: «... після Прутського миру еміграція втратила надію повернутися в Україну, а після Ніштадтського миру 1721 року про це взагалі не могло бути й мови. Конституція Орлика... не діяла в Україні і втратила свою силу як юридичний акт навіть в емігрантських колах» [48, с. 439]. На думку О. Алфьорова, «... «Договори і постанови» так і залишилися лише теоре-

тичними намірами – їм не судилося бути втіленими в життя, оскільки післямазепинська еміграція не змогла повернутися до влади в Україні, а українські гетьмани, що постали в Гетьманщині в XVIII ст., вже могли лише покірно йти в руслі російської імперської політики» [15, с. 5].

Як завжди аргументованим бачиться присуд О. Кресіна: «Пакти...» 1710 року залишилися лише конституційним проектом і не були застосовані на практиці. На Правобережній Україні, де український еміграційний уряд у 1711–1714 роках отримав владу завдяки серії міжнародних договорів, не було умов для їх застосування...» [25, с. 206].

Отже, значна частина дослідників, зважаючи на невдачу визвольних задумів П. Орлика, заперечує чинність «Договорів і постанов...». Але чимало вчених дотримуються іншої точки зору.

Так, О. Прицак стверджував, що «влада ... П. Орлика поширювалася на Правобережну Україну...» [35, с. 5], де й діяла українська конституція протягом 1710–1714 рр. В. Замлинський був переконаний, що «... Конституція не лишилася лише пам'яткою суспільно-політичної думки; до 1714 р. вона була діючим нормативним актом на Правобережній Україні і була розіслана у полкові та курінні канцелярії» [19, с. 348]. П. Гончарук [8, с. 17], В. Горобець [9, с. 42], Л. Мельник [31, с. 23], М. Томенко [45, с. 13] і Л. Шендрик [54, с. 92] упевнені в дієвості «Договорів і постанов...» на Правобережжі упродовж означеного періоду.

Деяко обережніше про чинність акта висловлюється Т. Чухліб: «... хоча внаслідок постійних військових дій реалізація положень «конституції Орлика» 1710 р. була досить обмежена, однак... протягом декількох років (1710–1713 рр.) її частково намагалися запровадити на теренах Правобережної України» [50, с. 486]. Суголосно міркує Д. Журавльов: Конституція «... якоюсь мірою «діяла» в еміграції та на Правобережжі, контролюваному військами Орлика та Кримського ханства в 1711–1713 рр.» [21, с. 455]. В. Смолій вважає, що говорити про реалізацію на практиці положень укладеного під Бендерами договору можна лише з великою засторогою: для цього не вистачає вагомих доказів [34, с. 14].

Отже, залишається не розв'язаною дилема: «Договори і постанови...» – документ суто теоретичного чи, хоча б частково, і практичного значення?

Діапазон оцінювання значення договору коливається від емоційно-патріотичної, мажорно-піднесеної ноти гордості за першу українську (понад те – першу європейську) Конституцію, до мінорно-скептичної – розуміння документа як

декларативного акта, обумовленого емігрантським відчаєм.

М. Грушевський убачав у «славній хартії» «... відображення поглядів і бажань людей, які зв'язали свою долю з визволенням України. У постановах цих багато нового, такого, що могло б бути важливим кроком уперед у розвитку українського життя» [12, с. 384]. В. Різниченко вважав, що Конституція – «... яскравий показчик постулятив Мазепи і всього освіченого тодішнього громадянства» [39, с. 9]. М. Василенко називав документ «... інтересним пам'ятником государственной мысли украинской старшины начала XVIII века, как результат её классового сознания» [6, с. 383]. Н. Полонська-Василенко переконана, що Конституція «була ... маніфестом державної волі української нації перед цілим культурним світом...» [36, с. 78]. Аналогічно поцінював пам'ятку О. Оглоблин [32, с. 381].

Д. Дорошенко стверджував, що «...конституція перейнята дуже ліберальним і демократичним духом, що ставить її в ряди найінтересніших пам'яток політичної думки того часу в цілій Європі» [16, с. 385]. Д. Яворницький звертався до українських істориків, у очах яких ці постанови повинні мати особливу вагу [56, с. 300]. О. Прицак пропонував відзначати в незалежній Україні 5 (16) квітня як День Конституції [35, с. 5]. А. Смолка сприймає Конституцію як «...визначний український народно-політичний документ» [42, с. 174].

О. Альфьоров стверджує, що «... «Договори і постанови» стали своєрідним підсумком державотворчої діяльності українських гетьманів XVII ст. Крім того, це є документ, який легалізував продовження курсу гетьмана Івана Мазепи на визволення Української козацької держави з-під панування російського царя та укладення договорів з іншим монархом, який би гарантував права і вольності Війська Запорозького» [15, с. 5]. Для В. Ульяновського «... «Конституція Орлика» стала важливою віхою розвитку української державницької ідеї...» [48, с. 439].

Дуже стримано поцінює документ Н. Яковенко: «...прийняття Військом Запорозьким власних *pacta conventa* справді було великою подією, засвідчивши, що Козацька держава вперше «самоусвідомила» себе і «задумалася» над фіксацією на формальному рівні власних державних актів та законодавчим закріпленням прав і обов'язків володаря і громадян» [55, с. 238].

Д. Журавльов полемізує з палкими шанувальниками Конституції, для котрих «...документ є надзвичайно важливою складовою національного історичного міфа...» [21, с. 455]. Автор наголошує, що Конституція «...була дуже компромісною і

виробленою за надзвичайних умов...» [21, с. 455].

Доволі неоднозначно сприймає «Договори і постанови...» О. Субтельний. З одного боку, «з погляду тогочасних вартостей *Pacta et Constitutiones* сповнені духу просвітництва й добрих намірів» [43, с. 65]. Але з іншого – «...не варто поспішати з висновками щодо того, наскільки реальними були пропоновані заходи й чи могли вони бути здійснені» [43, с. 65]. Учений конкретизує мовлене таким чином: «...автори документа поступалися речами, якими не володіли. Наприклад, «конституція» різко обмежувала прерогативи гетьмана, але гетьман у вигнанні багатьма з цих прерогатив користувався не міг; у деяких статтях старшина погоджувалася утримуватися від корупції та визиску селян і козаків, але на такі поступки їй не важко було зважитися, оскільки вона нічим не володіла, окрім хіба що одягу на своїх плечах; запорожцям обіцяно землі в пониззі Дніпра, але тими землями володіла Росія» [43, с. 65].

Звісно, роздуми вченого-історика, оперті на реалії і перспективу розвитку подій, обумовили переважно історичне прочитання сутності та значення документа. Відтак вкотре доцільно звернутися до аналітики вченого-правника.

О. Кресін, визначаючи «Договори і постанови...» як перший український конституційний проект, який заклав правові основи представницького правління та парламентаризму, водночас сумнівається щодо готовності його авторів дотримуватися задекларованих принципів. З'ясовуючи питання влади в документах та діяльності української політичної еміграції після 1710 р. (ідеться про інструкцію П. Орлика своїм послам щодо переговорів із Кримом (грудень 1711 р.); привілеї Оттоманської Порти Війську Запорозькому від 1711 та 1712 рр., лист гетьмана до французького посла в Туреччині Дезайера від 4 травня 1712 р.), дослідник формулює невтішні висновки. По-перше, «...вже через півроку після прийняття «Пактів...»... Пилип Орлик почав відходити від їх положень, намагаючись посилити свою владу за допомогою зовнішніх чинників – через введення потрібних для цього правових норм до договорів із Кримським ханством та Оттоманською Портою...»; по-друге, «принаймні з 1714 року Запорозька Січ визнала над собою протекторат Кримського ханства та не визнавала над собою влади уряду Пилипа Орлика» [25, с. 220–221]. О. Кресін підсумовує, що «...право не стало визначальним інструментом регулювання політичних процесів в українському суспільстві...» [25, с. 221], а політичний компроміс (гетьман-старшина-кошове товариство), надбанням якого були «Пакти...», виявився надто хитким.

Відтак, розглядаючи значення «Договорів і постанов...», маємо поцінувати їх двоаспектно: як непроминальну пам'ятку політико-правової думки українства другої половини XVII – початку XVIII ст. і як документ, чия зреалізованість (навіть потенційна, за сприятливих обставин) – під знаком питання.

С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр – автори «Нарисів з історії українського державотворення» – порівнюють ідеї, висловлені в «Договорах і постановах...», із тими, що превалювали в сусідніх державах: «Україна, як одинокий острів, перебувала в океані західних і східних монархів, імперій, деспотій, де політична еліта в кращому випадку схилилася до ідеї «освіченого абсолютизму». Лише Англія, Нідерланди та Швейцарія на той час втілювали принципи конституціоналізму в політичну й правову практику. Тому українська державність виявилася сильною передусім своїми ідеалами, які випередили на століття загальний суспільно-політичний розвиток у східно-європейському регіоні» [10, с. 249].

Т. Чухліб підкреслює самобутність і синергетичність Конституції 1710 р. З одного боку, вона «...переконаливо засвідчила прагнення більшої частини тогочасної української еліти жити згідно з власними звичаями, традиціями і законами, які спиралися на глибокий демократизм козацтва й не мали нічого спільного з організацією суспільства й влади в Росії» [52, с. 28]. З іншого боку, політична культура українських козаків сформувалася на «...притаманних усім Європі ідеалах лицарства та шляхетської демократії. Конституційні положення виразно продемонстрували органічну належність українського світу до європейської цивілізації» [52, с. 28].

Отже, проведений історіографічний зріз проблематики теми засвідчує, що, по-перше, наукова «орликіана» – вельми репрезентативна. По-друге, слухним і обґрунтованим є звернення академіка В. Смолія до гуманітаріїв: «...дати відповіді на цілу низку спірних питань, пов'язаних з комплексним дослідженням «пам'ятки»...» [34, с. 14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Последние времена козачества на правой стороне Днепра / В. Антонович // Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Антонович. – К.: Либідь, 1995. – С. 252–371.
2. Апанович О. Гетьман України – емігрант Пилип Орлик / О. Апанович // Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі / О. Апанович. – К.: Либідь, 1995. – С. 209–253.
3. Артамонов В. Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы (1709–1714 гг.) / В. Артамонов. – М.: Наука, 1990. – 208 с.

4. Бадяк В. Державно-правові погляди Пилипа Орлика і європейські політичні теорії 17–18 ст. / В. Бадяк, М. Рогович // Державність. – 1994. – № 1–2. – С. 12–13.

5. Борщак І. Мазепа. Орлик. Войнаровський. Історичні есе / І. Борщак. – Львів: Червона калина, 1991. – 256 с.

6. Василенко Н. П. Конституція Філіппа Орлика / Н. П. Василенко // «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Львів: Світ, 2011. – С. 369–387 (факсимільне відтворення публікації 1929 року).

7. Возняк М. Бендерська комісія по смерті Мазепи / М. Возняк // Мазепа: збірник: у 2-х т. – Варшава, 1938. – Т. 1. – С. 107–132.

8. Гончарук П. Провісник української конституційної державності / П. Гончарук // Київська старовина. – 2007. – № 6. – С. 11–29.

9. Горобець В. Запорозький Кіш в політичній структурі України (друга половина XVII – початок XVIII ст.) / В. Горобець // Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості: матеріали міжнародної наукової конференції. – К.: Запоріжжя, 1997. – С. 33–43.

10. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр. – К.: Генеза, 1995. – 608 с.

11. Грушевський М. С. Виговський і Мазепа / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2005. – Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)». – С. 386–396.

12. Грушевський М. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями / М. Грушевський / укладачі Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 736 с.

13. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. – К.: Лыбидь, 1990. – 400 с.

14. Грушевський М. Шведсько-український союз 1708 р. / М. Грушевський // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упоряд. А. Демиденко. – К.: Веселка, 1992. – С. 42–56.

15. Договори і постанови // упорядник О. Альфьоров. – Наукове видання. – К.: Темпора, 2010. – 156 с., іл.

16. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко / передмова І. О. Денисюка. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.

17. Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли й соціалізм / М. П. Драгоманов // Драгоманов М. П. Вибране («... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / М. П. Драгоманов: упоряд. та авт. іст.-біограф. нарису Р. С. Міщук: приміт. Р. С. Міщук, В. С. Шандри. – К.: Либідь, 1991. – С. 327–429.

18. Єнсен А. Мазепа: Історичні картини / А. Єнсен. – К.: Український письменник, 1992. – 205 с.

19. Замлинський В. Пилип Орлик / В. Замлинський // Історія України в особах: IX–XVIII ст. / В. Замлинський (кер. автор. колект.), І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К.: Україна, 1993. – С. 345–354.

20. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний / ред. Я. Грицак, О. Романів. – Львів: Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1992. – 230 с.

21. Журавльов Д. В. «Бути чи не бути», або Пригоди українського Дон-Кіхота (П. Орлик) / Д. В. Журавльов // Журавльов Д. В. Усі гетьмани

України / Д. В. Журавльов. – К. : Гетьман, 2012. – С. 445–464.

22. Костомаров Н. Мазепа / Н. Костомаров. – М. : Республіка, 1992. – 385 с.

23. Костомаров Н. Мазепинці / Н. Костомаров // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 148–159.

24. Кресін О. «Мазепинці»: державність і суверенність / О. Кресін // Гетьман. Шляхи : науково-популярне видання / упорядн. Ольга Ковалевська; автор. колектив О. Кресін, С. Павленко, О. Сокирко, В. Станіславський. – К. : Темпора, 2009. – С. 229–247.

25. Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття : монографія / О. В. Кресін. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 468 с.

26. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич / відп. редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.

27. Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик / Б. Крупницький // Історичні постаті України: Історичні нариси : зб. / упоряд. та автор вступної статті О. В. Болдирев. – Одеса : Маяк, 1993. – С. 337–383.

28. Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742): його життя і доля / Б. Крупницький. – К. : Дніпро, 1991. – 80 с.

29. Лукашевич О. «Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. / О. Лукашевич, К. Манжул. – Харків : Основа, 1996. – 35 с.

30. Маркевич Н. История Малороссии: в 5-ти томах / Н. Маркевич. – М., 1843. – Т. 4. – С. 325–338.

31. Мельник Л. Гетьманщина першої чверті XVIII ст. / Л. Мельник. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.

32. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. Оглоблин. – Нью-Йорк – Париж – Торонто : записки наукового товариства імені Т. Шевченка, 1960. – Т. 170. – 410 с.

33. Павленко С. О. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники / С. О. Павленко. – К. : Вид. дім. «КМ Академія», 2004. – 602 с.

34. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Львів : Світ, 2011. – 440 с. : факсиміле.

35. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік / [пер. з латин. та примітки М. С. Трофимука; передмова та загальна наукова редакція О. Прицака; післяслово О. П. Трофимук та М. С. Трофимука. – К. : Веселка, 1994. – 77 с.

36. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. – Т. 2. – Від середини XVII століття до 1923 року / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 608 с.

37. Прицак О. Один чи два договори Пилипа Орлика з Туреччиною на початку другого десятиліття вісімнадцятого століття / О. Прицак // Український археографічний щорічник. – Вип. 1 (4). – К., 1992. – С. 307–320.

38. Радько П. Г. Національні традиції державотворення в контексті Конституції Пилипа Орлика [текст] : монографія / П. Г. Радько; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2010. – 348 с.

39. Різниченко В. Пилип Орлик. (Гетьман-емігрант). Його життя і діяльність. (З нагоди 175 роковин з часу його смерті.) / В. Різниченко. – К. : МГП «Інформ ОТСервіс», 1991 (репринтне відтворення 1918 року). – 48 с.

40. Скальковський А. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького / А. Скальковський. – Дніпропетровськ : Січ, 1994. – 678 с.

41. Смолій В. Українська державна ідея XVII – XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. Смолій, В. Степанков. – К. : 1997. – 368 с.

42. Смолка А. О. Соціально-економічна думка та політика в Україні XVII – початку XVIII ст. / А. О. Смолка. – 2-ге доповнене видання. – К. : Українське видавництво, 2007. – 224 с.

43. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1994. – 240 с.

44. Сушинський Б. І. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX ст. Історичні есе у 2-х томах. – Том II. (Друге доповнене видання) / Б. І. Сушинський. – Одеса : «ЯВФ», 2006. – 584 с.

45. Томенко М. В. Історія Української Конституції [текст]: навч. посібник / М. В. Томенко. – К. : Освіта, 2009. – 464 с.

46. Трофимук М. Конституція Української Гетьманської держави / М. Трофимук. – К. : Право, 1997. – 160 с.

47. Ульяновський В. Орликіана академіка Миколи Василенка / В. Ульяновський // «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Львів : Світ, 2011. – С. 388–403.

48. Ульяновський В. Пилип Орлик / В. Ульяновський // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети (авт. передмови В. А. Смолій). – К. : Варта, 1994. – С. 419–499.

49. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава у міжнародних відносинах 1648–1714 рр. / Т. Чухліб. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 518 с.

50. Чухліб Т. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. / Т. Чухліб. – 3-тє вид., випр. і доповн. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.

51. Чухліб Т. В. Останній володар булави на Правобережній Україні (Пилип Орлик. 1710–1713) / Т. В. Чухліб // Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713) / Т. В. Чухліб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – С. 245–260.

52. Чухліб Т. Пилип Орлик / Т. Чухліб. – К. : Видавець : ПП Наталія Брехуненко, 2008. – 64 с.

53. Шевчук В. Козацька держава / В. Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – 392 с.

54. Шендрік Л. К. П. Орлик / Л. К. Шендрік, О. В. Янович. – Полтава : «Форміка», 2005. – 140 с., 20 іл.

55. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. Яковенко. – К. : Генеза, 1997. – 312 с.

56. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х томах / Д. І. Яворницький / пер. з рос., покажчики І. І. Сварника; упоряд., іл. О. М. Апанович. – Львів : Світ, 1992. – Т. 3. – 456 с.

Цитувати: Діптан І. І. «Конституція Пилипа Орлика»: проблемно-історіографічний вимір / І. І. Діптан // Постметодика. – 2014. – № 2. – Ч. 2. – С. 26 – 33.

© І. І. Діптан, 2013. Стаття надійшла в редакцію 14.10.2013 ■

«АЗБУКА ПО МЕТОДЕ В. ЗОЛотоВА ДЛЯ ЮЖНО-РУССКОГО КРАЯ» О. СТРОНИНА ЯК ПРИКЛАД ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

В. В. Пилипенко

Статтю присвячено комплексному дослідженню «Азбуки...» О. Строніна (1826–1899 рр.) як позитивного прикладу українського підручникотворення середини ХІХ ст. Обґрунтовано доцільність використання в граматиці дидактичного методу В. Золотова як найперспективнішого в системі українських недільних шкіл. Доведено значення «Азбуки...» О. Строніна у становленні вітчизняної освіти.

Ключові слова: Олександр Іванович Стронін, «Азбука», метод В. Золотова, народна освіта, навчання, недільна школа, освітня діяльність.

Пилипенко В. В. «Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края» А. Стронина как пример отечественного издания учебников во второй половине ХІХ в.

Статья посвящена комплексному исследованию «Азбуки...» А. Стронина как позитивного примера создания учебных книг в Украине середины ХІХ века. Обоснована целесообразность использования в грамматике дидактического метода В. Золотова как наиболее перспективного в системе украинских воскресных школ. Доказано значение «Азбуки...» А. Стронина для становления отечественного образования.

Ключевые слова: Александр Иванович Стронин, «Азбука», метод В. Золотова, народное образование, обучение, воскресная школа, образовательная деятельность.

Pylypenko V. V. «A. Stronin's «ABC» as an Example Writing Textbooks Middle of ХІХ Centuries in Ukraine»

The article is dedicated to comprehensive analysis of A. Stronin's "ABC" as an example writing textbooks middle of ХІХ centuries in Ukraine. It was proved that A. Stronin used the V. Zolotov's method as best method in the grammar teaching in the Sunday school. The teacher's opinion on potential of textbook is only possible on basis of educational principle of pupil's love to the labor. Determined the value of educational activities of A. Stronin's "ABC" in the formation of national education.

Keywords: Alexander Stronin, "ABC", concept of V. Zolotov, education, teaching, Sunday school, educational activity.

Постановка проблеми. У сучасній українській освіті гострим є питання створення підручників нового покоління, які б поєднували інноваційні тенденції сьогодення та відповідали національним пріоритетам суспільного розвитку. Широка дискусія ведеться щодо проблем змісту, структури і методичних підходів до новітнього підручникотворення. При цьому важливо спиратися на вдалі приклади впровадження в освітній простір навчальних книг, урахувавши позитивний досвід їх авторів. Одним із найбагатших джерел такого досвіду є вітчизняна історико-педагогічна спадщина. Українське національне відродження завжди супроводжувалося написанням навчальної літератури з метою формування у молоді нової системи цінностей,

заснованої на повазі до Батьківщини та вітчизняних традицій.

Яскравим періодом в історії українського підручникотворення стала доба діяльності громад (60–90 рр. ХІХ ст.). Із метою подолання тотальної неграмотності населення за активної участі громадських діячів відкривалися недільні школи. Одним із найважливіших завдань у цьому напрямі було забезпечення навчальних закладів дидактичними матеріалами. Над створенням нових підручників працювали і педагоги-ентузіаста, і громадсько-політичні діячі, зокрема, П. Куліш та Т. Шевченко. Кожен із авторів намагався внести у підручник своє бачення основ навчання і виховання, а учителі недільних шкіл отримали змогу не тільки забезпечувати своїх учнів підручниками, а й обирати серед них найбільш відповідні власному стилю викладання.

Пилипенко Вадим Валерійович, аспірант кафедри соціальної і корекційної педагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Одним із найяскравіших прикладів такого підручника стала "Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края" О. Строніна (1826–1889 р.) – відомого педагога й громадського діяча, який, працюючи вчителем Першої полтавської чоловічої гімназії, ініціював широкий освітній рух у місті. "Азбука..." О. Строніна була побудована за новітньою в ті часи методикою В. Золотова. Остання передбачала словесний підхід до навчання учнів й імпонувала вчителям самотністю і доступністю.

Вивчення проблеми підручникотворення другої половини XIX ст. започатковане у працях С. Дмитренко, Н. Коляди, В. Лазаревої, Н. Побірченко та інших. Граматика другої половини XIX ст. розглядалися в дослідженнях Т. Бевз, Н. Дзюбитиної-Мельник, І. Козак, С. Світленка, В. Шаркань тощо. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених українським підручникам другої половини XIX ст., досі не досліджено проблему створення "Азбуки..." О. Строніна і її навчально-виховного потенціалу.

Метою статті є аналіз створення, дидактичного потенціалу й виховних пріоритетів "Азбуки..." О. Строніна як прикладу підручникотворення у другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність О. Строніна розгорталася в руслі українського освітнього відродження середини XIX ст. О. Стронін відразу включився в складну освітню полеміку, намагаючись відстоювати пріоритетні інтереси школярів у навчальному процесі. Після закінчення Київського університету Святого Володимира 1848 р. О. Стронін був направлений як казеннокоштиний студент працювати вчителем у Кам'янець-Подільську гімназію [1, с. 97]. Із цього часу почалося його становлення як педагога. Олександр Іванович під тиском обставин часто змінював місце роботи, але в кожному з навчальних закладів завжди перебував у центрі найважливіших освітніх подій.

Надзвичайно плідним став період праці О. Строніна у Полтаві. 1855 р. його призначено старшим учителем місцевої чоловічої гімназії, де він провадив широку освітню діяльність до 1862 р. [6, с. 145]. У цей час педагог долучився до загальноукраїнської ініціативи відкриття недільних шкіл, ставши на чолі цього руху у Полтаві. Тому не дивно, що й ініціатива щодо створення підручника для полтавських недільних шкіл також належала Олександрові Івановичу. Для О. Строніна розроблення нової граматики було, перш за все, професійним проектом. Він прагнув максимально зосередитися на методичній доцільності граматики. Одним із найдискусійніших питань підручникотворення була мова викладу основного матеріалу. Педагог вирішив це питання, виходячи із практичних потреб учнів.

У перші дні роботи недільної школи між викладачами розгорнулася широка дискусія щодо мови викладання в навчальному закладі. Прихильники російськомовного навчання апелювали до слабкого методичного забезпечення україномовного навчання і браку бажання в учнів навчатися українською. З ініціативи О. Строніна було проведено опитування учнів. Щоб не ставити прямого питання щодо мови навчання, їм було запропоновано прослухати байку В. Крилова, а потім для порівняння подібну за змістом байку Є. Гребінки. Після прослуховування учням запропонували відповісти, який текст вони краще зрозуміли. Ним виявився твір Є. Гребінки [1, с. 99]. Полтавський громадівець Д. Пильчиков згадував, що у повсякденних розмовах учні не раз говорили, що краще, коли їх навчають "по простому", "так, як батько говорить" [3, с. 162]. Таким чином, було остаточно вирішено питання мови навчання в недільних школах Полтави та відповідного дидактичного забезпечення.

Готуючи "Азбуку...", О. Стронін урахував зазначені обставини, подавши всі вправи українською мовою. Щоправда, методичні поради для вчителів і назва граматики були написані російською. Цей крок відразу був розкритикований полтавськими громадівцями. Так, О. Кониський у статті "Наські граматки" наголошував, що підручники купують учні або їхні батьки. Вони знають, що навчання ведеться українською мовою, тому будуть просити у продавців саме "Граматику", а не "Азбуку..." [5, с. 77]. Тому О. Кониський виступав за те, щоб уся граматика була написана українською мовою [5, с. 77].

Такі протиріччя не мали вагомого впливу на рівень підтримки громадівцями видання полтавської граматики. Уже в січні 1861 р. провідні діячі Полтавщини надіслали прохання у Петербурзький комітет грамотності про використання в недільних школах граматики О. Строніна [7, с. 337]. У цей же час О. Стронін відправив до цензурного комітету свою "Азбуку...". Такі рішучі кроки полтавських громадівців стимулювали пошвавлення освітнього руху і в інших містах України. Зокрема, київські педагоги й громадські діячі на чолі з В. Антоновичем, М. Драгомановим і П. Чубинським зібрали 84 підписи на підтримку звернення до комітету грамотності про дозвіл використання на території "южнорусского края" україномовних підручників [7, с. 337].

Подані звернення були достатньо обґрунтованими та йшли в руслі ліберальних процесів перших років правління російського царя Олександра II. Комітет грамотності схвалив зазначені ініціативи і передав їх на затвердження у міністерство народної освіти. Але там ці питання були піддані критиці та відхилені. У відповіді на звернення мова йшла про те, що "уряд повинен піклуватися про розвиток загаль-

ної російської грамотності, а не місцевих діалектів" [7, с. 337].

Проте відповідь міністерства прямо не торкалася поданої О. Строніним "Азбуки...", адже підручник мав отримати дозвіл на використання не у міністерстві, а в цензурному комітеті. Понад два місяці граматику проходила цензуру. 31 березня 1861 р. підручник рекомендовано до друку в необхідній кількості примірників [8]. Із квітня граматику почали використовувати як базовий підручник зі словесності у полтавській недільній школі.

Організатори недільних шкіл намагалися повною мірою забезпечити учнів підручниками. За один примірник "Азбуки..." була встановлена символічна ціна – 5 копійок [8]. Для порівняння: платня за вхід на організовану педагогами-громадвцями публічну лекцію коливалася від 10 до 50 копійок [10, с. 3]. Але й така ціна була високою для більшості учнів із бідних родин. Тому рада недільних шкіл прийняла рішення про придбання для цих учнів підручників коштом пожертв [2, с. 10]. Таким чином, усі учні полтавських недільних шкіл отримали змогу вивчати словесність.

"Азбуку..." О. Строніна було укладено за нетрадиційною методикою навчання граматики, запропованою російським лінгвістом В. Золотовим. Згідно із цією методикою, термінологічні компетентності учнів формувалися від загального до одичного. Учень сам отримував досвід використання звуків, а згодом за аналогією мав їх трансформувати в слова та букви. Завдання учителя полягало в навчанні дітей цілих слів, а далі ініціатива переходила до вихованців, яким пропонувалося розкладати ці слова на склади, а склади – на букви. Із часом викладачеві необхідно було лише скеровувати вихованців до тих чи інших логічних кроків. Наприклад, учитель показував на плакаті склад "жа" і називав його вголос. Потім, відділивши "ж", пропонував учневі назвати частину складу. Учень повинен був сам здогадатися, що залишилася "а" [8, с. 3]. Як бачимо, вихованці, працюючи із цілими словами, відразу опредметнювали отримані знання, починали розуміти практичну сторону шкільного навчання. О. Стронін у методичних рекомендаціях до граматики пояснював, що таким чином учні більш природно опановують новий матеріал, не переходячи до механічного заучування складів. Педагог наголошував, що діти відразу бачать цілі слова й отримують можливість їх інтерпретації [8, с. 1].

О. Стронін вважав, що користь дає лише усвідомлене читання. У практичних рекомендаціях до "Азбуки..." педагог наголошував на розумінні дітьми текстів. Він пояснював, що вихованець із перших прочитаних слів повинен розуміти, про що йде мова в тексті. Лише за таких умов процес читання матиме очікуваний результат [8, с. 6].

Запропонований О. Строніним метод вивчення граматики близький до поширеного у Європі та США методу цілих слів, антипода фонетичного методу. Метод цілих слів мав особливу популярність серед педагогів у 30-ті рр. ХХ ст. Експериментальним шляхом було доведено, що учні, яких навчали на основі цього методу, у перший рік демонстрували значно кращі результати читання, ніж ті, які навчалися на основі фонетичного методу. Щоправда, другий-третій рік навчання показував зворотні результати на користь учнів-фонетиків [4]. Такі неоднозначні показники спричиняли дискусію навколо методу цілих слів. Тому він не зміг стати повноцінною альтернативою традиційному підходу до навчання читання.

Повертаючись до упровадження методики В. Золотова у полтавських недільних школах, слід наголосити на тому, що навчання в них передбачало надання учням лише основ початкової освіти. Фундаментальний фонетичний метод у вивченні вихованцями граматики був не доречним, адже потрібно було максимально якісно навчити читати велику кількість учнів упродовж короткого проміжку часу. Тому значно універсальнішим і логічнішим у недільних школах був метод, обґрунтований В. Золотовим, який почали застосовувати з ініціативи О. Строніна.

Дидактичне обґрунтування методик В. Золотова супроводжувалося у граматиці збірником вправ. О. Стронін будував їх у логічній послідовності відповідно до отриманих учнями знань. Учитель рекомендував переходити на новий рівень розв'язування завдань лише після повного усвідомлення вихованцем опрацьованого матеріалу [8, с. 6]. Поступово окремі слова, що поділялися на склади та букви, переходили в розкладені словосполучення, а згодом – у речення. Наприкінці вивчення граматики учні могли читати повноцінні уривки текстів, повністю розуміючи їх зміст.

О. Стронін прискіпливо ставився до виховного аспекту змісту підручника. Педагог добирав слова й речення, що мали суттєво впливати на почуттєву сферу учнів. Провівши аналіз тексту вправ, доходимо висновку, що кожна з них стосувалася певної виховної проблеми, яка розглядалася під час обговорення.

Провідною виховною ідеєю, яку педагог пропагував у підручнику, була любов до праці, навчання, народної спадщини, культурних надбань тощо. Ця любов мала стати основою отримання знань у недільних школах.

Особливу увагу педагог приділив трудовому вихованню учнів, формуванню у них поваги до праці своєї та інших. Вправи містять такі речення і словосполучення: "Я не буду лінуватися"; "Тебе і його ляляли за діло, бо ви таки лінувалися" [9, с. 12]; "Добре робив – добре і буде" [9, с. 15] тощо. О. Стронін показував, що праця і навчання взаємопов'язані, оскільки любов до

праці породжується любов'ю до навчання: "Я хочу читати і писати" [9, с. 12]. Це речення є першим у вправі, яка присвячена праці та символізує її єдність із навчанням особистості.

О. Стронін вважав, що дітям найкраще навчатися на тих прикладах, що відомі їм із дитинства. Українське родинне виховання завжди було пов'язане з фольклором. Тому вчитель цілеспрямовано використав це багате джерело виховного впливу у своїй граматиці. Прислів'я і приказки мають філософський підтекст, а це ще більше підкреслює їхні виховні функції: "Собака лежала на сні, сама його не їла й іншим не давала" [9, с. 12], "Лізь ще ти на вербу, бо я виліз – тепер не злізу" [9, с. 16], "Людей питає, а розум май" [9, с. 17].

Водночас О. Стронін звертав увагу й на класичні зразки вітчизняної культури. У вправах педагог зацікавлював учнів самостійно звертаючись до української літератури: "От слава Богу, я вже і грамотний, бо здається, що і всяку другу книгу прочитаю по-українськи, коли вже цю прочитаю" [9, с.19], або: "Коли-то я читатиму "Кобзаря" Тараса Шевченка, або народні оповідання, що пише Марко Вовчок?" [9, с. 15]. Таким чином, О. Стронін стимулював учнів самостійно ознайомлюватися з творами українських авторів. Ця ініціатива мала подвійний вплив на учнів: вони зацікавлювалися самонавчанням та отримували змогу значно підвищити свій культурний рівень.

Такий стиль виховання був спрямований на пробудження учнівської любові до "свого". Водночас для педагога було важливо, щоб краса гармонійно поєднувалася з моральними принципами. Тому О. Стронін звертав увагу і на етичний зміст запропонованих вправ. Зокрема, ним подано важливі приклади комунікативної етики: "Ви мене учите – я за те дякую" [9, с. 12]; "Дякую за ласку і буду Бога молити" [9, с. 16]; "Здрастуйте, добродію!" [9, с. 18]. Знайомі учням із дитинства слова ввічливості, відображені у навчальній літературі, формували етичну основу освітньої взаємодії.

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити, що "Азбука..." О. Строніна стала зразком оригінального підручникотворення другої половини XIX ст. Пройшовши царську цензуру, грамика витримала жорстку критику в середовищі громадівців і посіла чільне місце серед провідних навчальних книг епохи. Вона стала зразком вдалого поєднання новітніх дидактичних тенденцій із традиційним українським вихованням. Наголосимо на прагматичному ставленні педагога до вибору методики навчання словесності, адже саме метод В. Золотова надавав

зможу учням здобути практичні навички читання впродовж короткого проміжку часу. Взятши за виховну основу принцип любові у всіх починаннях, педагог намагався прищепити учням бажання постійно самовдосконалюватися, яке мало бути продовженим вже після закінчення недільної школи.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів освітнього потенціалу "Азбуки..." О. Строніна. Подальшого дослідження потребує історія впровадження підручника в інших навчальних закладах губернії. Предметом наступних розвідок можуть стати порівняльні характеристики грамики О. Строніна та інших букварів другої половини XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Т. Олександр Стронін та його роль у становленні політичної науки в Україні / Т. Бевз // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 96–109.
2. Гніп М. Громадський рух 1860 рр. на Україні. Книга перша. Полтавська громада / М. Гніп. – Харків : Державне видавництво України, 1930. – 235 с.
3. Дудко В. Полтавська громада початку 1860 років у листах Дмитра Пильчикова до Василя Білозерського / В. Дудко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 155–178.
4. Жиренко О., Обухова Л. Поурочные разработки по обучению грамоте. 1 класс [Електронний ресурс] / О. Жиренко, Л. Обухова. – М. : ВАКО. – 2006. – 448 с. – Режим доступу: http://www.razumniki.ru/metody_obucheniya_chteniu_obzor.html
5. Кониський О. Наські грамики / О. Кониський // Основа. – 1862. – № 1. – С. 64–82.
6. Світленко С. Народолюбце О. Стронін / С. Світленко // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 143–155.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко: [підгот. Ю. Вільчинський]. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.
8. Стронин А. Объяснение метода В. Золотова / А. Стронин // Азбука по методу В. Золотова для южно-русского края. – Полтава: Губернская типография. – 1861. – С. 1–7.
9. Стронин А. Упражнения по грамике / А. Стронин // Азбука по методу В. Золотова для южно-русского края. – Полтава : Губернская типография. – 1861. – С. 8–25.
10. ЦДІАК. – ф. 707. – оп. 25. – спр. 472. – О разрешении на открытие в городе Полтаве публичных лекцій по технологии, педагогике и химии (20 октября 1859 года). – 9 с.

Цитувати: Пилипенко В. В. Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края О. Строніна як приклад вітчизняного підручникотворення другої половини XIX ст. / В. В. Пилипенко // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 34 – 37.

© В. В. Пилипенко, 2014. Стаття надійшла в редакцію 18.04.2014 ■

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ: ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

П. М. Щербань

Розкриваються історія становлення ігрових технологій та перспективи їх застосування як інноваційної форми організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Подаються наукові підходи до визначення понять «технології», «педагогічні технології», «ігрові технології». Розглядаються види ігрових технологій, що можуть застосовуватися у навчальному процесі.

Ключові слова: гра, навчально-педагогічна гра, функції гри, види ігор, технології, педагогічні технології та ігрові технології.

Щербань П. Н. Игровые технологии в образовании: история и перспективы

Раскрываются история становления игровых технологий и перспективы их применения как инновационной формы организации учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях. Представлены научные подходы к определению понятий «технологии», «педагогические технологии», «игровые технологии». Рассматриваются виды игровых технологий, которые могут применяться в учебном процессе.

Ключевые слова: игра, учебно-педагогическая игра, функции игры, виды игр, технологии, педагогические технологии и игровые технологии.

Scherban' P. M. Using Technology of Educational Games: History and Future

Paper reviews the history of educational games technology and prospects for their use as an innovative form of organization of the educational process in higher education establishments. It examines scientific approaches to the definition of "technology", "educational technology", "technology of educational games". The types of technology of educational games that can be used in the educational process are examined, too.

Keywords: game, teaching and educational game, games functions, types of games, technologies, educational technology and gaming technology.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють значні зміни в розвитку вітчизняної системи освіти та підготовці майбутніх працівників. Стрімка інформатизація суспільства, швидкий розвиток науки, техніки і виробництва, що відбуваються в усьому світі й Україні зокрема, потребують якісного піднесення інтелектуального потенціалу молодого покоління. Оновлення всіх ланок життя в умовах ринкової економіки зумовлює посилену увагу освітян до професійної підготовки майбутніх фахівців, формування в них соціальної і трудової активності. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. зазначається: „В Україні повинен забезпечуватися прискорений, випереджувальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження і

самореалізації особистості протягом життя” [13, с. 4].

Перед закладами освіти стоять завдання підготовки високоосвічених, творчих особистостей, готових до постійного самовдосконалення. Ці завдання потребують від педагогічної науки упровадження інноваційних технологій навчання. Майбутнім випускникам потрібно дати найсучасніші знання й ґрунтовну практичну підготовку, необхідні для успішного розв'язання складних завдань професійної практичної діяльності. Одним із найперспективніших шляхів удосконалення підготовки майбутніх працівників, озброєння їх необхідними знаннями, практичними вміннями й навичками є впровадження активних форм і методів навчання, серед яких провідне місце посідають навчально-педагогічні ігри.

Навчально-педагогічні ігри створюють

Щербань Петро Миколайович, кандидат педагогічних наук, методист відділу методики виховання Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

умови для залучення дітей до активної участі у навчальному процесі, самостійного пошуку шляхів і засобів розв'язання проблем, що розглядаються під час навчання.

Аналіз публікацій. Феномен гри привертав до себе увагу мислителів, філософів, соціологів, психологів і педагогів упродовж усієї історії людства. Філософсько-культурологічні та педагогічні підходи до гри як засобу взаємодії людини зі світом розробляли видатні мислителі минулого Аристотель, Платон, Ж. Ж. Руссо, Ф. Шиллер, Г. Спенсер, Дж. Локк, Я. Коменський, Г. Сковорода; філософське трактування зародження й значення гри розкрили у своїх працях Г. Гегель, І. Зязюн, М. Каган, П. Лавров, М. Семашко та ін. Суспільно-орієнтовані підходи до оцінювання ігрової діяльності обґрунтували С. Шацький, Н. Крупська, Т. Цвеліх та ін; творчі ігри соціального характеру в різних педагогічних аспектах розглядали А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Терський, І. Іванов, Л. Коваль; етнічні особливості гри та ігрової взаємодії відображено О. Духновичем, Г. Волковим, І. Нечуєм-Левицьким, Л. Федоровою; ігри, що розвивають інтелектуально-пізнавальні здібності школярів, досліджували В. Бараханов, В. Рибальський, Л. Фрідман та ін. Дослідження творчої ігрової діяльності як комплексного засобу, що може спонукати до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку, на сучасному етапі здійснюють І. Іванов, Л. Коваль, О. Газман, В. Караковський, Л. Куликова, В. Шмаков, Г. Селевко.

Проблемі використання навчально-педагогічних ігор при практичній підготовці педагогів особливу увагу приділяв К. Ушинський. Важливість гри, у якій формуються і закріплюються властивості, вміння і здібності, необхідні для виконання педагогічних функцій, відзначали А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький.

Висока оцінка навчально-педагогічним іграм як одному з методів активного навчання і підготовки майбутніх випускників дається у працях А. Вербицького, Л. Вишнякової, Р. Жукова, Д. Ельконіна, Ю. Кравченка, В. Комарова, В. Платова, В. Рибальського та інших сучасних учених, дослідників і педагогів-практиків. Зокрема, В. Платов наголошує, що рівень засвоєння інформації при лекційній системі викладу матеріалу становить не більше ніж 20 %, а під час ділової гри – близько 90. За даними В. Рибальського і Н. Мироносецького, широке використання навчальних ігор у вищих навчальних закладах дає змогу зменшити час на вивчення деяких предметів на 30–50 % при більшому ефекті засвоєння навчального матеріалу, а процес навчання стає більш творчим і захопливим.

Виклад основного матеріалу. Гра в історії людства виконувала важливу роль, була складовою формування особистості, виховання людини-громадянина. Ігри змінювалися впродовж різних періодів роз-

витку людського суспільства, але їх сутність зберігалася. В Античний період у греків гра слугувала одним із найголовніших факторів розвитку й удосконалення особистості; ігри мали характер святкування і національних традицій. У Римі ігри займали значну частину громадського і приватного життя. Найвидатніший педагог Риму М. Фабій Квінтіліан, обираючи ігри, віддавав перевагу тим, що сприяли розумовому розвитку дітей.

У період Середньовіччя (XIII–XIV ст.) лицарські турніри стали відображенням суті життя правлячої верхівки, а тому був започаткований звичай готувати синів до лицарства вже змалку, із 7-річного віку. Зразком особливого виду лицарства були в цей же час козаки-запорожці – оборонці України, які, готуючись до захисту Батьківщини, змагалися у мистецтві бойових ігор.

Новий етап розвитку ігор стосується епохи Відродження. Серед італійських педагогів, котрі надали школі нового вигляду і використовували метод гри – Вітторіно да Фельтре (1378–1446). Французький філософ і просвітник Ф. Рабле (1483–1553) у двадцять другій главі першої книги „Гаргантюа” перераховує різноманітні ігри, за допомогою яких Гаргантюа мав розважатися, тренувати розум і вдосконалювати тіло. Будь-яка гра повинна, за Рабле, виконуватися добровільно, так, щоб при бажанні вона могла бути призупинена; зазвичай таке бажання настає, коли тіло втомлене і виснажене.

У середині XVI ст. М. Монтень (1533–1592) пише: „Ігри та тілесні вправи повинні становити значну частину навчання”. Думки про необхідність упровадження ігор у виховання і навчання дітей знаходимо у М. Лютера й у Я. А. Коменського, який писав про потребу вироблення хорошого, легкого, приємного і надійного методу навчання, що нагадував би гру: „Альфойо і Омегомо нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за якого б учителі менше навчали, а учні більше б навчалися” [11, с. 162].

У період Нового часу педагогі-сенсуалісти також надавали великого значення застосуванню ігрових методів у навчанні. Дж. Локк (1632–1704), який відкрив у своєму „Досвіді про людський розум” нові горизонти для психології і педагогіки, не міг обійти питання про роль гри у вихованні, оскільки вона відображає особливості англійського народного життя. „Усі ігри і розваги дітей, – писав педагог, – повинні бути такими, щоб завдяки їм вироблялися хороші й корисні звички, тому що інакше вони породять погані звички”. Великий лейпцизький філософ Г. Лейбніц (1646–1716) провів справжнє наукове дослідження з метою вивчити правила і специфіку процесу гри в дітей та дорослих. А Ф. Фенелон (1651–1715) – автор „Телемака” – доходить висновку: „Надайте дитині можли-

вість грати і поєднуйте з грою навчання так, щоб мудрість з'являлась перед нею лише час від часу і з веселим обличчям; не втомлюйте її настирливою серйозністю". Водночас Фенелон застерігав: „Ігри, що є надто розважальними і збуджують пристрасть чи привчають до недостойних рухів, повинні бути усунені". Як потрібно прислухатися до цих порад організаторам сучасних розважальних ігор і видовищ, що часто призводять до негативних наслідків!

Ж.-Ж. Руссо (1712–1778) у книзі „Еміль, або Про виховання" описує властивості виховних ігор: „Любіть дитинство, заохочуйте його ігри, його розваги, чудово безпосередність його сутності...". „Уся різниця, – говорив Руссо, – полягає в тому, щоб дитина не просто грала, а у своїх іграх навчалася мислити". Проблемою виховання займався і Еммануїл Кант (1724–1804), який наголошував на тому, щоб дитина була жвавою і веселою: „Немає нічого більш смішного, ніж статечність дорослого в дитині...", але при цьому „надзвичайно шкідливо буває, коли дитину привчають на все дивитися як на гру".

Справжнім засновником „школи ігор" стає Ф. Фребель (1782–1852), який, убачаючи в іграх один із важливих факторів виховання, розробив їх класифікацію: „Ігри бувають троякого роду; це – або наслідування реального життя, або застосування того, що засвоєно в школі, або, нарешті, різноманітні продукти творчої і зображальної діяльності". Далі Фребель дає й іншу класифікацію: „Ігри можуть бути, з одного боку, тілесними, тобто такими, які полягають у вдосконаленні сили й спритності або слугують вираженням життєрадісності, далі – іграми відчуттів, і, нарешті, – розумовими". Фребель наголошував, що „гра – вища ступінь людського розвитку". Особливу роль іграм він відводив після появи мови в дитини: „Гра цього віку – серцевина всього майбутнього життя". „У кожному домі, – говорив Фребель, – має бути особливе місце для ігор дітей", оскільки „що вода для річки й озера, то гра для дитячого духу".

У детальному збірнику юнацьких ігор, виданому К. Белезом, керівником шкільної справи у Парижі, знаходимо такий розподіл: 1) рухливі ігри без іграшок; 2) рухливі ігри з іграшками; 3) спокійні ігри (доміно, шахи); 4) особливі тілесні вправи, включаючи гімнастику, плавання тощо; 5) розумовий відпочинок; 6) ігри в карти та фокуси. Е. Сафре у своїй статті, вміщеній у педагогічному словникові Ф. Бютсона, до вищезгаданого переліку додає розділ сьомий – „Громадські ігри (суспільні)".

Згідно з поглядами І. Шиллера, людина у певний момент перестає задовольнятися тим, чого досягла, і прагне до нової насолоди, яку їй дає гра. Г. Спенсер стверджує, що гра являє собою „штучне прикладання енергії", яка в разі браку природного застосування витрачається на

увяні дії замість того, щоб бути використаною під час справжніх дій. К. Бернард називає гру „витрачанням запасного капіталу для отримання задоволення; це повторення прихованої сили, потенційної енергії на енергію діючу, яка виявляється в різноманітний спосіб, але метою якої завжди є лише задоволення". Проте якщо гра – еквівалент накопиченої енергії, то, згідно з К. Бернардом, вона водночас є і засобом збільшення цієї енергії. Цінність гри – у задоволенні, виграші, вигоді. Повторення одних і тих же дій є необхідною умовою полегшення й удосконалення здібностей до гри. Чим більше дитина грає, тим більше виграє і тим більше вона хоче грати.

Для виникнення гри потрібен, крім певних знань та сил, ще і більш або менш високий ступінь розвитку психічної діяльності. Д. Колодця – професор Палермського університету – пише: „Щоб бути готовою до гри, дитина має попередньо досягти відомого ступеня фізичного і психічного розвитку" [10, с. 22].

А. Макаренко домагався, щоб кожна гра давала найбільший педагогічний результат, який тільки вона може дати. „Виховання майбутнього дядя, – писав А. Макаренко, – має полягати не в усуненні гри, а в такій організації її, коли гра залишається грою, але [...] виховуються якості майбутнього працівника і громадянина" [12, с. 374]. Говорячи про гру, маємо пам'ятати думку В. Сухомлинського: „Без гри немає й не може бути повноцінного розумового розвитку" [15, с. 25].

Цей короткий історичний екскурс варто завершити заувагою про те, що система освіти, незважаючи на те, що має справу з дітьми, які не можуть жити без гри, виявилася найконсервативнішою галуззю і майже не використовує ігрові технології для формування знань, умінь і навичок учнівської молоді.

Термін «педагогічні технології» уперше було застосовано щодо освітнього процесу у 1882 р. англійцем Дж. Саллі [7]. Однак розуміння та використання цього поняття супроводжує багато протиріч. У наш час, починаючи з 90-х років ХХ ст., поняття «педагогічні технології» міцно увійшло у вичизняну педагогічну лексику.

У Великому тлумачному словнику подається визначення технології як «сукупності знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій при виробництві чого-небудь» [3, с. 1456]. В. Безпалько розглядає педагогічну технологію як «змістовну техніку реалізації навчального процесу» [1], а Г. Селевко – як «науку, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання та систему способів, принципів і регулятивів навчання» [14, с. 14].

Із-поміж педагогічних технологій виділяють: за філософською основою – матеріалістичні та ідеалістичні, діалектичні і метафізичні, сциентичні (наукові) й релігійні, гуманістичні, антропо- і теософічні, прагматичні та екзистенціалістичні; за

рівнем використання – загальнопедагогічні, локальні (модульні) та частково методичні (предметні); за *провідним фактором розвитку психічного*: біогенні, соціогенні, психогенні та ідеалістичні; за *домінуючим методом* – репродуктивні, програмовані, пояснювально-ілюстративні, діалогічні, розвивальні, ігрові, проблемні, творчі, саморозвивальні та інформаційні (комп'ютерні). Однак не існує монотехнологій, що використовують лише один фактор, метод, принцип – педагогічна технологія завжди є комплексною і, зосереджуючись на тому чи тому аспекті навчального процесу, технологія стає характерною і отримує свою назву [6].

У сучасній школі, що має за мету активізацію та інтенсифікацію навчання, ігри використовуються як самостійна технологія для вивчення понять, тем, розділів навчальної програми; як елементи більш широкої технології; як технологія поза-класної роботи; як частина уроку / урок.

Поняття «ігрові педагогічні технології» включає широку групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різноманітних педагогічних ігор. На відміну від ігор узагалі педагогічна гра має істотну ознаку – чітко визначену мету навчання і відповідний педагогічний результат, що можуть бути зумовлені та реально виявлені і характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю.

Місце і роль ігрової технології в початково-виховному процесі, взаємозв'язок ігрових елементів і навчання залежать від розуміння вчителем функцій і класифікації ігор.

У навчально-виховному процесі гра реалізує кілька функцій:

- **навчальну** – розвиток умінь та навичок діяльності;
- **комунікативну** – оволодіння комунікативними здібностями та культурою спілкування;
- **психологічну** – підготовка фізіологічного та емоційного стану для більш ефективної діяльності, перебудова власної психіки та оволодіння перцептивними і сугестивними здібностями;
- **розвивальну** – активізація резервних можливостей гармонійного розвитку особистості;
- **виховну** – психотренінг і психокорекція в ігрових моделях життєвих ситуацій;
- **релаксаційну** – усунення емоційного напруження, викликаного інтенсивним навчанням;
- **розважальну** – створення сприятливої атмосфери на заняттях [16, с. 6].

Н. Анікеєва в книзі для вчителя „Виховання грою” наголошує, що основні виховні функції гри забезпечують створення мажорного, оптимістичного стилю в колективі; ефективність впливу на особистість; усунення нервової напруги; стимуляцію творчості вихованців.

В освітньому процесі (за класифікацією О. Газмана) вирізняють такі види ігор:

1. Рухливі – найважливіший засіб фізичного виховання дітей дошкільного та, особливо, шкільного віку. Вони завжди потребують від тих, хто грає, активних рухливих дій, що спрямовані на досягнення умовної мети, зазначеної у правилах.

Спеціалісти відзначають, що основна особливість рухливих ігор школярів – це їх змагальний, творчий, колективний характер. У них виявляється вміння діяти командно в умовах, що безперервно змінюються. Величезне значення мають рухливі ігри у моральному вихованні. Вони розвивають почуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії друга.

2. Сюжетно-рольові ігри (іноді їх називають сюжетними) посідають особливе місце у моральному вихованні дитини. Вони мають здебільшого колективний характер, тому що відбуваються відносини в суспільстві. Поділяють їх на рольові, режисерські, ігри-драматизації.

Сюжет можуть мати театралізовані дитячі свята, карнавали, будівельно-конструкторські ігри та ігри з елементами праці. У цих іграх на основі життєвих або художніх вражень вільно й самостійно відтворюються соціальні відносини та матеріальні об'єкти або розігруються фантастичні ситуації, що не мають аналогу в житті. Основні компоненти рольової гри – тема, зміст, уявна ситуація, сюжет та роль.

У наш час з'явилися і дедалі активніше використовуються у навчанні комп'ютерні ігри.

3. Комп'ютерні ігри мають перевагу перед іншими формами ігор: вони наочно демонструють рольові способи вирішення ігрових завдань, наприклад, у динаміці подають результати спільних дій та спілкування персонажів, їх емоційні реакції під час успіху або невдачі, що в житті складно уявити. Взірцем таких ігор можуть бути народні казки та фольклорні твори. За допомогою комп'ютерних ігор діти набувають досвіду моральної поведінки в найрізноманітніших умовах життя. Такі ігри допомагають уникати штампів та стандартів під час оцінювання поведінки різних персонажів у різних ситуаціях. Діти практично засвоюють засоби комунікації, способи спілкування та висловлення емоцій. Усі комп'ютерні програми для дітей повинні бути позитивно морально спрямованими, містити нові елементи, але в жодному разі не мають бути агресивними та жорстокими.

4. Дидактичні ігри відрізняються за навчальним змістом, пізнавальною діяльністю дітей, ігровими діями та правилами, організацією і взаємовідносинами дітей, за роллю викладача. Перераховані ознаки притаманні всім іграм, але в одних більш чітко простежуються одні особливості, а в інших – інші.

У різних збірниках міститься інформація про загалом більше ніж 500 дидактичних ігор, але чіткої класифікації ігор за

видами немає. Досить часто ігри співвідносяться зі змістом навчання та виховання. У цій класифікації можна виокремити такі типи ігор: ігри, що стосуються сенсорного виховання; словесні; ігри, що сприяють ознайомленню з природою; ігри, що допомагають формуванню математичних уявлень тощо. Іноді ігри співвідносяться із матеріалом: ігри з дидактичними іграшками; настільно-друковані; словесні; псевдосюжетні. Така класифікація підкреслює спрямованість ігор на навчання, пізнавальну діяльність дітей, але не розкриває достатньою мірою основи дидактичної гри — особливостей ігрової діяльності дітей, ігрових завдань, ігрових дій та правил, організації життя дітей, керівництва вихователя. Умовно можна виділити декілька типів дидактичних ігор, що згруповані за видом діяльності учнів: ігри-мандрівки; ігри-доручення; ігри-загадки; ігри-бесіди (ігри-діалоги) [4].

В. Коваленко в книзі для вчителя „Дидактичні ігри на уроках математики”, називає ігри „сучасним і визнаним методом навчання і виховання, що має освітню, розвивальну і виховну функції, які діють в органічній єдності”, проте висловлює занепокоєння через „брак методичних розробок із цього питання і постійну нестачу особистого часу вчителя для створення і режисури дидактичних ігор, які потребують підвищеної методичної і професійної майстерності” [9, с. 3]. В. Коваленко наголошує: „Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, справедливо вбачає в них можливість ефективної організації взаємодії педагога і учнів, продуктивної форми їх спілкування з властивими їм елементами змагання, безпосередності, невідомого інтересу... Гра — творчість, гра — праця, у процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, мислити самостійно, розвиваються увага, прагнення до знань... Навіть найпасивніші з дітей включаються в гру охоче, докладаючи всіх зусиль, щоб не підвести товаришів по грі. Під час гри діти, як правило, дуже уважні, зосереджені і дисципліновані... гра повинна розглядатися як могутній незамінний важіль розумового розвитку дитини” [9, с. 3–4].

З огляду на проаналізовані аспекти навчально-педагогічних ігор використання їх у навчальному процесі освітнього закладу можна вважати одним із важливих шляхів його активізації, а гру — активатором процесу практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. — М. : Просвещение, 1995. — 517 с.
2. Бойко А. Упровадження інновацій як чинник оптимізації співвідношення педагогічної теорії і практики / А. Бойко // Рідна школа: науково-педагогічний журнал. — 2011. — № 8–9. — С. 15–22.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. Бусел В. Т. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Види ігор // Вчитель вчителю, батькам, учням : збірник статей [електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.teacher.at.ua/publ/vidi_igor/ 38-1-0-01130.
5. Гребенюк О. Педагогічні технології та інновації [Текст] / О. Гребенюк // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. — 2011. — № 1. — С. 25–27.
6. Гурин Ю. В. Урок плюс Игра: Современные игровые технологии для школьников / Ю. Гурин. — М. : Сфера, СПб. : Речь, 2010. — 157 с.
7. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 450 с.
8. Запорожцева Н. Л. Ігрові педагогічні технології : методична доповідь / Н. Л. Запорожцева. — Амвросіївка : Вид-во Амвросіївського інженерно-технологічного технікуму, 2012. — 10 с.
9. Коваленко В. Г. Дидактические игры на уроках математики / В. Г. Коваленко. — М. : Просвещение, 1990. — 96 с.
10. Колодця Д. А. Детські ігри / Д. А. Колодця. — М. : Без места, 1909. — 89 с.
11. Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский // Избр. соч. — М. : Педагогика, 1965.
12. Макаренко А. С. Гра / А. С. Макаренко // Твори : в 7 т. — К. : Рад. школа, 1954. — Т. 4. — С. 367–368.
13. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття. — К. : Шкільний світ, 2002. — 24 с.
14. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. — М. : Народное образование, 2002. — 256 с. — С. 14.
15. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. — К. : Радянська школа, 1972. — Вибр. тв. в 5 т. — Т. 3. — 244 с.
16. Топчій Г. С. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя : автореферат дис. ... канд. пед. н. : 13.00.04 / Г. С. Топчій. — Харків, 2011. — 20 с. — С. 6.
17. Щербань П. М. Формування педагогічної культури майбутніх учителів історії і права засобами навчально-педагогічних ігор : навч. посіб. / П. М. Щербань, А. А. Булда. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. — 203 с.

Цитувати: Щербань П. М. Ігрові технології в освіті: історія і перспективи / П. М. Щербань // Постметодика. — 2014. — № . — С. 38–42.

© П. М. Щербань, 2014. Стаття надійшла в редакцію 25.01.2013 ■

УДК 37.016:53

ФІЗИКА У ФУТБОЛІ

С. Б. Кривчун

Досліджено прояви законів природи під час гри у футбол, точки дотику науки і спортивної гри. Доводиться, що для досягнення спортивних вершин не досить лише фізичної підготовки. Матеріал розраховано на вчителів та учнів загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: фізика, футбол, закони Ньютона, сили тяжіння, траєкторія польоту м'яча, величина та напрям швидкості м'яча, правильність і точність удару.

Кривчун С. Б. Физика в футболе

Исследуются проявления законов природы во время игры в футбол, точки соприкосновения науки и спортивной игры. Доказано, что для достижения спортивных вершин не достаточно только физической подготовки. Материал рассчитан на учителей и учащихся общеобразовательных заведений.

Ключевые слова: физика, футбол, законы Ньютона, силы притяжения, траектория полета мяча, величина и направление скорости мяча, правильность и точность удара.

Krivchun S. B. Physics in Football

Author of this paper researches how laws of the nature works in the time of playing football, cross points of science and sport game. She comes to the conclusion that physical training is not enough to achieve the highest scores in sport. Paper would be interesting for teachers and students of secondary schools.

Keywords: physics, football, Newton laws, attractive forces, ball trajectory, size and direction of ball speed, correctness and accuracy of kick.

Захоплення моїх учнів футболом навело на думку дослідити закони природи, що мають вияв у цьому виді спорту. Дітям подобається футбол, оскільки він потребує високої швидкості реакції та мислення. Ця стаття написана з метою зацікавлення учнів фізикою, її популяризації як науки та сприяння поглибленню знань школярів на прикладах вияву фізичних законів під час гри у футбол.

Це – одна з найбільш популярних спортивних ігор на планеті. Серед учених саме фізики найбільше захоплювалися футболом. Достатньо згадати таких корифеїв науки: британців Ф. Астона, наукові праці якого стосуються атомної і ядерної фізики, Е. Резерфорда, котрий заклав основи сучасного вчення про радіоактивність і теорії будови атома, відкрив альфа- і бета-промені; данця Н. Бора, автора першої квантової теорії атома. Свого часу Н. Бор був запасним голкіпером збірної Данії з футболу. Слід згадати також і француза Ф. Жоліо-Кюрі, який досліджував ядерні реакції, спричинювані альфа-частинками, відкрив новий

тип радіоактивності – позитронної – та штучну радіоактивність.

Під час гри мають вияв багато законів фізики, зокрема три закони Ньютона, закони всесвітнього тяжіння, збереження імпульсу та енергії. До того ж, футбол яскраво і багатоваріантно демонструє таке поширене у природі явище, як удар, закони якого пояснює фізика. Із розвитком суспільства спортивні ігри покращуються, зокрема завдяки раціональнішому використанню в ігрових ситуаціях досягнень біофізики та інших наук. У цьому контексті слід згадати такі факти.

Організм людини складається із 639 м'язів. Ураховуючи можливості переміщення корпусу тіла, голови й кінцівок, людина за допомогою м'язів може здійснювати 107 рухів, тобто мати 107 ступенів свободи. [6; с. 98]. Однак реалізувати одночасно всі ступені свободи не можна; космонавт, наприклад, в умовах невагомості і без скафандра може реалізувати 39 ступенів свободи, а у скафандрі – лише 36. Від кількості таких ступенів свободи залежить спритність, із якою

людина керує своїм тілом. Під час тренувань із метою опанування більшою кількістю ступенів свободи руху футболіст здобуває перевагу над менш підготовленим супротивником.

Оскільки у м'язах людини відбувається пряме перетворення хімічної енергії у механічну (без стадій перетворення хімічної енергії в тепло – цей процес відбувається в шлунку) м'язи мають високий ККД – приблизно 80–90 %, що значно перевищує ККД теплових машин. ККД усього організму – лише 20 %, оскільки цю величину знижують процеси в шлунку. Якщо ж людина підніме до максимального рівня чіткість, швидкість руху, ККД може бути збільшеним до 25 %. Відомо, що при високій чіткості і швидкості руху людина у межах кількох секунд може розвивати за допомогою м'язів потужність, що перевищує середню потужність коня, однак при тривалій роботі м'язи втомлюються і зменшують віддачу. У результаті за повний робочий день потужність людини може становити приблизно 1/12 кінських сил. Зрозуміло, що футболісти повинні враховувати в грі ці можливості організму людини. Для поліпшення техніки володіння гравцями м'ячем, підвищення сили й точності удару використовується швидкісна кінозйомка взаємодії футболіста з м'ячем, виявляючи такі фази цього процесу, що не фіксуються оком, але які можуть виявитися корисними для його покращення, наприклад, успішного виконання такого важкого удару, як «сухий лист».

Особливо слід відзначити важливість швидкості реакції у футболі. Насамперед це стосується гри воротаря. Оцінити швидкість його реакції можливо, якщо пам'ятати, що для людини і багатьох тварин верхньою межею швидкості реакції є час, необхідний нервовій клітині для прийому інформації. Цей час дорівнює 0,01с; коли об'єкт зафіксований оком, мозок розрізняє його за 0,05 с. Відомо також, що «один із головних біоритмів мозку припадає на діапазон частот 8–13 Гц, або середню частоту 10 Гц, якій відповідає період 0,1с. Цей час характеризує такий стан мозку, коли він не вступив у роботу, але повністю до неї підготовлений» [1; с. 158]. Таким чином, швидкість реакції голкіпера може перебувати у межах 0,1–0,05с. Оскільки період кліпання ока здійснюється у межах 0,2–0,5 Гц, воротар не повинен кліпати при пробитті йому пенальті. І ще: зазвичай, що талановитіша людина, тим швидше вона міркує; це важливо й у футболі: від швидкості реалізації ідей, які виникли у футболістів у ході гри, нерідко залежить результат матчу. Швидкість ігрового мислення гравців футбольної зустрічі – одна з важливих умов успішного її розвитку й завершення.

У футболу давня й славетна історія, що наводить на роздуми про таємниці його популярності. Футбол – це один із найбільш універсальних видів спорту.

Футболіст повинен не тільки гарно володіти м'ячем, точно передавати його партнерам і влучно бити по воротах, а й швидко бігати, високо стрибати, володіти своїм тілом, як акробат, бути витривалим, як марафонець, передбачати розвиток подій на зеленому полі на декілька кроків уперед, як шахматист, а також знати закони фізики.

Перший закон Ньютона

Будь-яка матеріальна точка (тіло) зберігає стан спокою або рівномірного прямолінійного руху доти, поки дія інших тіл не змусить її (його) змінити цей стан. М'яч інколи можна вважати матеріальною точкою і знехтувати його розмірами.

Можна побачити м'яч на зеленому полі стадіону, який знаходиться в стані спокою доти, доки на нього не діятиме гравець, а якщо м'яч уже рухається із певною швидкістю, яку можна вважати сталою на невеликому проміжку часу, то тільки зіткнення з різними частинами тіла гравця може змінити напрям швидкості та її модуль, тобто чисельне значення.

Правилами гри у футбол заборонено під час підкату торкання ніг гравця до взаємодії з м'ячем. У цьому випадку ноги гравця, який рухався з певною швидкістю, зупиняються, і гравець далі рухається за інерцією.

Стан м'яча змінюється під час дії на нього гравця з певною силою. Сила – векторна величина, яка є мірою механічної дії на тіло з боку інших тіл або полів, унаслідок якої тіло набуває прискорення або змінює свої форму та розміри.

Другий закон Ньютона

Прискорення, якого набуває матеріальна точка (тіло), пропорційне до сили, що його викликає, збігається з нею за напрямом і обернено пропорційне масі матеріальної точки (тіла).

$$\vec{a} = \frac{\vec{F}}{m}$$

М'яч набуває прискорення під час удару.

У механіці велике значення має принцип незалежності дії сил: якщо на матеріальну точку діє одночасно декілька сил, то кожна із цих сил надає матеріальній точці прискорення відповідно до другого закону Ньютона, нібито інших сил і не було. Відповідно до цього принципу, сили та прискорення можна розкласти на складові, використання яких приводить до суттєвого спрощення рішення задачі про рух тіла під дією кількох сил.

Якщо на матеріальну точку діє одночасно декілька сил, то під F у другому законі Ньютона розуміють результуючу силу.

Удар – це зіткнення двох або більшої кількості тіл, при якому взаємодія триває дуже короткий час. Виходячи із цього визначення, прикладом є удар по м'ячу.

Удар – це дія одного тіла на інше з певною силою, від напрямку, точки прикладання та величини якої залежить траєкторія польоту м'яча.

«Сухий лист» – нависний удар з обертанням м'яча та викривленою траєкторією польоту його руху в горизонтальній або вертикальній площині в результаті обертання. Такий удар просто феноменально виконував Валерій Лобановський. Навіть журналіст А. Галинський, який завжди неприязно ставився до спортсмена, вимушений був визнати: «Суть корнера Лобановського полягала у поєднанні удару величезної сили, який досягався за допомогою спринтерської швидкості дальнього розбігу та віртуозної підрізки м'яча. У кінцевому підсумку м'яч падав, наче «сухий лист», в одній точці» [4; с. 42]. У своїх «фірмових» кутових Лобановський використовував «ефект Магнуса», згідно з яким тіло, що обертається, відхиляється від прямолінійного руху. Футболіст за допомогою формул розраховував швидкість розбігу, точку прикладання удару по м'ячу та його силу, а потім довів виконання кутового до автоматизму, сотні разів відпрацьовуючи удар на тренуваннях.

Ефект Магнуса полягає в тому, що на м'яч, який обертається навколо вертикальної осі, під час польоту у повітрі діє горизонтальна сила, яка відхиляє його в сторону. «Ця сила обумовлена різницею тисків із двох боків м'яча: з того боку, який при обертанні рухається назустріч потоку, тиск виявляється більшим, ніж із протилежного» [5; с. 203].

Третій закон Ньютона

Взаємодія між матеріальними точками (тілами) визначається третім законом Ньютона. Будь-яка дія матеріальних точок (тіл) одна на одну має характер взаємодії, тобто сили, з якими діють тіла одне на одне, завжди однакові за модулем, протилежно спрямовані й діють уздовж прямої, що з'єднує центри тіл.

$$\vec{F}_{1,2} = -\vec{F}_{2,1}$$

Ці сили прикладені до різних матеріальних точок (тіл), завжди діють парами і є силами однієї природи.

Приклад прояву третього закону Ньютона – взаємодія футболістів під час зіткнення та взаємодія гравців із м'ячем, коли кожне тіло набуває свого прискорення.

При використанні законів динаміки іноді припускаються помилки: оскільки сила, що діє, завжди викликає рівнозначну за модулями і протилежно спрямовану силу протидії, то їх рівнодійна сила повинна дорівнювати нулю і тіла взагалі не отримують прискорення. При цьому слід пам'ятати, що в другому законі Ньютона мова йде про прискорення, яке набуває тілом під дією прикладених до нього сил. Якщо прискорення дорівнює нулю, це означає, що нулю дорівнює й

рівнодійна всіх прикладених до тіла сил. Третій же закон Ньютона говорить про рівність сил, прикладених до різних тіл. На кожне з двох тіл, що взаємодіють, діє тільки одна сила, яка і надає цим тілам прискорення.

Рух м'яча під дією сили тяжіння

Сила тяжіння – це сила, що діє на будь-яку матеріальну точку (тіло), яка знаходиться поблизу земної поверхні, і визначається як геометрична сума сил: сили притягання Землі і доцентрової сили енергії, що враховує ефект добового обертання Землі. Спостереження дають змогу зробити висновок, що тіло, яке не має опори, падає на Землю.

Коли м'ячу надана початкова швидкість, можна розглядати декілька варіантів його польоту.

1. Швидкість спрямована під кутом до горизонту. Прикладом може бути вибивання м'яча за середину поля. Часто отримують мати справу з рухом тіл, що отримують початкову швидкість не паралельно до сили тяжіння, а під деяким кутом до неї. Коли футболіст б'є по м'ячу, він надає саме таку швидкість.

Як у цьому разі рухається тіло? Будемо вважати, що повітря не взаємодіє з тілом.

Траєкторією польоту м'яча є парабола. Якщо знехтувати впливом повітря на рух м'яча, то на м'яч, кинутий під кутом до горизонту, як і на тіло, що вільно падає, або на тіло, що отримало початкову швидкість, спрямовану вертикально, діє тільки сила тяжіння. Хоч би як тіло не рухалося, сила тяжіння може надати йому тільки прискорення g , спрямоване вниз. Цим визначаються і траєкторія руху тіла, і характер його руху.

Для розв'язування фізичної задачі щодо цього явища візьмімо за початок відліку координат точку, із якої кинуте тіло, а за початок відліку часу – момент кидання. Вісь x спрямуємо горизонтально, а вісь y – вертикально вгору. На рис.1 бачимо, що проекція вектора

$$\vec{v}_0 \text{ на осі } x \text{ і } y$$

відповідно дорівнюють:

$$v_{0x} = v_0 \cos \alpha; \quad v_{0y} = v_0 \sin \alpha$$

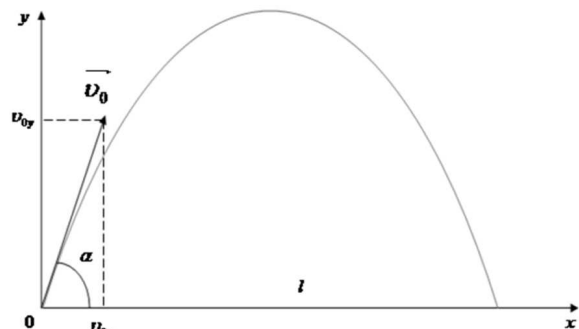

Рис. 1. Траєкторія руху тіла, кинутого під кутом горизонту

Оскільки на тіло діє сила тяжіння, то під час руху тіла змінюватиметься тільки проекція v_{0y} , а проекція v_{0x} – ні.

Тому координата x тіла з плином часу змінюється так само, як у прямолінійному рівномірному русі:

$$x = v_{0x}t. \quad (1)$$

Координата y змінюється так само, як у прямолінійному рівноприскореному русі:

$$y = v_{0y}t + \frac{g_y t^2}{2}. \quad (2)$$

Щоб знайти траєкторію руху тіла, треба підставити в рівняння (1) і (2) значення часу t , які послідовно збільшуються, і обчислити координати x і y для кожного значення t , якщо відомі значення модуля початкової швидкості v_0 і кута α .

За знайденими значеннями x і y наносимо точки, що зображують послідовні положення тіла. Сполучаючи їх плавною кривою, отримуємо траєкторію руху тіла. Вона буде подібна до тієї, що зображена на рис.1.

Час польоту можна визначити так:

$$t_{\text{польоту}} = \frac{2v_0 \sin \alpha}{g},$$

тоді дальність польоту може бути знайдена за формулою:

$$l = x_{\text{max}} = v_0 \cos \alpha \frac{2v_0 \sin \alpha}{g} = \frac{2v_0^2 \sin \alpha \cos \alpha}{g} = \frac{v_0^2 \sin 2\alpha}{g}.$$

Звідси бачимо, що дальність l буде найбільша, коли $\sin 2\alpha = 1$.

Це означає, що $2\alpha = 90^\circ$ і $\alpha = 45^\circ$ [2; с. 109].

2. М'яч можна кинути й так, що його початкова швидкість буде спрямована горизонтально, як у випадку відбивання м'яча головою з льоту. Дальність польоту тоді залежатиме тільки від висоти, тобто зросту футболіста, та швидкості, наданої м'ячу:

$$x = l = v_0 \sqrt{\frac{2h}{g}} \quad [2; \text{с. 107}].$$

І траєкторія польоту в цьому випадку нагадує гілку параболи.

Сила тертя

Відомо, що будь-яке тіло, яке рухається поверхнею іншого тіла, при відсутності дії на нього інших тіл із часом сповільнює свій рух і нарешті зупиняється. Це пояснює сила тертя, яка заважає руху тіл, що стикаються і рухаються одне відносно одного. Сили тертя залежать від швидкостей тіл. Вони можуть бути різної

природи, але внаслідок їх дії механічна енергія завжди перетворюється на внутрішню енергію тіл, що стикаються.

М'яч під час польоту з великою швидкістю взаємодіє з частинками повітря. Тому для того, щоб ним легко було керувати і бути впевненим у точності свого удару, треба зменшити вплив тертя на політ м'яча. Для зменшення сили тертя м'яч повинен мати форму ідеальної кулі й рівну поверхню.

Рис. 2. М'яч "Танго 12"

Офіційним м'ячем чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні та Польщі називають м'яч "Танго 12", який виготовлено технічним партнером УЄФА – компанією «Adidas» за новою безшовною технологією, на розробку якої пішло чотири роки. Капітан збірної Англії Девід Бекхем говорив: "Найголовніше для мене бути впевненим у м'ячі, знати, що він полетить туди, куди я його спрямую. Я відчув, що точність моїх кутових ударів, передач і вільних ударів значно покращилась. Я впевнений, що гра з таким чудовим м'ячем тільки додасть динаміки та видовищності, а воротарі змушені будуть працювати більше, ніж раніше" [3; с. 15].

На сучасному етапі технології виготовлення футбольних м'ячів постійно вдосконалюються, ураховуються всі вимоги та побажання спортсменів. На ігрові якості м'яча впливає й сила пружності, що виникає при його деформації, тому тиск повітря всередині камери футбольного м'яча повинен мати певне значення (0,7–1 атм.).

Після гри прийнято здувати камеру, щоб зменшити тиск всередині неї і цим зменшити навантаження на шви та панелі м'яча.

Закон збереження імпульсу

Імпульсом тіла називається добуток маси тіла на його швидкість:

$$\vec{p} = m\vec{v}.$$

Векторна сума імпульсів тіл, які утворюють замкнуту (ізолювану) систему, залишається сталою під час будь-яких взаємодій тіл цієї системи між собою:

$$p = \sum_{i=1}^n m_i v_i = \text{const}.$$

Гравця з м'ячем можна вважати замкненою системою тіл, на яку не діють зовнішні сили. Якщо ми маємо механічну систему, що складається з кількох тіл,

то, відповідно до третього закону Ньютона, сили, що діють між тілами, будуть рівними та протилежно спрямованими, тобто геометрична сума внутрішніх сил дорівнює нулю.

Закон збереження імпульсу виявляється під час будь-якої взаємодії футболіста з м'ячем. Імпульс, або певну кількість руху, отримують і гравець, і м'яч. Така взаємодія називається пружним ударом. Однак, ураховуючи, що маса футболіста значно перевищує масу м'яча, то більшої швидкості набуває м'яч. Для надання м'ячу ще більшої швидкості, наприклад, при виконанні кутового, футболіст набігає на м'яч, виконує удар з льоту.

Під час гри можна також спостерігати різні зіткнення гравців, які рухаються з певними швидкостями з метою оволодіння м'ячем, і результатом такого зіткнення може бути їх спільний рух, як у випадку із непружним ударом.

Механічна енергія

М'яч, що піднімається на певну висоту над поверхнею Землі, падаючи вниз, може виконати роботу, отже, система «м'яч – Земля» має енергію. Енергія, яка залежить від розміщення тіл, називається потенціальною.

$$E_k = mgh.$$

Під час удару м'яч пружно деформується, і ми маємо справу знову з потенціальною енергією, оскільки вона залежить від взаємного розміщення частин м'яча.

Енергію, яку має м'яч під час руху, називають кінетичною.

$$E_k = \frac{mv^2}{2}.$$

М'яч може одночасно мати і потенціальну, і кінетичну енергію. Під час руху та взаємодії з гравцями кінетична енергія м'яча може перетворюватися на потенціальну і навпаки. При цьому справджується закон збереження енергії. Повна механічна енергія замкненої системи тіл, які взаємодіють силами тяжіння та пружності, залишається незмінною. Усередині системи енергія може лише переходити від одного тіла до іншого чи перетворюватися з одного виду на інший.

Відносність руху

Положення тіла у просторі завжди задають відносно якогось іншого тіла – тіла відліку. Із цим тілом пов'язують систему координат, і положення тіла задають його координатами.

Але за тіло відліку можна взяти будь-яке тіло і з кожним із них пов'язати систему координат. Тоді положення того самого тіла можна розглядати відносно різних систем відліку. Координати того самого тіла відносно різних тіл відліку

можуть бути різними. Наприклад, положення м'яча на футбольному полі можна встановити, зазначивши, що він знаходиться на відстані L_1 від лівих воріт і на відстані L_2 від правих. При цьому поняття “зліва” та “справа” відносні. Це означає, що положення м'яча відносно, воно відмінне відносно різних систем відліку.

Механічний принцип відносності Галілея полягає в тому, що у всіх інерціальних системах відліку закони класичної динаміки мають однакову форму.

Відносний також і рух м'яча. Відносно одного воротаря м'яч може наблизитися, тоді як відносно іншого віддаляється. Різною буде й швидкість м'яча, що рухається відносно гравців, які пересуваються полем із власними швидкостями. Швидкість м'яча обчислюється за класичним законом додавання швидкостей.

Цікавим є використання закону додавання швидкостей для м'яча, що рухається в різних напрямках відносно Землі. Футболіст надає м'ячу швидкість v_2 . Унаслідок обертання Землі м'яч, перебуваючи ще на її поверхні, має швидкість v_1 , яка дорівнює швидкості цього місця.

Тоді в східному напрямі швидкість м'яча дорівнює

$$v = v_1 + v_2;$$

а в західному –

$$v = v_1 - v_2.$$

Але на полі під час передач м'яча швидкість обертання Землі не враховується.

Висновок

Звичайно, під час гри ніхто з гравців не здійснює розв'язків задач із розрахунку траєкторії польоту м'яча, величини та напрямку наданої м'ячу швидкості, бо правильність і точність удару відпрацьовується під час тренування, а на полі під час матчу розігрується та чи інша комбінація залежно від ситуації. Однак футбол, як доводить досвід видатних спортсменів, – гра не тільки атлетична, а й інтелектуальна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трофимова Т. И. Курс физики / Т. И. Трофимова. – М.: «Высшая школа», 1990. – 479 с.
2. Бар'яхтар В. Г. Фізика. 10 клас. Академічний рівень : підручник для загальноосвіт. навч. закладів / В. Г. Бар'яхтар. – Харків : «Ранок», 2010. – 256 с.
3. Малов В. И. Сто великих футболистов / В. И. Малов. – М.: «ВЕЧЕ», 2004. – 428 с.
4. Очкурова О. О. 50 знаменитых спортсменов Украины / О. О. Очкуров. – Харьков : «Фолио», 2004. – 288 с.
5. Уокер Дж. Физический фейерверк / Дж. Уокер. – М.: «Мир», 1979. – 288 с.
6. Климов Е. А. Введение в психологию труда : учебник для ВУЗов / Е. А. Климов. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 347 с.

Цитувати: Кривчун С. Б. Фізика у футболі / С. Б. Кривчун // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 43 – 47.

© С. Б. Кривчун, 2014. Стаття надійшла в редакцію 23.02.2014 ■

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

І. Ф. Гончаренко

Здійснено аналіз концептуальних підходів до визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність працівника вищої школи». Узагальнено думки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо складових психолого-педагогічної компетентності, подано характеристики цих складових та здійснено класифікацію за групами.

Ключові слова: компетентність, психолого-педагогічна компетентність, вища освіта, підвищення кваліфікації, навчання впродовж життя.

Гончаренко И. Ф. Характеристики психолого-педагогической компетентности научно-педагогического работника высшей школы в контексте обучения на протяжении всей жизни
Осуществлен анализ концептуальных подходов к определению понятия «психолого-педагогическая компетентность работника высшей школы». Представлен обзор работ отечественных и зарубежных исследователей по проблемам составляющих психолого-педагогической компетентности, приведены характеристики этих составляющих и классификация по группам.

Ключевые слова: компетентность, психолого-педагогическая компетентность, высшее образование, повышение квалификации, обучение на протяжении всей жизни.

Goncharenko I. F. The Characteristics of Psychological and Pedagogical Competence of Scientific and Pedagogical Specialist in The Context of Life Long Learning

The analysis of the conceptual approaches to the psychological and pedagogical competence characteristic of higher educational institutions' specialists' is done in the article. The domestic and international scientists' investigation on the psychological and pedagogical competence components and characteristics as well as groups classification is done.

Keywords: competence, psychological and pedagogical competence, higher educational institutions, in-service training, lifelong education.

Постановка проблеми. У контексті навчання роль психолого-педагогічної компетентності в розвитку професіоналізму науково-педагогічних працівників є ключовою. Розвиток її життя є важливим чинником в системі вищої та післядипломної освіти.

Особливого значення питання розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників набуває в контексті виокремлення міжнародними педагогічними колами компетентісно спрямованої освіти. Значні розробки в цій галузі здійснено в рамках діяльності міжнародних структур, зокрема, Ради Європи, Європейської Комісії ЄС, ЮНЕСКО, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного департаменту стандартів.

Компетентісно орієнтований підхід до формування змісту освіти на всіх її рівнях

є на сучасному етапі новим концептуальним орієнтиром її розвитку, чинником підвищення її якості та конкурентоспроможності. Важливим є розглянути поняття «компетентність» (англ. competence) з урахуванням різних поглядів на нього.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз зарубіжних і вітчизняних підходів до визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність» фахівця вищої школи та з'ясувати характеристики її складових.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання [17].

У програмі Федерального статистичного департаменту Швеції та Національного

Іван Федорович Гончаренко, заступник начальника Української військово-медичної академії по роботі з особовим складом, аспірант ДВНЗ УМО НАПН України

центру освітньої статистики США й Канади «Визначення та відбір компетентностей: «теоретичні й концептуальні засади» («Defenition and Selection of Competencies» [DeSeCo]) поняття «компетентність» визначено як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. При цьому складовими компетентності є знання, пізнавальні і практичні вміння та навички, ставлення, емоції, цінності та етичні норми, мотивація тощо [17].

У Лісабоні (2000 р.) Європейською Радою ЄС було прийнято Меморандум щодо навчання впродовж життя, де проголошено важливість участі особистості в неперервному процесі навчання, що забезпечує адаптацію до динамічних суспільних змін, професійний успіх й активну участь у формуванні майбутнього Європи. Україна долучилася до вищеприписаних процесів, що підтверджує, зокрема, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України» (2011 р.), де визнано необхідність упровадження національної рамки кваліфікацій та розроблення відповідних навчальних стандартів та програм.

Поняття «компетентність», «життєва компетентність» є ключовими у більшості парадигм моделей професійної компетентності. Психолого-педагогічна компетентність – основне ядро та складова професійної компетентності педагогічного працівника. Професійна компетентність науково-педагогічного працівника досліджується у працях численних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, Дж. Равен, Л. Салганік, Д. Рікен, У. Мозер, М. Спектор та ін. виокремили власне поняття «компетентність» та ключові (найвагоміші і найбільш інтегровані) компетентності, що сприяють досягненню особистістю успіху в житті, сприяють підвищенню якості суспільних інститутів.

В. І. Луговий визначає «компетентність» як «інтегральну характеристику особи, що розкладається на диференціальні компетентності. Тобто загальна компетентність складається з окремих частинних компетентностей. При цьому терміну компетенція надається значення юридичного характеру як певних повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій» [7, с. 8].

Теоретико-методологічні основи розвитку вищої освіти, зокрема, професійної підготовки педагогічних працівників, теоретичні та методичні засади формування професіоналізму, професійних культур, майстерності, компетентності викладачів, науково-педагогічних працівників ВНЗ досліджено у працях В. П. Андрущенко, В. І. Бондаря, Н. В. Гузій, О. І. Гури, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, І. Ф. Ісаєвої, В. Г. Кременя, Н. В. Кузьміної, В. І. Лозової, В. І. Лугового, В. К. Майборода, В. І. Маслової, О. В. Олійника, І. П. Підласого, Н. Г. Протасової, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєвої та ін. [3; 7; 7; 12].

У сучасній науці немає єдності поглядів щодо визначення, структури, характеристик та змістового наповнення поняття «психолого-педагогічна компетентність педагогічного працівника».

Одним із важливих підходів стосовно розвитку психолого-педагогічної компетентності працівників вищої школи є андрагогічний (Н. І. Клокар, З. В. Рябова, Л. Д. Покрєва, Н. Г. Протасова) [5; 12]. При аналізі вищезгаданого поняття варто урахувувати думок авторів, котрі розробляють питання психологічної компетентності та готовності фахівця до педагогічної діяльності (О. І. Бондарчук, С. Д. Максименко, Н. І. Клокар та ін.) [1; 5].

Теоретико-методологічні основи розвитку психолого-педагогічної компетентності педагога вищої школи ґрунтовно досліджуються у працях О. І. Гури, Л. О. Савенкової, Л. Д. Зеленської, Ю. С. Красильника, Н. В. Кузьміної, О. Іващенко та ін. [3; 6; 7].

І. А. Зязюн розглядає компетентність фахівця як першооснову професійності. На перше місце він ставить комплексність знань, що стосуються вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ, обирати засоби взаємодії. Л. Д. Зеленська серед складових професійно-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу (спеціально-фахова, загальнокультурна, та аутопсихологічна) окремо виділяє психолого-педагогічну компетентність. У працях російських дослідників-психологів (Ю. І. Ємельянова, Л. С. Колмогорова, Л. А. Петровської, Л. Д. Столяренка, М. А. Холодної та ін.) досліджується структура психолого-педагогічної компетентності, що, на думку авторів, містить такі структурні елементи: компетентність у спілкуванні; інтелектуальна компетентність; соціально-психологічна компетентність [10].

Психолого-педагогічну компетентність Н. В. Кузьміна розглядає як володіння педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини із суб'єктами навчання, здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, обізнаність з основами вікової психології, психології міжособистісного та педагогічного спілкування, уміння розвивати в суб'єктив навчання мотивацію до самовдосконалення [7].

Ю. С. Красильник зазначає, що психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника є властивістю особистості, що означає поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності є розвинена педагогічна майстерність, особливо педагогічні здібності як комплекс психічних властивостей і якостей особистості, що є умовою продуктивних досягнень у науково-

*Характеристики психолого-педагогічної компетентності
працівника вищої школи*

Визначення (складові та характеристики)	Автор
Обізнаність із директивними документами уряду про освіту; освоєння нових досліджень психолого-педагогічних наук і методик викладання предметів; уміння оперувати науковою психолого-педагогічною технологією; уміння застосовувати нові методи та прийоми навчання, виховання й розвитку, створювати позитивний емоційний настрій на заняттях, керувати поведінкою студентів на заняттях. Здатність визнавати особистість студента як найвищу цінність (готовність сприймати студентів такими, якими вони є, уміння спокійно ставитися до їх можливих помилок, терпляче й уважно реагувати на їх погляди, висловлювання, почуття, відчувати емоційний стан студентів як власний). Уміння творчо самовиражатися (наявність педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, професійного вміння, потенціалу, мислення, педагогічної техніки й такту).	А. М. Москаленко
Складна особистісно-професійна системна якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію (самопідготовку та самореалізацію) особистості відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі і виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності.	О. І. Гура
Властивість особистості, що передбачає поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні і виховні завдання і виявляється у поєднанні трьох взаємопов'язаних підсистем: соціокультурної компетентності (висока загальна культура, мудрість, громадянська зацікавленість, гуманістично-демократичні принципи формування особистості, особистісно орієнтований підхід до виховання, оптимізм); компетентної побудови відносин (гуманістична спрямованість, висока моральність, суб'єкт-суб'єктні відносини, колективність, співробітництво, самоуправління); технологічної компетентності (інформаційно-змістовні технології, педагогічна техніка, набір форм, методів та прийомів педагогічного впливу, педагогічна творчість, інноваційна діяльність).	Ю. С. Красильник
Володіння педагогом педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини із суб'єктами навчання та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, знання основ педагогіки, уміння розвивати в суб'єктів навчання інтерес до самовдосконалення.	Н. В. Кузьміна
Наявність психолого-педагогічних знань, які є підґрунтям конкретно-методологічного аналізу практичних ситуацій і критеріїв оцінки результативності виконаних педагогом дій.	Г. Сухобська
Сукупність психолого-педагогічних якостей, що впливають на результативність діяльності.	А. Макарова
Готовність спеціаліста виконувати професійно-педагогічні функції відповідно до прийнятих у соціумі норм, стандартів та сукупність певних якостей (властивостей) особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в освітньому процесі.	М. Лук'янова
Стала підструктура педагогічної свідомості особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності.	О. В. Полуніна
Сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, які сприяють зростанню професіоналізму, дають змогу досягати якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності.	О. Іващенко
Складові психолого-педагогічної компетентності: комунікативна (розвиток та вдосконалення комунікативних здібностей та комунікативних умінь викладачів, необхідних для педагогічного спілкування); гностична (забезпечує мотивацію навчальної діяльності студентів та реалізацію методів навчання); проектувальна (забезпечує проектування навчальних технологій); організаторська (здійснення самоуправління власною діяльністю та діяльністю студентів у процесі реалізації різних форм навчання); діагностувальна (діагностика здатності студентів до навчання, міжособистісних стосунків та мікроклімату в групі і дослідження психологічних особливостей студентів).	Л.О. Савенкова
Складові: мотиваційна, пізнавальна, особистісна, поведінкова.	О. М. Котикова

педагогічній діяльності. Структуру психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника Ю. С. Красильник розглядає у вигляді трьох взаємопов'язаних підсистем: соціокультурної компетентності; компетентності побудови відносин; технологічної компетентності [6].

Л. О. Савенкова вирізняє в структурі психолого-педагогічної компетентності такі складові: комунікативна, гностична, проектувальна, організаторська, діагностувальна компетентності [14, с. 90].

О. І. Гура стверджує, що психолого-педагогічна компетентність відбиває основні вимоги суспільства до педагога як особистості й суб'єкта професійної педагогіч-

А. М. Москаленко вважає, що психолого-педагогічна компетентність педагога вищої школи базується на професійних знаннях, що застосовуються у процесі освітньої діяльності та постійно розвиваються [9, с. 52]. О. Іващенко характеризує психолого-педагогічну компетентність як сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, що сприяють зростанню професіоналізму, уможливають досягнення якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності [4, с. 133]. Дослідник О. В. Полуніна окреслює психолого-педагогічну компетентність як "сталу підструктуру педагогічної свідо-

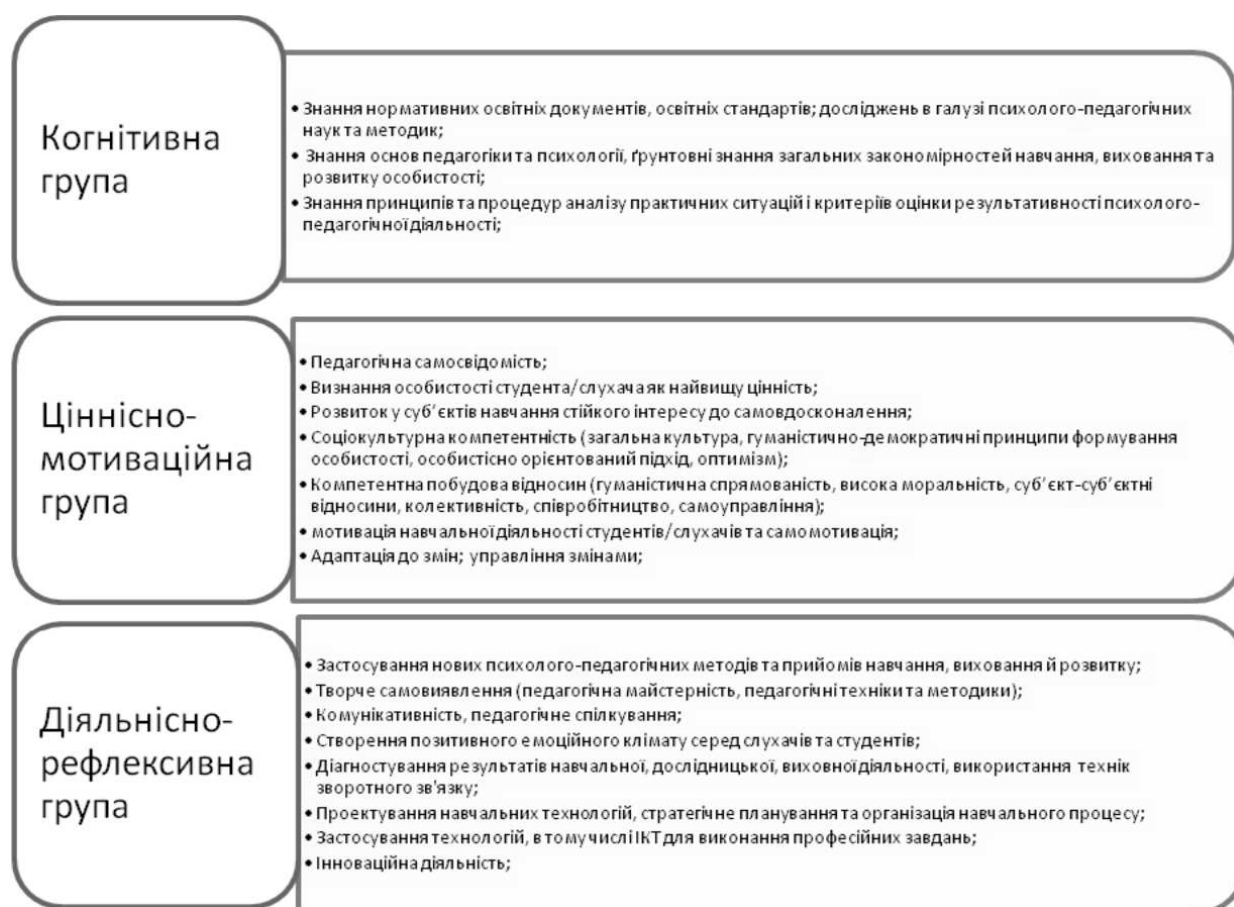

Рис. Класифікація груп складових психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи

ної діяльності, носія суспільно-історичного досвіду; забезпечує рівновагу взаємодії особистісної та професійної систем; визначає засади успішного професійного становлення й розвитку педагога, досягнення ним фази професійної зрілості [3].

О. А. Рассомахіна розглядає питання підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників з точки зору їх інноваційної діяльності [13]. О. М. Котикова виділила спеціальну психолого-педагогічну полірольову професійну компетентність (мотиваційна, пізнавальна, особистісна, поведінкова) для фахівців юридичного профілю.

мости особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності" [11, с. 5]. Нижче подаємо узагальнену таблицю характеристик психолого-педагогічної компетентності, на яких будуватимемо наші подальші дослідження.

Узагальнюючи підходи до визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника вищої школи», слід, перш за все, підкреслити, що ця категорія є невід'ємною складовою професійної культури та профе-

сійної компетентності фахівця як багатоаспектна ключова якість фахівця вищої школи. Її визначення у працях багатьох дослідників лежить у межах таких понять, як професійна культура, професійна компетентність, професійна готовність, педагогічна майстерність, психологічна готовність, фахова педагогічна компетентність тощо. Отже, психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника вищої школи постає як сукупність фахових та особистісних рис, що сприяють професійному розвитку, самовдосконаленню, фактор поліпшення педагогічної майстерності, запорука ефективної науково-педагогічної діяльності, досягнення якісних результатів у процесі професійної підготовки та навчання слухачів і студентів.

Погоджуючись з описаними підходами до визначення психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи, за основу візьмемо основні групи її складових: когнітивна група; ціннісно-мотиваційна група; діяльнісно-рефлексивна група. Складовими груп є знання, вміння, навички, поведінкові реакції та ставлення особистості (рис. 1).

Висновки. Незважаючи на значну кількість педагогічних досліджень, проблема формування психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника вищої освіти у системі підвищення кваліфікації кадрів військової медицини ще не стала об'єктом окремого дослідження. Не виділено елементи, що стосуються медичної специфіки у професійній діяльності науково-педагогічного працівника сфери медичної освіти.

Визначення особливостей розвитку психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника сфери медичної освіти, виокремлення організаційно-педагогічних умов та вимог до її рівня потребує реального відображення стану розроблення цього питання в системі вітчизняної сфери медичної освіти, зокрема системи підвищення кваліфікації означеної категорії фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Психологічна компетентність фахівця: зміст та основні підходи / О. І. Бондарчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки» / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 8. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 30–35.
2. Гордієнко Н. В. Особливості когнітивного компонента психологічної компетентності працівників районних методичних кабінетів системи освіти / Н. В. Гордієнко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ЧДПУ, 2012. – Т. 1, вип. 105. – С. 73–76.
3. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с.

4. Іващенко О. Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців вищих навчальних закладів / О. Іващенко // зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 2. – 364 с.

5. Клокар Н. І. Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу [Електронний ресурс] / Наталія Іванівна Клокар // Народна освіта. – 2007. – № 1. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07knizdp.htm>

6. Красильник Ю. С. Психолого-педагогічна компетентність як складова педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – Южно-Уральское книжное издательство, 2010. – С. 34–39.

7. Кузьміна Н. В. Професіоналізм педагогической деятельности / Н. В. Кузьміна, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.

8. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України. – 2009. – № 3 (додаток 1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К. : Генеза, 2009. – 630 с. – С. 8–14.

9. Москаленко А. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / А. М. Москаленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2004. – № 20. – С. 51–55.

10. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.

11. Полуніна О. В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / О. В. Полуніна. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 1997. – 16 с.

12. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова ; Держ. академія керівних кадрів освіти. – К., 1998. – 176 с.

13. Рассомахіна О. А. Підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників як головного генератора інноваційних проектів / О. А. Рассомахіна // Народна освіта. – Електронне наукове фахове видання. 2008. – № 1. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2008-1/08roagip.htm>

14. Савенкова Л. О. Тренінг як засіб формування психолого-педагогічної компетентності викладачів / Л. О. Савенкова // Наукові праці: наук. метод. журнал. – 2009. – № 95. – С. 90–95.

15. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [електронний ресурс] : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. Центр «Эйдос» / А. В. Хуторской. – Режим доступу : <http://www.eidos.ru/news/compet/htm/>

16. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010: націон. доповідь / Мін-во економіки України. – К., 2010. – 108 с.

17. Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy Paper. – DEELSA/ED/CERI/CD (2002) 9. For Official Use. – 27 p.

Цитувати: Гончаренко І. Ф. Характеристики психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника вищої школи в контексті навчання впродовж життя / І. Ф. Гончаренко // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 48 – 52.

© І. Ф. Гончаренко, 2014. Стаття надійшла в редакцію 05.05. 2014 ■

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ПРОЄКТІВ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

Частина 2: «Післядипломна освіта» в структурі вищої освіти

С. Ф. Кленко

Досліджується понятійно-категоріальний апарат проєктів Закону України «Про вищу освіту». Частина 2. «Післядипломна освіта» в структурі вищої освіти. Досліджується понятійно-категоріальний апарат проєктів Закону України «Про вищу освіту» (2010-2013). У Частині 1-й було встановлено необхідність уточнення у законопроєктах визначень понять "вища освіта", "мета національної системи вищої освіти", "система вищої освіти", "структура вищої освіти". У Частині 2-й доводиться, що нечіткість дефініцій призводить до невизначеного статусу «післядипломної освіти». Щодо неї залишається незрозуміло, є вона частиною вищої освіти чи складовою «освіти впродовж життя». Щоб уникнути такої невизначеності, пропонується послідовно дотримуватися системного підходу, тобто передусім оптимізувати усю систему вищої освіти, а не відокремлені її частини. Розглядаються питання щодо моделі переходу "ВНЗ – ринок праці" - "арифметика підготовки кадрів з вищою освітою" та питання прирівнювання «спеціалістів» до «магістрів».

Ключові слова: системний підхід, система вищої освіти, модель переходу "ВНЗ - ринок праці", післядипломна освіта.

Кленко С. Ф. Понятійно-категоріальний апарат проєктів Закону України «О высшем образовании». Часть 2: «Последипломное образование» в структуре высшего образования Исследуется понятийно-категориальный аппарат проєктов Закона Украины «О высшем образовании» (2010–2013). В Части 1-й было установлено необходимость уточнения в законопроєктах определений понятий «высшее образование», «цель национальной системы высшего образования», «система высшего образования», «структура высшего образования». В Части 2-й доказано, что нечеткость дефиниций ведет к неопределенному статусу «последипломного образования». Относительно его остается не понятно, является ли оно частью высшего образования или составляющей «образования в течении жизни». Чтобы уйти от такой неопределенности, предлагается последовательно придерживаться системного подхода, то есть прежде всего оптимизировать всю систему высшего образования, а не ее отдельные части. Рассматриваются вопросы относительно модели перехода «ВУЗ – рынок труда»: «арифметика подготовки кадров с высшим образованием» и приравнение «специал

Ключевые слова: системный подход, система высшего образования, модель перехода "ВУЗ - рынок труда", последипломное образование

Klenko S. F. Conceptual and Categorical Apparatus of Drafts Law of Ukraine "On Higher Education". Part 2. "In-service Teacher Training" in the Structure of Higher Education Conceptual and categorical apparatus of drafts law of Ukraine "On higher education" (2010-2013) is researched in the paper. In the Part 1 the necessity in the more precise definition of the concepts "higher education", "aim of the national system of the higher education", "system of the higher education", "structure of the higher education" in the law drafts was defined. In the Part 2 it is proved that imprecise definitions comes to unidentified status of "in-service teacher training". As for the last, it is not clear, if it is part of higher education or component of the "lifelong education". To avoid such indeterminacy it is proposed to keep to the systemic approach, that is to optimize all system of higher education, not its separated parts. Some questions about model of transition "HEI - labour market" – "Arithmetic of training professionals with higher education" and question of equalization "specialist" with "magister" are considered.

Keywords: systemic approach, system of the higher education, model of transition "HEI - labour market", in-service education.

5. Структура вищої освіти

Стаття 29 Закону України «Про освіту» «Структура освіти» заявляє, що «структура освіти включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту». Стру-

ктурні елементи системи освіти встановлює також стаття 30 «Освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні» цього Закону, визначаючи в Україні такі освітні рівні: початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; базова ВО; повна ВО, а також такі

Кленко Сергій Федорович, доктор філософських наук, доцент, проректор із наукової роботи Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

освітньо-кваліфікаційні рівні: кваліфікований робітник; молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст, магістр.

Можна було б очікувати, що «структура ВО» в серії законопроектів має визначатися з певних її підсистем аналогічно до Закону України «Про освіту». Проте в законопроекті МОНМС стаття 6 структуру ВО визначає через її «рівні», а саме: 1) освітньо-кваліфікаційні рівні (молодший спеціаліст; бакалавр; магістр); 2) освітньо-науковий рівень (доктор філософії) та 3) науковий рівень (доктор наук).

Виходячи із цього, законопроект МОНМС зараховує до системи і структури ВО України ті структурні елементи, які згідно зі статтею 29 Закону України «Про освіту» можуть бути названі власне «вищою освітою» (тобто навчання студентів), «аспірантурою» і «докторантурою».

Нагадаємо елементарні відомості щодо системного підходу. Відомо, що для однієї і тієї ж системи можна побудувати різні структури, бо між системою та її структурою немає однозначної відповідності. Хоча поняття «структура» видається інтуїтивно зрозумілим, є велика кількість різних визначень структури, найбільш типові з яких такі: структура системи – це:

(а) стійка упорядкованість її елементів і зв'язків;

(б) форма подання того чи іншого об'єкта у вигляді складових частин;

(в) множина всіх можливих відносин між підсистемами та елементами всередині системи;

(г) сукупність елементів і зв'язків між ними, які визначаються, виходячи з розподілу функцій і цілей, поставлених перед системою;

(д) те, що залишається незмінним у системі при зміні її стану, при реалізації різних форм поведінки, при здійсненні системою операцій тощо.

Разом вказані визначення відображають те головне, що властиве для будь-якої структури: елементний склад, наявність зв'язків, інваріантність (незмінність) у часі. По суті, лише остання властивість дає змогу розмежувати поняття «система» і «структура». Однак, ураховувати тільки інваріантність структури ще не достатньо. Оскільки структура – це частина системи, необхідно чітко вказати, які саме частини, властивості й ознаки системи є структурними, а які – ні. Відповіді на ці питання, природно, залежать від цілей дослідження системи. Тому під структурою розуміється сукупність тих властивостей системи, які є суттєвими з точки зору дослідження і мають інваріантність на всьому інтервалі функціонування. Залежно від цілей вивчення дослідника цікавлять різні інваріантні в часі властивості системи. Формування структури є частиною вирі-

шення загальної задачі побудови системи, причому такої, що не визначає наперед систему загалом, а лише виявляє її конфігурацію. Отже, побудова структури – самостійне завдання, випереджає синтез системи загалом і полегшує його здійснення [1].

Визначення в законопроекті МОНМС структури ВО як сукупності «рівнів» (освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового рівня і наукового рівня) не дає змоги відобразити те головне, що характерне для будь-якої структури: елементний склад, наявність зв'язків, інваріантність (незмінність) у часі, що уможливило розмежувати поняття «система» й «структура». Зрештою, таке визначення структури ВО авторами законопроекту подається, очевидно, з метою завуалювати жорстко регулятивний характер централізованої системи ВО і встановлення бар'єра для трансформації останньої в сучасну мережеву структуру, відповідну викликам освіти сучасного світу.

Нечіткі або навіть помилкові через свою тавтологічність визначення в серії законопроектів основних понять «урегулювання суспільних відносин у сфері ВО» обумовлені тим, що чітко не сформульовано мету функціонування того суспільного інституту, який ми називаємо «вищою освітою», не задано критерії її виокремлення з усієї системи освіти. Унаслідок цього, наприклад, виявляється «загубленим» структурний елемент ВО «післядипломна освіта», про що нижче.

6. «Післядипломна освіта»: частина вищої освіти чи складова «освіти впродовж життя»?

МСКО 2011 не містить згадки про післядипломну освіту, хоча і надає змогу розпізнавання її програм як компоненти третинної освіти, що покликана доповнювати здобуту освіченість («ступені») новими знаннями і неперервно узгоджувати із реаліями ринку праці.

Наявність статті 11 «Післядипломна освіта» в Р. II «Структура ВО. Документи про вищу освіту» в законопроекті МОНМС свідчить про визнання системи післядипломної освіти частиною системи ВО України, що підкреслюється у п. 9 цієї статті: «Післядипломна освіта здійснюється академіями, інститутами післядипломної освіти, відповідними структурними підрозділами вищих навчальних закладів, наукових, навчально-наукових установ та підприємств відповідно до положення про післядипломну освіту, що затверджується Кабінетом Міністрів України».

Законопроект «М» виходить із того, що «післядипломна освіта» (ст. 11) не є предметом регулювання Закону про вищу освіту. Вона є предметом регулювання окремого закону чи базового закону про освіту» [2, с. 9] і відповідно передбачає

внесення змін до Закону України «Про освіту», для чого подається проект редакції статті 47 «Післядипломна освіта» цього Закону. Потрібно погодитися, що доцільно внести нову редакцію статті 47, водночас слід погодитися і зі змістом Висновку Головного науково-експертного управління щодо проекту «Я», зокрема тим, що «поза межами правового регулювання цього законопроекту залишилися й питання післядипломної освіти» [3]. Ця заувага стосується також і інших законопроектів. Якщо проект «Я» в «Статті 35. Система ВО» включає в систему ВО «заклади, які здійснюють післядипломну підготовку осіб з вищою освітою для видів економічної діяльності, в яких додаткова професійна підготовка або періодичне підвищення кваліфікації передбачено актами законодавства України», то проекти «К» і «З» не роблять навіть такого демонстраційного кроку.

У законопроектах немає відповіді на питання: «післядипломна освіта» є частиною ВО чи складовою «освіти впродовж життя». Це не правильно, тому що «післядипломна освіта» є важливим компонентом переходу «ВНЗ – ринок праці». Вона покликана здобути вищу освіту доповнювати новими знаннями і неперервно узгоджувати із реаліями ринку праці.

Вилучення із законопроектів статті «Післядипломна освіта», невизначеність у законопроектах статусу вищого навчального закладу післядипломної освіти, тобто виведення післядипломної освіти за рамки ВО не сприяє її розвитку, зокрема, системи української післядипломної педагогічної освіти, яка 2010 р. відзначила 70-річчя і за роки незалежності України із системи установ, які організували періодичне підвищення кваліфікації педагогічних працівників загальної середньої освіти на принципах поєднання вивчення передового досвіду, завдань діяльності органів управління освіти та наукових досягнень педагогічної науки, перетворилася на системну мережу вищих навчальних закладів післядипломної освіти як вищих навчальних закладів комунальної форми власності під управлінням МОН (ІТІЗО), ДОН ОДА і НАПНУ (ЦППО в складі УМО НАПНУ), спрямовану на систематичний розвиток кадрового потенціалу загальної середньої освіти. Науково-педагогічні працівники закладів післядипломної освіти здійснюють різнобічну навчальну, методичну, наукову та організаційну діяльність, що характеризує ці заклади як повноправні суб'єкти навчального процесу у вищих навчальних закладах – інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Невизначеність статусу обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти як вищих навчальних закладів післядипломної освіти в складі НСВО утруднює

розвиток їх кадрового потенціалу, обмежує їх роль у розвитку загальної середньої освіти, що обумовлено і браком Закону чи Положення про післядипломну освіту. Не відкидаючи необхідність останнього регулятивного акту, водночас вважаємо за необхідне вже в Законі України «Про вищу освіту» (нова редакція) чітко окреслити місце системи післядипломної освіти в системі ВО України, яке не дискримінуватиме її науково-педагогічних працівників, позбавляючи їх відповідних прав і гарантій, окреслених у цьому законопроекті щодо науково-педагогічних працівників системи ВО України. Тому пропонуємо доповнити статтю «Основні терміни та їх визначення» визначенням «вищий навчальний заклад післядипломної освіти», а статтю «Типи вищих навчальних закладів» – пунктом про вищий навчальний заклад післядипломної освіти. Щодо статусу обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти як вищих навчальних закладів у НСВО можливі заперечення через слабкий потенціал окремих із них. Але це не може бути аргументом при відмові від законодавчого надання їм статусу ВНЗ – для цього є процедури ліцензування, акредитації та інспекції.

7. Системний підхід: оптимізувати систему, а не відокремлені частини

Спочатку розглянемо конститутивне для цих законопроектів питання: навіщо взагалі нова редакція Закону України «Про вищу освіту»? Адже при чинному Законі України «Про вищу освіту» продуктивність системи ВО в Україні ніби є тріумфальною: 38,0 % населення країни віком понад 25 років має третинну освіту. За цим показником Україна є першою у Європі і випереджає майже весь світ, поступаючись лише Канаді (43,9 %), Ізраїлю (41,4 %) та США (38,3 %) [4].

Згідно із статистикою, в Україні з 10 766,3 тис. штатних працівників на 31 грудня 2009 р. (облікова кількість) повну вищу освіту мали 31,3 %; неповну та базову вищу освіту – 24,2 % [5, с. 380]. Така частка людей із вищою освітою в суспільстві – майже половина працівників – повинна безперечно бути спроможно ефективно організувати себе і суспільство.

Якщо ж цього не відбувається, то це, очевидно, через те, що наявна система ВО в суспільстві продовж останніх десятиліть не здатна забезпечувати молодь компетентностями і кваліфікаціями щодо ефективної організації самого себе і свого суспільства і перетворилася на «підприємство з продажу дипломів про вищу освіту». Звичайно, не завжди в цьому винуваті двієчники, у неспроможності організувати працю фахівців можна звинувачувати бізнесові кола, громадянське суспільство, уряд, тощо, але в керівних структу-

рах останніх також працюють переважно випускники НСВО.

Зрозуміло, що українська система ВО потребує поліпшення. Але якого? Відповіді ніби на поверхні. У Бюлетені Рахункової палати від 14.09.2011 р. українську систему ВО звинувачено за незабалансованість підготовки кадрів за держзамовленням та розвитком ринку праці і брак механізму відшкодування неуспішними студентами витрат на навчання. Зокрема, у Бюлетені зазначається: «Законодавча та організаційна невідповідність механізму формування потреби на підготовку кадрів за держзамовленням сприяє колективній безвідповідальності як центральних, так і місцевих органів влади, що призводить до збільшення диспропорцій між реальною потребою регіональних ринків праці і обсягами підготовки фахівців у розрізі спеціальностей» [6, с. 33]. І далі: «Матеріали аудиту Рахункової палати свідчать, що, незважаючи на взяті міністерствами заходи у сфері підготовки фахівців, не досягнуто узгодження потреб ринку праці та ринку освітніх послуг... При формуванні державного замовлення реальної потреби у спеціалістах або взагалі не визначається, або ігнорується... Через неналежне виконання Мінекономрозвитку та Мінсоцполітики своїх повноважень і доручень Президента України у державі понад 15 років відсутні прогнозування розвитку ринку праці з урахуванням тенденцій розвитку економіки та відповідний механізм формування держзамовлення» [там само, с. 39].

Проте економістський підхід до ВО, який послідовно здійснює Рахункова палата України у своїх аудитах, ретельна калькуляція її витрат та стягнення коштів із студентів-двієчників не є панацеєю для лікування ВО в суспільстві знань.

Необхідно визначити функціональну відповідь системи освіти на виклики, обумовлені дедалі більшою операційною складністю суспільства епохи модерну, важливими ознаками якого є безпрецедентне зростання престижу ВО, масштабів і динаміки розвитку університетської освіти як експансії. Хоча стратегії розвитку освіти в сучасних суспільствах визначаються різноманітними групами інтересів, із яких щоразу активізує свої позиції бізнес, надмірне проникнення якого в освітній простір перетворює останній на мегакорпорацію, університети є тим стрижнем, навколо якого структурується суспільство.

Не лише в Україні, а в усьому світі розгортається суспільна дискусія з питання про те, хто повинен учитися у ВНЗ і як і кому за це варто платити, хоча, на жаль, відносно мало уваги приділяється розгляду питань, що саме варто вивчати у ВНЗ тим, хто туди вступає, і навіщо вони взагалі туди вступають [8, с. 6].

При визначенні сутності і мети, змісту та принципів фінансування ВО у відповідній літературі нескінченно варіюються аксіоматичні положення системного підходу. Наприклад, американський професор Брайан Коул, цитуючи афористичну заяву Девіда Ханна, фахівця з проектування організацій високої ефективності, згідно з якою, «щоб одержати кращі результати, ви повинні поліпшити проект системи» [9, р. 36], вказує, що «система ВО покликана виробляти ефективні освітні системи і стратегії лідерства, які оптимізують ресурси, надані їм у розпорядження, щоб задовольнити потреби її студентів і суспільства. Для цього університети мають заново продумувати свої правила, ролі і обов'язки. Відомі численні спроби поліпшити відповідальність університетів шляхом запровадження стандартів роботи, індикаторів продуктивності або заходів різних видів, проте більшість ініціатив спрощено були спрямовані на функціональні компоненти того, що є дуже складною і взаємозалежною системою» [10].

Апелюючи до визначення системи, сформульованого В. Демінгом (1993) як мережі взаємозалежних компонентів, що співпрацюють, щоб намагатися досягти мети системи, оскільки без мети немає ніякої системи, Б. Коул підкреслює його висновок: «Оптимізація – процес організації зусиль усіх компонентів для досягнення встановленої мети... Чим більша незалежність між компонентами, тим більшою є потреба в комунікації та співпраці між ними. Крім того, більшою буде потреба у всеосяжному управлінні» [11, рр. 98–99].

Б. Коул розвиває ідею оптимізації як процесу організації зусиль усіх компонентів для досягнення встановленої мети: «Мета освітньої системи повинна бути отримана з бачення місії системи і повинна бути сумісна з нею. Освітня система може типово визначатися як університет, коледж або департамент, але може бути операційно визначена і на інших рівнях залежно від контексту ситуації. У кожному разі, система, як визначено, установлює параметри, які забезпечують загальне розуміння певної системи та частини її компонентів для всіх доречних елементів. В управлінні компонентами системи, щоб досягти цієї мети, освітні лідери використовують цю мету як критерій, за яким встановлюються пріоритети... ухвалюють постійно рішення. Менеджери системи постійно знають, що система містить взаємозалежні й діалогові компоненти, які залежать один від одного, щоб досягти загальної мети. Тому рішення про індивідуальні компоненти не ухвалюються ізольовано, необхідно намагатися оптимізувати систему, а не проводити

відокремлено оптимізацію її індивідуальних частин» [12].

На основі цих положень і потрібно оптимізувати НСВО і відповідно визначати, які заклади можуть бути у її складі, градацію кваліфікаційних та наукових ступенів, процедури розроблення стандартів ВО, формування спеціалізованих рад із захисту дисертацій, ліцензування, акредитації, вибору дисциплін, призначення стипендій, пільг і доплат за науковий ступінь та вчене звання, права викладачів та повноваження загальних зборів, вченої ради, наглядової ради, керівника ВНЗ та інші важливі питання. Але більшість із них усе ж є вторинними у проблемному полі ВО, породжуваному граничними фундаментальними блоками НСВО – її «входом» («школа – ВНЗ», правила вступу) і «виходом» («ВНЗ – ринок праці», державне замовлення). Саме останні визначають контакти загалом автономної системи ВО із зовнішнім світом. А власне «чорний ящик» ВО регулюється розміром навантаження викладача, його складовими, процедурами та суб'єктами його визначення. Утім, останнє питання серії законопроектів виявляється концептуально і методологічно не розв'язаним. Законопроекти «К» та «З» скасовують обмеження навчального навантаження (таким чином, кількість годин навчального навантаження, необхідного для нарахування ставки, може мінятися, і легко передбачити, у яку сторону воно буде змінюватися), натомість проект «Я» встановлює межі 150–600 годин на рік при нинішніх 900 годинах. Проект «З» передбачає, що національні та дослідницькі університети можуть самостійно встановлювати норми часу навчального навантаження, згідно з проектом «Я» це право надається усім ВНЗ [13]. Необхідно підтримати пропозицію останнього щодо створення умов для роботи викладача, передбачивши норми навантаження, адекватні кращим системам ВО у світі і розв'язати, зрештою, проблему відповідності навантаження викладачів меті ВО.

8. Модель переходу «ВНЗ – ринок праці»: арифметика підготовки кадрів із вищою освітою

«Фундаментальний» принцип визначення обсягів підготовки фахівців у системі ВО наведено в останньому абзаці п. 1. статті 66 законопроекту МОНМС «Фінансування вищих навчальних закладів»: «Фінансування за рахунок загальнофонду державного бюджету підготовки кадрів з вищою освітою за спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового, наукового рівнів у державних вищих навчальних закладах здійснюється з урахуванням державного замовлення, визначеного в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менш

як вісімдесяти студентів у професійних коледжах і ста сімдесяти студентів в університетах, академіях, коледжах».

Імовірно, в авторів проекту є тлумачення цих нормативів, можливо, автори підраховували, скільки та яких фахівців потрібно в Україні й інтегрували в ці нормативи свої знання із цих питань. Із тексту законопроекту МОНМС не зрозуміло, чи пропорція «на кожні десять тисяч населення навчання не менш як вісімдесят студентів у професійних коледжах і сто сімдесят студентів в університетах, академіях, коледжах» стосується щорічного «обсягу державного замовлення», чи останнє повинне лише підтримувати цю пропорцію кожного року, тобто визначена кількість студентів є сумарна за всіма роками навчання. Як повідомляє Державний комітет статистики України в Статистичному збірнику «Україна–2009», у розрахунку на 10 тис. населення на початок 2007–2008, 2008–2009, 2009–2010 навчальних років було відповідно 95, 87, 77 студентів у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації і відповідно 511, 512, 488 студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. У світлі цих статистичних даних норматив проекту Закону «80 студентів у професійних коледжах і 170 студентів в університетах, академіях, коледжах» на 10 тис. населення можна прочитувати по-різному: стосовно студентів у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації – норматив Проекту Закону «80 на 10 000» може бути сумарним за всіма роками навчання, а для студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації норматив «170 на 10 000» може розглядатися як щорічна норма.

Але не лише пересічному читачеві важко зрозуміти порядок визначення «обсягу державного замовлення», яке встановлюється щороку, наприклад, 2011 р. вступна компанія розпочалася, а державне замовлення ВНЗ не було визначено, а й експертам Рахункової палати, котрі у її Бюлетені від 14.09.2011 р. зазначають:

«Відсутня до цього часу й науково обґрунтована методика визначення потреб держави у спеціалістах з різним рівнем кваліфікації та обсягів державного замовлення з урахуванням реальної ситуації на ринку праці, розроблення якої згідно з Основними напрямками реформування ВО в Україні, затвердженими Указом Президента України від 12.09.95 № 832, було доручено Міністерству економіки України, Міністерству праці України, Міністерству освіти України, іншим міністерствам та відомствам, що мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ. Численні їх науково-дослідні роботи у цьому напрямі не стали підґрунтям для

внесення змін до чинного законодавства, отже, не були реалізовані» [14, с. 8–9].

«Внаслідок недосконалої системи формування державного замовлення, відсутності відповідальності замовників за обсяги цільової квоти і працевлаштування випускників, відсутності ефективної системи управління процесом підготовки кадрів, фінансовими і матеріальними ресурсами, неефективних рішень відповідальних працівників перевірених п'яти міністерств та незабезпечення дієвого контролю за дотриманням ВНЗ фінансово-господарської дисципліни, неефективно та з порушеннями використано кошти загалом на суму 1 млрд 351,9 млн грн. (18,7 відс. від перевірених обсягів), неефективне управління коштами становить 12 млн грн» [там само, с. 41–42].

Не краща арифметика формування державного замовлення і у проекті «З», який загальний обсяг державного замовлення для підготовки фахівців на поточний рік визначає у відсотках від кількості випускників: молодшого спеціаліста та бакалавра – не менше як 51 % кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, котрі у поточному році здобули повну загальну середню освіту; магістрів – не менше як 50 % кількості осіб, котрі у поточному році здобудуть ступінь бакалавра за державним замовленням; докторів філософії – не менше як 5 % кількості осіб, котрі у поточному році здобудуть ступінь магістра за державним замовленням тощо. Чому саме такі пропорції – залишається лише гадати. Проект «К» вирішує це питання звичною для українських законів формулою – коли законодавець не знає, як розв'язувати те чи інше питання, він пише: «Показники державного замовлення на підготовку кадрів із вищою освітою формуються ... у порядку, встановленому законодавством» (ст. 67, 8).

9. Назвемо «спеціалістів» «магістрами»?

У Розділі XIII «Прикінцеві положення» законопроекту МОНМСУ (взагалі-то цей розділ уже 14-й, оскільки в оприлюдненому проекті МОНМСУ виявилось два 12-х розділів – такі описки яскраво свідчать про поспішливий рівень підготовки проектів) містяться зрозумілі і правильні пропозиції щодо пролонгації чинного законодавства у сфері підготовки фахівців, кандидатів та докторів наук, розпочатої за програмами, ухваленими до прийняття цього нового закону. Викликає подив, що у п. 3. пропонується встановити, що «вища освіта освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста після набрання чинності цим Законом прирівнюється до ВО освітньо-кваліфікаційного рівня магістра». Проект «З» пропонує аналогічну операцію зрівнювання рівнів чи ступенів: «ВО за освітньо-кваліфікаційним рівнем

спеціаліста (повна ВО) після набрання чинності цим Законом прирівнюється до ВО ступеня магістра».

Якби це було зроблено в час запровадження багатоступеневої освіти, із цим можна було б погодитися. Але тепер це означає, що люди, здобуваючи освітньо-кваліфікаційні рівні магістра, марно працювали в аспекті соціальної і фінансової винагороди; а окрім цього, втрачаються і орієнтири для інтелектуального потенціалу населення щодо зростання інтелектуального та культурного капіталів. Автоматично проведена «магістеризація» «спеціалістів» нівелює більше як десятирічну роботу системи ВО з розроблення магістерських курсів і навчання магістрів як певної розвивальної антитези підготовки спеціалістів. Зрозуміло, що ця ідея пов'язана з проблемами оплати праці, система якої досі не впровадила певної надбавки за магістерський ступінь.

Висновки

Цікаво було б провести дослідження логіки та інтересів авторів серійного законопроекту і встановити, які мотиви рухали ними при внесенні тих чи інших його варіантів. Законопроекти, хоч і зняті з «пробігу», водночас залишилися слідами, пам'ятками певних організаційних, правових і управлінських прагнень. Тому зняті з розгляду ідеї, що висловлювалися в законопроектах, було б необачно вважати лише помилками, як у контрольних роботах учнів і студентів, чи наслідком чиновницького недбальства. Здебільшого вони є ілюстрацією і доказом рівня мислення авторів і стейкхолдерів цих законопроектів, їх інтересів та мотивів. І в такій якості вони заслуговують на аналіз, передусім, із точки зору, чому саме таке положення чи бачення було впроваджено в законопроект, навіщо, які цілі ставили, коли вносили у проект той чи інший пункт. Наше завдання полягало не в реконструкції цих людських слабкостей, а у встановленні системних помилок у понятійно-категоріальному апараті проектів Закону України «Про вищу освіту».

Такою системною помилкою, на мій погляд, є намагання реформувати вищу освіту у вузькому сенсі цього терміна як навчання студентів, намагання оптимізувати НСВО відокремлено від її підсистем, зокрема, післядипломної освіти, ототожнюючи вищу освіту з третинною освітою.

Законопроект повинен формувати нове уявлення про систему ВО та відповідно визначати нове поняття ВО як системи розбудови українського суспільства знань. Від цього значною мірою залежить формування сучасного розуміння мети розбудови системи ВО в Україні.

Закон про вищу освіту – це закон про механізм ефективного забезпечення людей українського суспільства кваліфікаціями, відповідними потребам і стан-

дартам глобалізованого світу, закон про створення умов для натхненної праці «нових професорів» у сенсі Ж. Ліотара і «нових ректорів», а не лише закон про більше як 100 «прав» головного органу «у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки», як підрахував Ю. Мірошніченко [15]. Тому, по суті, серія законопроектів, окреслюючи академічну свободу ВНЗ мимохідь, «між іншим», серед понять «академічна відпустка», «плагіат академічний», «академічні довідки», «академічні стипендії» та «академічна мобільність», є поки що лише розгорнутим доповненням до Положення про освітнє Міністерство, але в жодному разі це ще не проект Закону України «Про вищу освіту» українського суспільства знань.

Прикро, що ВО України перебуває лише на початку руху до адекватного Закону України «Про вищу освіту». Сподіваємося, що пропозиції, які висловили і висловлюють освітянська громада, науковці і споживачі послуг системи ВО у процесі обговорення серії проектів цього закону, не залишаться в архівах і будуть оприлюднені та враховані при доробленні законопроекту або ж аргументовано відкинуті, і українська ВО як комплекс післясередніх освіт (власне, третинна освіта як «ВО» у вузькому сенсі цього терміна, докторантура і післядипломна освіта) зрештою буде забезпечена сприятливими правовими основами для розвитку її якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Структура и функция системы [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://integro.ru/system/ots/struct_and_func.htm.
2. Довідка до проекту Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) від 16.05.2011 р.
3. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про вищу освіту» (реєстрац. № 1187-1 від 11.01.2013 р.) внесеного народними депутатами України А. Яценюком, В. Кличком, О. Тягнибоком, Л. Гриневич, Л. Оробець, Р. Павленком, П. Розенком, О. Сичем та І. Фаріон.
4. Global Education Digest 2010. Comparing Education Statistics Across the World. Institute For Statistics UNESCO, 2010. – 277 р. – Р. 228 [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.uis.unesco.org/publications/GED2010.
5. Статистичний щорічник України за 2009 рік [Електрон. ресурс] : довідкове видання / Державний комітет статистики

України ; ред. О. Осауленко. – К. : [б.в.]. – ел. опт. диск (CD-ROM).

6. Про результати аудитів ефективності використання коштів Державного бюджету України на підготовку кадрів з вищою освітою та підвищення кваліфікації за галузевою ознакою / Бюлетень підготовлено департаментом з питань науки та гуманітарної сфери і затверджено постановою Колегії Рахункової палати. Відповідальні за випуск: Шендрік В. І.; Шах Г. А. – К. : Рахункова палата України, 2011 (14/09/11). – 42 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/null/uk/publish/article/16738070>.

7. Santiago, Paulo. Tertiary Education for the Knowledge Society Vol. 2, Special Features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation. Tertiary Education for the Knowledge Society. – Paris: OECD, 2008. – 390 p.

Santiago, Paulo. Tertiary Education for the Knowledge Society Vol. 1, Special Features: Governance, Funding, Quality. Tertiary Education for the Knowledge Society. – Paris: OECD, 2008. – 324 p.

8. Делбанко Эндру. Рецензия на книгу: Оуэн Джон. Иейль 1995–2005. Yale University Press, 2005; Джеймс Дадерштадт и Фаррис Вомак «Будущее государственных университетов в Америке: на перепутье?». Princeton University Press, 2005; Дэйвид Курп «Маркетинг высшего образования?». Harvard University Press, 2005 // Вопросы образования. – 2005. – № 2. – С. 328–338.

9. Hanna, David P. Designing organizations for high performance. – Reading, Mass. : Addison-Wesley Pub. Co., 1988. – XVIII, 198 p.

10. Cole, B.R. Total Quality Management as a Tool to Enhance the Quality of Higher Education in the 21st Century. Invited keynote address presented to the Association of Christian Colleges and Universities of Asia International Conference. Surabaya, Indonesia. October, 1997. Retrieved April 14, 2002, from <http://www.petra.ac.id/english/science/tqm/keynote1.htm>.

11. Deming, W.E. (1986). Out of the Crisis. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, Centre for Advanced Engineering Study.

Deming, W.E. (1993). The New Economics for Industry, Government, Education. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.

12. Цит. пр. 10.

13. Порівняння законопроектів «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://cedos.org.ua/compare2#навантажена-викладача-складові-і-хто-визначає>.

14. Цит. пр. 6.

15. Мірошніченко Ю. Доопрацьований проект Закону України «Про вищу освіту» (2011.06.08) / ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до проекту Закону України «Про вищу освіту».

Цитувати: Клепко С. Ф. Понятійно-категоріальний апарат проектів Закону України «Про вищу освіту». Частина 2: «Післядипломна освіта» у структурі вищої освіти / С. Ф. Клепко // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 53–59.

© С. Ф. Клепко, 2014. Стаття надійшла в редакцію 26.03.2014 ■

ІННОВАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ШКОЛА І ВИХОВАННЯ ЛІДЕРІВ

В. М. Помогайбо

Здійснено критичний аналіз навчального посібника-довідника «Формування лідерської компетентності в школі», авторами якого є фахівці з філософії освіти С.Ф. Клепко та Л. В. Литвинюк. Виокремлено найважливіші аспекти реформування української освіти у напрямі підготовки людини для життя та діяльності у інноваційному суспільстві – суспільстві постійного розвитку. Громадянин такого суспільства має бути лідером у своїй сфері діяльності, здатним іти на крок попереду, усвідомлювати потреби змін і бажати їх здійснювати.

Ключові слова: експеримент в освіті, інноваційне суспільство, лідерство, проривні технології та вимірювання прогресу в освіті.

Помогайбо В. М. Инновационное общество: школа и воспитание лидеров

Осуществлен критический анализ учебного пособия-справочника «Формирование лидерской компетентности в школе», авторами которого являются специалисты по философии образования С. Ф. Клепко и Л.В. Литвинюк. Определены важнейшие аспекты реформирования украинского образования в направлении подготовки человека для жизни и деятельности в инновационном обществе – обществе постоянного развития. Гражданин такого общества должен быть лидером в своей сфере деятельности, способным идти на шаг впереди, осознавать потребности изменений и желать их осуществлять.

Ключевые слова: эксперимент в образовании, инновационное общество, лидерство, прорывные технологии и измерение прогресса в образовании.

Pomogaybo V. M. Innovative society: school and education of leaders.

Paper presents critical analysis of training aid-reference book «Forming of leader competence at school» by specialists on philosophy of education S.F. Klepko and L.V. Litvinyuk. The major aspects of reforming of ukrainian education are certain in directions of preparation of person for life and activity in innovative society – society of permanent development. A citizen of such society must be a leader in his sphere of activity, to be able to go to one step ahead, to realize the necessities of changes and wish them to carry out.

Keywords: educational experiment, innovative society, leadership, breaking technologies and measuring of progress in education.

Філософ освіти Сергій Федорович Клепко – відомий учений не тільки в Україні, а й за її межами, є автором унікального фундаментального дослідження «Інтегративна освіта і поліморфізм знання» [1]. Це дослідження згенерувало нову освітню парадигму, яка базується на голографічній природі навчального процесу. І ось тепер ще один прорив у філософії освіти – нова знакова праця «Формування лідерської компетентності в школі», створена Сергієм Федоровичем у співавторстві з молододою дослідницею освітнього простору Людмилою Вікторівною Литвинюк [2].

Автори книги запрошують читача на новий, зовсім недавно відкритий, ще не

досліджений материк освіти. Над входом до цього материка уявляю два величезних яскравих гасла: «65 % сьгоднішніх випускників працюватимуть на роботах, які ще не винайдені!» та «Головне – володіння вчасною інформацією, бо самі по собі знання можуть швидко застаріти!». Ось ці дві істини і змусили авторів узятися за дослідження питань, якою повинна бути людина, котра житиме завтра; як навчити і виховати таку людину? Отже, запрошуюю читачів у мандрівку новим материком освіти, а путівником їм буде навчальний посібник-довідник С. Ф. Клепка та Л. В. Литвинюк «Формування лідерської компетентності в школі».

Помогайбо Валентин Михайлович, кандидат біологічних наук, старший науковий співпрацівник, доцент кафедри природничих і математичних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка

Матеріал у книзі скомпонований за трьома розділами: 1. Основні ідеї та поняття експериментального формування лідерської компетентності. 2. Проривні технології в освіті. 3. Вимірювання прогресу в освіті: система оцінювання лідерської компетентності. Крім того, тут є вступ, післямова, додатки, глосарій експерименту та перелік рекомендованої літератури.

У вступі автори обґрунтовують тезу про те, що учнів-лідерів можуть виховати лише вчителі-лідери, для чого, перш за все, сама педагогічна робота повинна стати лідерською. Оскільки сьогодні не відомо, як це робити, формування лідерської компетентності має здійснюватися експериментальним шляхом.

Перший розділ «Основні ідеї та поняття експериментального формування лідерської компетентності» присвячено уточненню значення таких понять, як експеримент, компетентність, професійно орієнтоване навчання, інноваційне суспільство, лідер, лідерство стосовно освіти, бо ті значення цих понять, які ми вважаємо очевидними, не придатні для освітнього простору.

Сучасні школярі працюватимуть у новому суспільстві, яке буде значно відрізнятися від нинішнього. Щоб підготувати людину до успішного життя в такому суспільстві, потрібна революція в освіті. Ця революція має полягати не в накопиченні наукових і технічних знань, бо людська пам'ять і час навчання досить обмежені, а у формуванні в людини розуміння взаємозв'язків між предметами, процесами та явищами. Крім того, успішна людина завтрашнього суспільства повинна бути лідером, перш за все, для самого себе. Сьогодні не відомо, як це робити, тому і потрібні експерименти в шкільній освіті. У сфері освіти важко відділити власне експериментальну діяльність від не експериментальної, тому поняття експерименту у педагогіці має бути значною мірою модифіковане. При цьому потрібно брати до уваги, що довготривалі експерименти (в саме вони можуть дати найбільш достовірний результат) у навчальному процесі можуть спричинити значну шкоду як контрольним, так і піддослідним учням.

На підставі аналізу відповідних наукових джерел із цього питання автори пропонують таке розуміння експерименту у педагогіці. Експеримент у загальноосвітньому навчальному закладі має бути послідовним, коли контрольна група не призначається, а моніторинг здійснюється на одній і тій же групі учнів та одній і тій же групі вчителів до та після дії експериментальних факторів.

Що стосується поняття «компетентність», то все ще не існує завершеного його визначення. У літературі є безліч тлумачень цього слова на прикладах окремих особистостей. Найбільш прийнятним, очевидно, є розуміння поняття «компетентності» з позицій «граничного підходу», коли визначені межі цієї властивості людини, а компетентність конкретної людини знаходиться десь у цих межах.

Професійно орієнтоване навчання є більш визначеним поняттям, ніж компетентність. Воно тотожне профільному навчанню і є складовою частиною професійної освіти. За такого навчання всі знання отримуються лише в контексті майбутньої професійної діяльності. До речі, професійно орієнтоване навчання є одним із дійових факторів, який ліквідує проблему небажання сучасних школярів вчитися. Однак при плануванні такого навчання потрібно обов'язково враховувати не шкільну предметну структуру освітньої галузі, а потреби ринку праці – сучасні і прогнозовані.

Поняття «інноваційне суспільство» дедалі більше входить у наше життя. Уже визначилося кілька країн (наприклад, США, Німеччина), громадяни яких живуть саме в такому суспільстві. Що ж таке інноваційне суспільство? Відповідь виявляється досить простою: це – суспільство постійного розвитку. У основі його – творчість, яка спрямована на вирішення проблем трансформації людської цивілізації, що постійно виникають. «XXI століття – час становлення та розвитку інноваційних суспільств, у яких виробництво, впровадження і здатність до інновацій стає невід'ємною частиною культури, способом життя суспільства та розвитку його демократичних засад. Інноваційне суспільство передбачає розвинуте лідерство його громадян, бо їм у всіх суспільних сферах необхідно йти на крок попереду, усвідомлювати потреби змін і бажати їх здійснювати», – вельми влучно констатують автори.

Вище зазначалося про брак однозначного розуміння явища компетентності. Однак ще більш «розмитими» є поняття «лідер» та «лідерство», незважаючи на те, що вони широко вживані. Виявляється, що визначень лідера стільки, скільки дослідників цього поняття, – принаймні, кілька десятків. Це й не дивно. Адже одна справа – лідер у політиці, інша – у війську, ще інша – у виробництві, науці, освіті, мистецтві. До того ж, у кожній сфері людської діяльності складові лідера будуть залежати також від місця, яке він займає в ієрархічній структурі цієї сфери. Своєю чергою, на все це накладаються ще й індивідуальні особливості лідера як людини. Наприклад, один спроможний лише впливати на думки інших, а інший має

великий обсяг знань та умінь, щоб організувати свою команду для досягнення поставленої мети.

Непросто визначити і поняття «лідерство», тим паче, що воно має двоїсту природу, бо є одночасно і процесом, і властивістю. Лідерство як процес – це вплив на членів очолюваної команди у вигляді управління та координації її зусиль для досягнення успішного результату діяльності. А лідерство як властивість є здатністю впливати на членів команди без застосування примусу. Звичайно, це стосується і лідерства для самого себе.

Хоча визначень лідера та лідерства безліч, але можна виділити всього три визначальні вимоги до лідера – сформулювати в членів команди впевненість і самоповагу, культивувати їх моральний дух та допомагати їм зростати як особистостям. А вивчення лідерства необхідно базувати теж на трьох змінних – якості лідера, його поведінка та ситуації, в якій опиняється лідер.

Далі автори знайомлять читача з основними теоріями лідерства – влади та впливу, поведінки, якостей, ситуацій, системності, еволюції та постсучасними, які характеризуються розмаїттям поглядів.

І все ж, повернімося до проблем сучасної шкільної освіти, для подальшого успішного існування якої необхідно створити модель лідерської компетентності саме для неї. Узагалі-то на цей час різними дослідниками запропоновано цілий ряд моделей лідерської компетентності (багаторівнева, проектна, суперлідера, лідера у собі, комунікативної компетентності). Найбільш привабливою для впровадження у шкільну освіту, на думку авторів книги «Формування лідерської компетентності в школі», є багаторівнева модель лідерської компетентності, запропонована американським ученим Дж. Коллінзом у книзі «Від гарного до великого» [3]. Ця модель презентує шлях удосконалення лідерської компетентності за п'ятьма рівнями поступового ускладнення вимог до лідера: 1) лідер інструментальний (відзначається високим професіоналізмом), 2) лідер думок (бере ефективну участь у роботі команди), 3) лідер локальний (є компетентним менеджером), 4) ефективний лідер (відзначається емоційним інтелектом, який приваблює добровільних прихильників), 5) великий лідер (відзначається скромністю та волею на додаток до усіх попередніх ознак).

Завершується перший розділ посібника-довідника С.Ф. Клепка та Л. В. Литвинюк аналізом моделей формування лідерської компетентності в

навчальних закладах. Автори вимушені констатувати, що ці моделі орієнтовані переважно на форми виховання, і тому проблема формування лідерства в школярів потребує додаткових досліджень. Усе ще залишаються не вирішеними ключові питання методики та змісту викладання. Не визначено також шляхи перетворення принципів лідерства на стиль життя всіх учасників навчального процесу в школі. При цьому слід не забувати про головну мету освіти – навчити людину думати.

Цим вимогам значною мірою відповідає шкільна програма «Лідер у мені», створена американським педагогом С. Кові та впроваджена на цей час у понад 1000 загальноосвітніх навчальних закладів світу [4]. Автор програми припускає, що кожна дитина має спадкові схильності до певного таланту, і завдання школи – виявити цей талант. Школа не повинна зосереджувати всі свої зусилля на поліпшенні оцінок. Вона має також забезпечити розвиток у кожної дитини її повного природного потенціалу, який включає такі ознаки: лідерство, відповідальність, адаптивність, ініціатива і самоспрямованість, міжкультурні навички, здатність до розв'язування проблем, комунікативність, творчий потенціал, здатність взаємодіяти. Виховувати у кожного школяра лідерство відповідно до його схильності до певної сфери діяльності необхідно не через введення навчальної дисципліни про лідерство, а через інтегрування принципів лідерства в усі рівні діяльності школи – навчальний план, викладання усіх дисциплін, виховні заходи, традиції, щоденну поведінку всіх учителів та учнів.

У другому розділі посібника-довідника – «Проривні технології в освіті» – розглядаються переважно ті інноваційні навчальні технології, які спроможний впровадити у свою діяльність окремий учитель, навіть без підтримки колег чи керівництва. Як зауважують самі автори, основним призначенням цього розділу є «надихнути вчителя на здійснення лідерства – потенційно сильної стратегії навчання – і визначити орієнтири для конструювання ним власних освітніх технологій і стратегій». Кожна із розглянутих у розділі технологій може бути у нагоді для створення педагогом своїх «лідерських модулів» у межах навчальних предметів.

С. Ф. Клепка і Л. В. Литвинюк рекомендують не ототожнювати поняття «інноваційна навчальна технологія» та «проривна технологія». Перше з них досить поширене в сучасній педагогіці. Його звичайно тлумачать не як використання принципово нових методів навчання, а як впровадження уже наявних засо-

бів навчання – Інтернету, мультимедійних систем тощо, які, до речі, не забезпечують підвищення якості освіти. Останнього можна досягти лише за допомогою проривних технологій – технологій, які досі не були відомі. На роль таких технологій для освіти автори пропонують низку моделей: «Революція в навчанні», «Школа майбутнього», «Читання – найкраще навчання», «Багатомовна освіта», «Школа, що керує знаннями», «Проектний метод в освіті», «Супернавчання» та інші.

Звичайно, кожен учитель вибере собі серед них ту, яка буде йому найбільш до вподоби. Але, якщо брати до уваги популярність запропонованих моделей проривних технологій в освіті, то варто звернути увагу на модель, презентовану у праці новозеландських авторів Г. Драйдена та Дж. Вос «Революція в навчанні» [5]. Про затребуваність цієї книги свідчить хоча б те, що за один рік було реалізовано 10 млн її примірників, а це – світовий рекорд книготоргівлі. Значущість моделі «Революція у навчанні» полягає в тому, що вона презентує теорію суспільства, яке навчається. Її автори показали, як знання здійснюють революційні зміни в освіті, бізнесі та родинному житті. Вони пропонують технологію освіти, яку можуть застосовувати відразу не лише окремі особи, навчальні заклади, а й цілі країни.

Прикро, що принципи «Революції в навчанні» залишаються невідомі освітньому загалу України, адже сучасній українській шкільній освіті притаманні саме ті вади, від яких застерігає програма Драйдена та Вос: згубна практика навчання, заснована на некомпетентних дослідженнях; нездатність переконливо показати результати досліджень, які спростовують старі міфи освіти; ігнорування у навчанні принципів здорового глузду, якими природно керується дитина. Щодо останньої вади – у сучасній шкільній освіті нашої країни численні наукові теорії презентуються за допомогою складної наукової термінології, що робить їх незрозумілими не тільки для учнів, а й для їхніх батьків.

Автори «Революції в навчанні» визначили 12 критеріїв створення «школи майбутнього», серед яких досить важливими є впровадження глобальної програми навчання для виховання громадян світу, інвестиції у найважливіше – вчителів – та зміна системи оцінювання. До речі, в українському науково-методичному посібнику «Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти» визначено аж 140 критеріїв створення такої школи, проте жодна із 12 вказаних вище тут не представлена [6]. Я дозволив собі прове-

сти невеличке ексклюзивне дослідження. Виявилось, що авторами новітнього педагогічного бестселера є всього дві талановиті людини із Нової Зеландії (маленької острівної країни серед Тихого океану, практично не помітної на політичній шахівниці світу) – письменник, видавець і дослідник методів навчання Гордон Драйден та викладач Джаннетт Вос. А український науково-методичний посібник «Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти» написаний аж 10-ма авторами – співробітниками Інституту педагогіки НАПН України та Директорату програмного розвитку освіти МОН. Напевно, обсяг принципів створення школи майбутнього є у прямій залежності від кількості авторів проекту: у новозеландців – усього 12 принципів, а у нас – аж 140, серед яких українські освітяни, швидше за все, не розпізнають визначальні орієнтири і тому «прийдуть» звсім не туди.

Цікаво також, що в Україні існує аж 10 науково-дослідних інститутів та 4 науково-методичні центри Національної академії педагогічних наук. Можна зайти на сайт Академії в Інтернеті і пересвідчитися, чим займаються ці поважні осередки педагогічної науки. Подивіться – не пожалкуєте. Виявляється, що свій рейтинг вони вимірюють не кількістю впроваджених у освіту ефективних технологій навчання (у чому і полягає логіка будь-якої продуктивної діяльності), а кількістю відділів та лабораторій, переліком тематик досліджень, кількістю працівників із науковими ступенями та званнями, кількістю спеціалізованих рад, захищених дисертацій, написаних монографій, періодичних видань тощо. І тоді стане зрозумілим, чому українська освіта має низьку якість, як і рівень життя громадян нашої країни. Чого тільки варте ЗНО з його автоматичним додаванням 100 балів! Кого ми хочемо зробити дурнями?

Завершуючи розмову про проривні технології, необхідно зауважити, що для кардинальних досягнень в освіті недостатньо змінити систему шкільного навчання. Головне – навчити дітей вчитися зараз і протягом усього подальшого життя, навчити мислити, уміти вибрати або створити для себе нові методи, які приведуть до успіху.

Назва третього розділу книги С. Ф. Клепка та Л. В. Литвинюк – «Вимір прогресу в освіті: система оцінювання лідерської компетентності» пояснень не потребує. Тут автори, як самі зауважують, намагаються «знайти відповідь на питання «Що таке результативність навчання? Як її виміряти?»». У розділі пропонується проект моніторингу рівня сформованості лідерської компе-

тентності учнів, учителів та випускників шкіл. При цьому передбачається, що кожний учень за допомогою учителів та психолога складає свій план шляху до лідерства. Ця особливість проекту дає можливість оцінювати індивідуальний прогрес кожної дитини, що є визначальною умовою невпинного руху освіти, а отже, і всієї країни вперед. І ще одне. Якщо ми будемо намагатися виховати лідерів лише у межах школи, із цього нічого не вийде. Потрібно організувати навчання школярів лідерства у масштабах усього світу через листування, поїздки на дослідження тощо. Крім того, українські освітні стандарти варто хоча б частково узгодити з міжнародними стандартами і системами порівняльного оцінювання.

Для оцінювання ефективності лідерства необхідно брати до уваги, перш за все, специфічні навички – здатність аналізувати, майстерно проголошувати промови, уважно слухати інших, аргументувати свої переконання, співпереживати, добру пам'ять на деталі.

У цьому розділі подається низка корисних матеріалів стосовно визначення ефективності лідерства: основні критерії лідерської компетентності учнів, карта самооцінки лідерської складової професійної діяльності, анкета визначення рівня сформованості лідерських якостей, тест визначення рівня сформованості лідерської компетентності учня, визначення рівня сформованості лідерської компетентності вчителів та випускників шкіл, показник лідерства.

У післямові автори посібника-довідника констатують, що «альтернативи процесу включення у зміст шкільної освіти лідерства як фокусного елемента філософії навчального закладу немає». І хоча достатньої ясності у розумінні поняття «лідерська освіта» поки що бракує, усе ж таки зусилля авторів цієї книги дають поштовх для подальших пошуків у цьому напрямі.

С. Ф. Клепко та Л. В. Литвинюк у своїй праці намагаються дати відповідь на питання: «Як педагоги 21-го ст. можуть самоспрямовувати та персоналізувати їхній власний професійний розвиток?». Ось їхня відповідь: «... лише у процесі становлення кожного вчителя лідером, який відповідає вимогам 21-го ст. Тому цей навчальний посібник-довідник спрямований на допомогу вчителю бути філософом власної освіти, лідером як у

своєму класі і своїй школі, так і за їх межами. Ми намагалися підготувати навчальний посібник-довідник як зрозумілого і компетентного гіда для педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу, який допоможе їм прийти до власної оригінальної системи формування лідерів для інноваційного суспільства».

Навчальний посібник-довідник «Формування лідерської компетентності в школі» містить корисні та змістовні додатки: заявка на проведення експериментальної роботи з теми «Формування лідерської компетентності для життя в інноваційному суспільстві», приклади міні-модулів з розвитку лідерської компетентності, перелік інновацій, що змінили світ. Книга має також глосарій та список рекомендованої літератури.

Насамкінець висловлюю щиро вдячність Сергію Федоровичу та Людмилі Вікторівні за ту інтелектуальну насолоду, яку я отримав, студіюючи їхню книгу. А ще за те, що вони збагатили мої знання знайомством про цікавий і життєво важливий напрям філософії освіти – формування лідерів для інноваційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клепко С. Ф. *Інтегративна освіта і поліморфізм знання* / С. Ф. Клепко. – Київ-Полтава-Харків: ПОПОПП, 1998. – 360 с.
2. Клепко С. Ф. *Формування лідерської компетентності в школі: навчальний посібник-довідник* / С. Ф. Клепко, Л. В. Литвинюк. – Полтава: ПОІППО, 2012. – 270 с.
3. Коллинз Дж. *От хорошего к великому* / Дж. Коллинз; пер. с англ. – СПб: *Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге*, 2002. – 304 с.
4. Кови С. Р. *Лидер во мне: как школы и родители по всему миру помогают детям стать великими* / С. Р. Кови; пер. с англ. – Москва: *Альпина Бизнес Букс*, 2012. – 294 с.
5. Драйден Г. *Революція у навчанні* / Г. Драйден, Дж. Вос; пер. з англ. – Львів: *Літопис*, 2005. – 541 с.
6. *Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти: наук.-метод. посібник* / В. М. Мадзігон, Л. М. Ващенко, Л. І. Даниленко, Н. М. Лавриченко та інші. – Київ: *Поліграфкнига*, 2010. – 127 с.

Цитувати: Помогайбо В. М. Інноваційне суспільство: школа і виховання лідерів / В. М. Помогайбо // *Постметодика*. – 2014. – № 2. – С. 60 – 64.

© В. М. Помогайбо, 2014. Стаття надійшла в редакцію 23.01.2014 ■

НАШІ АВТОРИ

Антонюк Марина Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики змісту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського (ПОІППО)

Білоусько Олександр Андрійович,

директор науково-редакційного центру по дослідженню історії Полтавщини Полтавської обласної ради, відповідальний секретар Полтавської обласної організації Національної спілки краєзнавців, заслужений учитель України

Гончаренко Іван Федорович,

заступник начальника Української військово-медичної академії по роботі з особовим складом, аспірант ДВНЗ УМО НАПН України

Граб Наталія,

учениця 9 класу Полтавського міського багатoproфільного ліцею № 1 імені І. П. Котляревського, вихованка літературної студії «Перевесло»

Діптан Ірина Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (ПНПУ)

Дудко Сергій Григорович,

заступник голови Київської районної у м. Полтаві ради з гуманітарних питань

Клепко Сергій Федорович,

доктор філософських наук, доцент, проректор із наукової роботи ПОІППО

Крайнік Анна,

учениця 9 класу Полтавського міського багатoproфільного ліцею № 1 імені І. П. Котляревського, вихованка літературної студії «Перевесло»

Кривчун Світлана Борисівна,

учитель фізики та астрономії Полтавської гімназії № 17

Ксьонжик Станіслав Іванович,

філолог, головний спеціаліст із міжнародних зв'язків Академії соціального управління (Москва)

Носова Оксана Василівна,

учитель української мови й літератури Полтавської загальноосвітньої школи № 7 ім. Т. Г. Шевченка

Павленко Софія,

учениця 9 класу Новоаврамівської гімназії Хорольського району

Пилипенко Вадим Валерійович,

аспірант кафедри соціальної і корекційної педагогіки ПНПУ

Помогайбо Валентин Михайлович,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри природничих і математичних дисциплін ПНПУ

Проскурня Сергій Владиславович,

український театральний режисер, продюсер, лауреат премії Національної спілки театральних діячів України «Експеримент»

Щербань Микола Петрович,

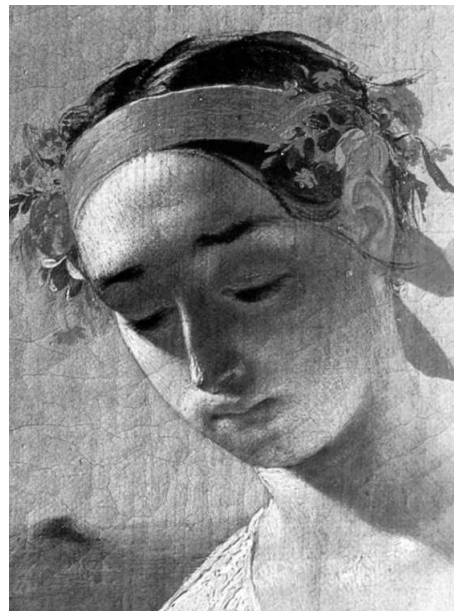
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії і економіки освіти ПОІППО

Щербань Петро Миколайович,

кандидат педагогічних наук, методист відділу методики виховання ПОІППО

На 1 стор. обкладинки: Такі плакати із цитатами із віршів Тараса Шевченка для вшанування Кобзаря та підвищення морального духу громадськості вивісили в Корпусному парку Полтави (квітень 2014). Організатор акції – художниця Юлія Петушинська. Колаж.

На 3 стор. обкладинки: Т. Г. Шевченко. Фрагмент картини «Катерина». 1842 р.

SHEVCHENKO. 200

A PERSON IN THE MOTION

Shevchenko Against Shevchenko

Proskurnia S. V.

Shevchenko in a School Study of Literature: Modernity of His Image Question

Antoniuk M.A.

Poems of Poltava's Students about Shevchenko

Shevchenko's Portal: kobzar.ua

T.H. Shevchenko's Anniversary and the Role of Russian Pedagogues in Popularization of the Ukrainian Great Minstrel's Heritage

Ksenzhhik S.I.

Museum Room of Taras Shevchenko Invites

Nosova O.V.

READING ROOM

New Book of Poltava's Shevchenkiana

Bilousko A.A.

Review on Book by O. M. Matviets «Maybe I will be alive»

Scherban M. P.

UKRAINIAN "KOBO"

«Constitution of Pylyp Orlyk»: Problems and Historiographic Approach

Diptan I. I.

RETROMETHODS

«A. Sronin's «ABC» as an Example Writing Textbooks Middle of XIX Centuries in Ukraine»

Pylypenko V. V.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Using Technology of Educational Games: History and Future

Scherban P. M.

Physics in Football

Kryuchun S.B.

PSYCHOLOGIST WORD

The Characteristics of Psychological and Pedagogical Competence of Scientific and Pedagogical Specialist in The Context of Life Long Learning

Goncharenko I. F.

PHILOSOPHY OF EDUCATION

Conceptual and Categorical Apparatus of Drafts Law of Ukraine «On Higher Education». Part 2. «In-service Teacher Training» in the Structure of Higher Education

Klepko S. F.

Innovative Society: School and Education of Leaders

Pomohaibo V.M.

Ціль на вершину - попадеш на середину

Г. Сковорода

ДОВІДКА «ПМ»: ПОСТ... (лат. *POST – ДАЛІ, ЗА, ПІСЛЯ*) — префікс, що означає наступність.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал Полтавського обласного інституту післядипломної (постдипломної) педагогічної освіти, адресований усім, хто виховує і вчить, вчиться чи любить освіту або просто цікавиться проблемами школи.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який прагне розвивати «ДАЛІ» методики полтавських педагогів: Г. Сковороди, Я. Козельського, І. Котляревського, М. Остроградського, В. Короленка, П. Юркевича, А. Макаренка, Г. Ващенко, О. Астряба, В. Сухомлинського.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який бажає виразити те, що знаходиться «ЗА» методикою й акумулювати в собі новий досвід хоча й однієї, але надзвичайно важливої верстви нашого суспільства — батьків і педагогів.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал про те, що потрібно вчителю «ПІСЛЯ» вузівської методики — таємниці його особистісного знання та фаху, які не віднайти в численних методичних книжках.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який спільно з усією педагогічною громадою вирішує, що є знання, і шукає тих, хто знає, що дає можливість це вирішувати.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, що прагне вчити вміння читати і слухати, вміння жити і робити справу.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, несумісний з уявленням про сучасну педагогіку як мішанину різнорідних елементів у шкільній навчальній програмі — економіки та еротики, електроніки та східної містики, латини та біоенергетики, астрономії та астрології, щоб відразу одержати прищестя нової ери й Апокаліпсису.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал перш за все не пісний, а тому в ньому змішуються жанри і стилі мовлення, з іронією підкреслюється нестабільність і умовність усіх методичних систем і педагогічних технологій.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал не антиметодики, бо неможливо відкинути методику як розділ педагогіки, а журнал, який відмовляється від методик, що нівелюють особистість та орієнтовані на так званого “середнього” учня.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал з єдиною стратегією: на базі плюралізму педагогічних ідей та концепцій відшукувати суть чужого досвіду, передавати його нашим читачам у тісному поєднанні з усіма фактами життя Полтавщини, з її місцевими й національними традиціями.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який не лише констатує розлад концептуальних структур, що визначали методику недалекого минулого, але й бачить у цьому шанс нового: різноманітність конкретних педагогічних технологій, конкуренцію різних парадигм педагогічної творчості.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який усвідомлює, що ми всі опинилися в тому пункті історії педагогіки, коли в ній стали можливими радикальні зміни, про які заявлено в державній національній програмі “Освіта “УКРАЇНА ХХІ СТОЛІТТЯ”, і можливість ця тісно пов’язана з **ПОСТМЕТОДИКОЮ**.

Те, що робиться сьогодні, — це питання досвіду і **МЕТОДИКИ**.

Те, що може робитися, — це питання **ПОСТМЕТОДИКИ**.

Кожний свідомий громадянин мусить матеріально й духовно підтримувати свої рідномовні журнали як головні двигуни наукового вивчення й збільшення рідної мови.

Іван Огієнко

Читайте журнал «Постметодика» безкоштовно на сайтах:
<http://poippo.pl.ua/pm/archives.html>
http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Postmetodyka/texts.html
<http://issuu.com/imrudenko/docs>

Журнал призначається для

Для всіх ціна вільна, а для Вас